

دلیکو الی فن

سید محی الدین ہاشمی

کتاب پښندنه

د کتاب نوم :	د لیکوالی فن
لیکوال ::	سید محی الدین هاشمي
خطاط :	
خپرونکی :	«دانشکته» بخانه، پسر نعلبند، قصه خروپشاور
د خپرېدو نېټه:	۱۳۷۲ هـ، ش کال، د سلواغې ۱۵ مه
د چاپ شمېر:	۱۰۰۰ ټوکه

د یوه ټوک بیه (۳۰) روپۍ

اهداء

دهرمنه چا په نوم چي د الله جل جلاله درضاء،
د اسلامي امت د خير بنسپگني او
وينستابه لپاره قلم او قدم پورته کوي.

په درښت
"هشمي"

فهرست

مخ

د موضوع سرليک

- ۱- تقریظ پروفیسر سید محمد تقویم الحق کاکا خیل
- ۲- خوشخبری حبیب اللہ رفیع
- ۳- سریزه ڈاکٹر اقبال نسیم خٹک
- ۴- سریزه (لیکوال)

لومړی څپرکی: د لیکوالۍ فن

- ۱۱- ارزښت، اهمیت او اړتیا - د زده کړې لار
- ۱۲- په ټولنه کې د لیکوال نقش او دنده
- ۱۳- د یوې نېمې لیکنې ځانگړنې
- ۱۴- د پښتو لیکوال ځانگړنې
- ۱۵- د لیکوالۍ فن په هکله عمومي لارښوونې او پاملرنې

دویم څپرکی: املاء او پښتو لیکدود (رسم الخط)

- ۲۳- د پښتو لیکدود په هکله د پښتو ټولنې لومړۍ فیصله
- ۲۴- دویمه فیصله " "
- ۲۵- درېیمه فیصله " "
- ۲۸- د پښتو د متحد لیکدود او لیکلار لپاره د
د بابل ګلۍ د غونډې متفقې پرېکړې (فیصله)

درېیم څپرکی: لیکنې نڅېنې (punctuation)

- ۳۱- د لیکنې نڅېنو ضرورت او اهمیت
- ۳۲- ۱- نټکی (،)
- ۳۳- ۲- ندانیه (!) ۳- کامه

۴- د پښتني نڅبڼه (؟) ۵- ځنډ نڅبڼه - يمي کولن ۳۵

۶- دندايي اوسوالي مرکب شکل (۹۱) ۷- شارحه (۱۱) ۳۶

۸- درې ليندۍ () ۳۷

۹- فبرگي ليندۍ (۱) (۱۱) ۳۸

۱۰- ستوري (۱۰) ۳۹

۱۱- درې ستوري (۱۰۰) (۱۰۰) ۱۲- د ش (-) ۴۰

۱۳- درې ټکي (۰۰۰) ۴۱

۱۴- لوي قومبو [] ۴۲

۱۵- دوو څو ټوټه نڅبڼه () ۴۴
۱۶- اوب د کش خط (پينځه نڅبڼه)

۱۷- غشي (←) ۴۵

پراگراف

۴۶ ۱- د جوړښت اساسي برخې

۴۸ ۲- د پراگراف اهميت، ارزښت او دندې

خلورم څپرکی : د ليکنو عمومي چوکاټونه

۵۰ ۱- د مقالې ليکنې عمومي چوکاټ او بڼې ۵۲

۵۵ د مقالې ليکنې لار او پړاوونه

۵۷ ۲- د کتاب ليکنې عمومي چوکاټ او بڼې

۶۴ لمن ليکونه (پاورقي)

پنځم څپرکی : عنوان ټاکنه

۶۶ عمومي پايليزې اولارښوونې

شپږم څپرکی : هنري - ادبي ليکنې

۷۰ ۱- د لنډې کيسې فن او د ليکنې چوکاټ ۷۱

۷۹ ۲- د ناول فن او د ليکنې چوکاټ

۸۴ دلنوي کسې او ناول ترمنځ توپيرونه

۸۶ - د درامي فن او د ليکنې چوکاټ

۹۳ دلنوي کسې، ناول او درامي توپيرونه

۹۴ - رومان او د ليکنې چوکاټ يې

۹۷ - ادبي هڅه

۹۹ - طنز

۱۰۲ - ادبي ليکونه

۱۰۳ - ادبي راپور تاثر

۱۰۴ اووم څپرکی: ادبي کړه کتنه (نقد)

۱۰۵ د نقد ضرورت، اهميت او دنده

۱۰۸ د ادبي کړه کتنې (نقد) ډولونه:

۱- تاريخي کړه کتنه (نقد)

۲- تشريحي او توضيحي کړه کتنه (نقد)

۳- بېلابېلې کړه کتنه (نقد)

۴- استقرايي کړه کتنه (نقد)

۵- حکمي کړه کتنه ۶- روحياتي کړه کتنه (نقد) ۱۱۰

۱۱۲ اتم څپرکی: د څېړنې (تحقيق) فن او اصول

۱۱۳ د څېړنې (تحقيق) ارزښت او اهميت

د ډيوې علمي څېړنې ځانگړتياوې

۱۱۴ د څېړنې (تحقيق) لارې (ميتودون)

د څېړنې بېلابېلې پړاوونه

نهم څپرکی: د ژباړنې (ترجمې) فن

۱۲۲ د ژباړنې (ترجمې) ډولونه

۱۲۳ د ژباړنې په هکله عربي لارښوونې او پايلې

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقریظ

لیکل پښتانه ظاهره اسان کار بنکاري - قلم را واخله اوچې څه زهه ته راځي لیکه - خو دا داسې اسان کار نه دے - چې څه دې زهه ته راځي هغې دپاره مناسب الفاظ پیدا کول ، د هغو الفاظ نه جملې جوړول ، هغه جملو ته ترتیب ورکول او هغه ټول خیالات راغونډول کوم چې ستا پښتانه زهه کښې دي ، لوی زهه چاودون دي . خو پښتانه دې زهه چاودون هم کار نه تر سره کېږي - لیکل تش دځان دپاره نه دي ، بل ته د خپلې خیالاتو رسولو دپاره دي - او هغه بل کله یو سره وي ، کله یو مقام وي - کله یو ملک وي او کله یو له دنیا وي . هغوی ته د خپل خیال ورسول دپاره د لیک خپلې - خپلې نڅېبې دي چې پې د هغې خیالات یا ورسې نه ، یا نیمګړې ورسې او ټکي ، کامې ، سوال او آواز نڅېبې ، لیندې ، ستوري ، کښونه ، غشي او داسې نورې نڅېبې خپل - خپل ځای ته رسول غواړي .

بیا بل ته خپل « خیال ورسول » هم داسې ساده کار نه دے - دا خیال کله تش د خیر خیریت خبر دی - خو کله یو فلسفه وي ، یو فکر وي ، یو جذبه وي - او مقصد هم صرف « ورسول » نه وي - هغه فکر یا جذبه د بل زهه ته ورسول وي ، یا د بل زهه کښې راپورته کول دي .

داسې لیک یو خاص انداز غواړي ، کله لخوا او کله اوږد - کله شعر ، کله افسانه کله ناول ، او کله ساده - ساده تحقیق ، کله غم انگیزې - کله مزاح او کله طنز تېره نشي . دا د لیک یو اوچت انداز دے ، خو بیا هم لیک دے او ساده ، لیک نه اوجیت

شروع دے .

دا اوچت ليک يہ خاص سبک يا ستايل غواہی او سبک يا ستايل دھوليکوال د خپل شخصيت ، تربيت ، ماحول ، فطري صلاحيت او سخت رياضت نہ جوہږي ، خوڅوک خبر دي چې دا فطري صلاحيت په چا کي دے ؟ او په هر چا کي چې وي د يوځای نه خبر به شروع کړي . دا کتاب د داسې زده کړې طرف ته اول قدم دے .

د سيد محي الدين هاشمي دا کتاب ليکوال سره د ليکونکي پښندگلو کوي . ليکوال يہ علم دے چې د هر قسمه ليک بڼا دي خبرې بڼاي . داسې بڼا دي خبرې چې دهنې نه بغیر صحيح ليک شروع کېدے نه شي او نه دهنې نه بغیر يہ ليکوال ځان ته دخپل فطري صلاحيت مطابق لار خوښولی شي .

دا بڼا دي خبرې به په ډېرو کتابونو کي خورې ورې پرې وي ، خو داسې بل يہ جامع کتاب زما د نظره نه دے تېر شوی چې د ليک دا ټول قسمونه يہ په ډېر مختصر ، خو مکمل شکل کي راجمع کړي وي .

زه اميد لرم چې دا کتاب به د مبتديانو او طالب عالمانو د پاره ډېر مفيد ثابت شي . الله تعالی دې هاشمي صاحب ته د هغه دا خلاص او محنت په دواړه جهان کي بهترينه جزا ورکړي . آمين

عاجز وقاصر

پروفيسر سيد تقويم الحق کاکاخېل

پشاور ، ۱۱ شعبان ۱۴۱۴ هـ

۲۳ جنوري ۱۹۹۴ م

خوځبرې

[۱]

د ليک پيداينې د بشري ژوند ګڼې د نور هغه ګڼې وه چې د جهل تور
تیاره يې لاندې او د علم د رڼا ورځې وړاګې يې ځلاندې کړې.

د ليک پيداينې د بشري مجهول او لالهانده ژوند ته نظم وړ و باڅښه او
د تاريخ آغاز ورسره وشو.

د ليک پيداينې د بشري تجربو د لږ دولو وسيله شو او د بشري تجربو
ته يې داسې تسلسل ورکړ چې نسل په نسل پر مختياني ګامونه واخلي او د
تجربو د څښتنو سر په سر اړيندولو سره د تمدن ماڅي ودانه کړي.

او بالاخره د ليک پيداينې د دې سبب شو چې د بشر زده کړه او علومو
ذخيرې خوندي کړي او د علم لمر روښانه وساتي.

د ليک همدې ارزښت د سواد عامېدل او د لومړنيو زده کړو جبري کېدل
رامينځته کړل او اوس دنړۍ په ډېرو وروسته پاټې هېوادونو او ټولنو کې هم
هڅه کېږي چې ماشومان ليک او لوست زده کړي او د علم له نعمت نه برخمن شي.

په دې بنا لومړنی ليک لوست يې ضرورت دی، خو تر هغه راوروسته ليکوالی
بيا فن دی چې خاصه زده کړه او خاصې لارښوونې غواړي.

[۲]

شلمه پېړۍ د پښتو ليک او ليکوالۍ د پرمختګ او پراختيا پېړۍ ده، په همدې
پېړۍ کې د پښتو هنري نثر رامينځ ته شو، په همدې پېړۍ کې پښتو ناولونه،
ډرامې، افسانې، ادبي پرمختګ، سفرنامې، راپورتاژونه، ځان پېژندنې، تګلونه

او نور ادبي اصناف را مينځ ته شول ، په همدې پېړۍ کې پښتو د چاپ غږې ته ولوېده ، پښتو درلودونکي په څپو کې خوره شوه ، پښتو د سينما په پرده پلي شوه ، پښتو د تلويزيون په سکرين راغله او پښتو د کمپيوټر غږې ته ولوېده او بالاخره پښتو ته هغه ټول امکانات ميسر شول چې د عصر غوښتنه او دوخت ضرورت و .

دې امکاناتو تر بل هر وخت زيات ددې اړه راپيدا کړه چې د پښتو ليک او ليکوالۍ د لارو چارو کرښې وايستل شي او پښتانه له نويو غوښتنو سره سم ليکونه وليکي او د نړيوال معيار په کچ کېچ ليکوالۍ وکړي .

[۳]

په پښتو کې معياري ليک او ليکوالۍ ته اړتيا ددې سبب شوه چې په روانه پېړۍ کې د ليک او ليکوالۍ لارښود ليکلو ته هم مخه وشي ، «د انشاء اصول» د ښوونځي درسي مضمون شو او ورسره وتلو ليکوالو د «املاء انشاء» ، «ليکوالۍ» او د «څېړنې لارښود» وکتل او په دې لړ کې خورې ورې هڅې او کارونه وشول چې پخپل وخت د زده کړې وړ ، د قدر وړ او د اهميت وړ وو .

خو د ليکوالۍ پراختيا په دې طلايي ونه کې د نړيوال څانګو غورېدل او د نويو اړتياؤ را مينځ ته کېدلو ددې ضرورت پيدا کړې و چې د پښتنو زده کوونکو او نوږ ليکوالو لپاره د ليکوالۍ يو نوی او جامع لارښود وليکل شي .

[۴]

د دعوت او جهاد پوهنتون د ادبياتو د پوهنځي د پښتو څانګې د استاد ښاغلي سيد محي الدين هاشمي «د ليکوالۍ فن» د ليک او ليکوالۍ د نويو غوښتنو او نويو اړتياؤ په رڼا کې ليکل شوی او لمن يې تر پخوانيو لارښودونو او بڼو او خوره ده .

دا اثر : لیکنې هم راپېژني ، د ليکوال پوښتول هم راني ،
 د ليکوال سوسه ځانگړنې او عمومي لارښوونې هم لري او بيا د ليکنو عمومي
 چوکاټونه ، ډولونه ، د بېلا بېلو هنري-ادبي اصنافو تخنیکي او ليکني اړخونه ،
 د څېړنې او ژباړنې میتودونه ، د ادبي نقد ، د امله او پښتنوليکدود
 او بالاخره د ژورنالستيکو ليکنو په باب هم لارښوونې او مهم ضروري ټکي
 وړاندې کوي .

په دې توگه د ښاغلي هاشمي دا اثر د ليکوال د نننيو ارزښتونو
 او اړتياو له مخې ليکل شوی او په دې لړ کې تر پخوانيو ليکل شويو لارښوونو
 بشپړ او هراړخيز دی ، چې د پښتو دنويو ليکوالانو او د ليکوال له ليوالانو
 سره ښه او گټوره مرسته کولای شي .
 زه د دې کتاب خپرول يې ضرورت گڼم او لوستل يې دنويو ليکونکو
 له پاره فرض ذمت !

په درنښت

حبيب الله رفيع

پېښور ، حيات آباد

۱۳۷۲ / ۹ / ۲۷

سريزه

که مونږ په نړيوال ادب غور وکړو او د ژبو د جوړښت اصول تر نظر لاندې وساتو نو مونږ لازماً په دې نتيجه رسو چې هره ژبه په عمومي ډول دوه برخې لري؛ دويثا ژبه او دليک لوست ژبه.

دويثا ژبه يو بل سره دخبرو کولو او يو بل دخپلو خيالونو خبرولو دپاره استعمالېږي او دليک لوست ژبه دابلاغ عامه دحصول علم او ادب دپنځې سيوا کولو دپاره پکارېږي. دژبې زده کړه په دوو طريقو کېږي: فطري طريقه او تدریسي طريقه.

د فطري طريقې مثال دا سېلکچې يو ماشوم خپله مورنۍ يا مقامي ژبه خپل په خپله زده کوي او تدریسي طريقه هغه ده چې څوک يې د ژبه دچا اتاليق، استاد يا معلم مدد زده کوي. دغه قسم ژبې د زده کړې دپاره دويثا طريقه پکارولی شي اگرکه دقواعدو استعمال ضرورت په کې هم پېښېږي، خو دليک لوست ژبه دقواعدو او گرامري فارمولو نه بغير زده کول ممکن وي.

په کومه ژبه کې چې دژبې د زده کړې دپاره بنيادي کتابونه وليکل شي، نو بيا دژبې ژبې زده کړه اسانه شي، خودافسوس خبره داده چې هرکله يوغير پښتون مونږ نه تپوس وکړي چه د زده پښتو زده کول غواړم، کوم کتاب وگورم «نومونږ په مخ دندامت نڅښې ښکاره شي». مونږ دعویٰ خو دالرو چې پښتو ډېر زوړ اولرغونی تاريخ لري خو ددغه لرغوني قام دلرغونې ژبې د زده کړې لپاره دستايږي وې يو کتاب هم په نظرونه راځي. ښکاري داچې يا خو په دې پورې چا توجه نه ده کړې، يا دداسې کتابونو ليکل څه آسان کار نه دی. په دې لړ کې چې که څه کار شوی دی هغه دومره بشپړ او ارزښتناک نه دی چې نومونږ ضرورت پوره کړي.

ښاغلي سيد محي الدين هاشمي چې دليکواله فست په نوم کوم کتاب ليکلی دی دا ډېر زيات ارزښت لري، مخکې چې داسې کتابونه دوخت ضرورت دی. په دغه کتاب يعنې-

« د ليکوالۍ فن » کښې ښاغلي هاشمي د ليک کړلو نه علاوه نژدې - نژدې د پښتو ادب په هر صنف تعارفي او خورا قيمتي خبرې کړي دي . اگر که په ظاهر دغه کتاب د مختلفو ادبي صنفونو پر تعارف ښکاري ، خو د نظري نقد په لړ کښې دا يو ښايي دي کتاب گڼل پکار وي . او که رښتيا وایم نو په پښتو ادب کښې داسې گټور کتاب په نظر نه دی راغلی .

په دې وينا کښې شک نشته چې په ادب کښې نوي رجحانات يا نوي اصناف مونږ د مغرب نه اخيستي دي . په دې لړ کښې به دا وينا يې ځايه نه وي چې د پولې نه دا خوالیکونکو په مقابل کښې د پولې نه د پخوا ليکونکو دغه نوي اثرات مخکښې او زيات قبول کړي دي ، هم دغه وجه ده چې د پولې نه د پخوا ليکونکو په دې لړ کښې زيات کار کړی دی .

د ښاغلي هاشمي د ليکوالۍ فن « به د هرې سيمې د پښتو لوستونکو د پاره دلار ښودنې ذريعه وگرځي ، خصوصاً دا د طالب علمان او محصين به د دغه کتاب نه ډېر څه اخذ کړي او دخپلو معلومات تر پلگه به سيوا کړي .

مار د ليکوالۍ فن « ښه په غور سره لوستی دی ، په دې کښې ځينې انگليسي توري د لهجې د فرق په سبب هغه شان نه دی ليکلی شوي ، څنگه چې يې مونږ ليکو . البته ما د ضرورت مطابق ځينې انگليسي توري سم کړل . ښه به وای که د هرې انگليسي کلمې تر څنگ په ليند يې کښې د انگليسي توري هم ليکل شوی وای .

دا زما د ياننداران نه راوی ده چې په پښتو ادب کښې د داسې معلوماتي کتابونو ډېر زيات ضرورت دی . زه د عاکرم چې الله تعالی دې د نورو ليکونکو په زړونو کې هم د داسې گټور او ارزښتناکو کتابونو د ليکلو احساس او اشتياق پيدا کړي چې قلمونه لا پورته کړي او دخپلې مورنۍ ژبې جوړه د قيمتي کتابونو نه ډکه کړي ، چې درلودونکو نسلونو پکار راشي - آمين

په اسلام او پښتو مين
ډاکټر ايم اقبال سيم خټک
پښتو څانگه - پېښور پوهنتون
د زيارت موع / ۲۰ جنوري / ۱۹۹۴ م

سریزه

په ټولنیز ژوند کېنې د لیکوالۍ د فن ارزښت او اهمیت د ورځیني ژوند د یوې سترې او مهمې اړتیا په توګه تل محسوس او مطرح دی. مونږ پخپله ټولنه او چاپېریال کېنې د بېلابېلو علومو او فنونو داسې عالمان او متخصصین لرو چې د خپل فن او مسلک په هکله به زیاته پوهه او معلومات لري، خو نشي کولی چې خپله پوهه او تجربه په لیکلې بڼه نړۍ ته وړ انتقال کړي. لعمد اړیکه د پرېاسولده وګړي وینو چې منځنۍ، ثانوي او حتی لوړې زده کړې یې هم سرته رسولې وي، خو کله چې د کرم معمولي شخصي یا اداري لیک د لیکلو خبره رامنځ ته کېږي خپله بې ځواکي او ناتواني څرګندوي او هغه څه چې یې په ذهن کې وي د کاغذ پر مخ یې د افادې لپاره الفاظ نشي پیدا کولی.

د پورتني ستونزې تر ټولو ستر علت او لامل دادی چې مونږ زده کوونکو ته د زده کړې په دوران کېنې د لیکنې د فن د پېر لومړني اصول او قواعد هم نه ورنښو، دا ځکه چې زموږ زده کړې په تعلیمي نصاب کېنې د لیکنې یا انشاء په نوم کوم ځانګړی مضمون نه لرو، چې دهغې په چوکاټ کېنې د لیکنې اصول او قواعد زده، لیکنې مشق او تمرین پرې وکړو ترڅو چې وروسته په تخنیکي علمي او مسلکي ژوند کېنې په لیکلې بڼه د خپل فکر، پوهې او تجربې د څرګندولو پر وخت د نیمګړتیا او کمزورتیا احساس ونکړي.

په الفاظو کېنې په سمه، مناسبه او لازمه توګه د فکر او معنا ځای پر ځای او په لیکلې بڼه نور وینه ورلېږدول د لیکوالۍ د هنر د زده کړې کمال دی. ښايي ځینو ته به د دغه فن زده کړه یو د پېر ستونزمن وړاوله کړاو ډک کار وېرېښي، خو حقیقت داسې نه دی، ځکه چې د لیکنې د مفهومي لارو چارو، خاصو او عامو اصولو د زده کړې، د خپل ځانګړي ورکړي استعداد، ذوق او مینه وال له امله زده کوونکی ورو ورو د دغه فن پر ټولو اړخونو برلاسی کېږي او د پرله پسې مطالعې، مشق او تمرین په نتیجه کېنې پرمختګ کوي.

په دې کښې شک نشته چې د ليکوالۍ د فن په باب ليکل شوي کتابونه لوستنه له زده کړه سره د ليکني فن د قواعدو او اصولو په بنود نه او د ليکنو د بېلابېلو ډولونو په هراړخيزه پېژندګلوۍ کښې لازمه او مناسبه مرسته کولی شي، خو له دې مخه هم مهمه داده چې زده کوونکي د مطالعې له لارې خپلې علمي او مسلکي پوهې سطحه لوړه او د ليکني د اصولو او قواعدو د زده کړې تر څنګ پر له پسې ليکني مشق او تمرين وکړي. د مثال په توګه د موټر لار (ډريوري) څوک يوازې د دغه پېښې يا د موټر د تخنيک په هکله د ليکل شوي کتابونو پلوسنه او مطالعه نشي زده کولی، تر څو چې د نظري پوهې او معلوماتو سره عملي مشق او تمرين ملګري نشي. دا چې ليکوال يوه پېچلې ذهني او ذوقي پېښه او ليکني فن دی او زده کوونکي يې تر هر څه د مخه د فکر او معنا سره سروکار لري، نو له همدې امله يې د نورو فنونو او هنرونو په پرتله زده کړه ډېر وخت او پرله پسې مشق او تمرين غواړي. او بېلې يا ليدلې به موږ چې ځينې خلک يو شمېر فنون يا کسبونه په ډېر لنډ وخت کښې (د څو ورځو يا مياشتو په موده کښې) زده کوي، خو دا سې به هيڅکله نه وي شوي چې يو څوک دې د څو ورځو يا مياشتو په موده کښې په ليکوالۍ کښې د کمال پرته ورسېږي. دا کار مناسب او ډېر وخت غواړي او ټنډريچ سره کېږي. نو په اغېزمنه توګه د دې فن د زده کړې لپاره لازمه ده چې همېشه ولولو، وليکواو خپله ليکنه تجربه زيات کړو.

د دې کتاب زياتره بحثونه او موضوعات هغه درسي نوټونه او ليکنې دي چې ما په ۱۳۷۱ هجري کال د دعوت او جهاد پوهنتون د پښتو ادبياتو څانګې ته تهيه او د ليکوالۍ «د مضمون په توګه مې محصيل ته تدریس کړي دي. دا چې هغه وخت زما په وړاندې له يوې خوا محصيل نوته په يوه تعليمي کال کښې د ليکوالۍ د بېلابېلو برخو او د ليکنو د مختلفو ډولونو او لارو د وړېندې په سلسله مطرح او له بلې خوا د تعليمي نصاب له مخې د تا کليو درسي ساعتونو او وخت ستونزه وه، نو مجبور او مکلف وم چې د موضوعاتو په تشرېح، توضيح او سپړنې له پر لاند يزنه کار واخلم، يوازې د ليکنو ډولونو په فن او جوړښت په کلياتو او بنسټيزو برخو لگېښت وکړم او له جزئياتو او فرعي مسائلو تېر شوم، ځکه چې دا کار په دومره لنډ او ټينګ چوکاټ کښې نشو تر سره کېدای.

امکان لري همدغه لنډيز په ځينو برخو کې زما د ليکنې معنوي اړخ څه ناڅه کمزري کړې هم دي.
له دې سره سره هغه څه چې زما په نظريې محصلينو ته د زده کړې په دغه پړاو کې وربښودنه
او پرې پوهېدنه ضروري وه، ما په دغو درسي نوټونو کې ځای کړي دي.

يو بله خبره چې دلته يې د يادونې وړ بولم هغه داده چې: دا کتاب له يوې مخې تعليمي
بڼه او موخه لري او د ليکنې پر وخت يې زه د کوم تحقيقي اثر د ليکلو په تکل کې نه وم،
نومې د هرې موضوع د پېژندنې، توضيح او تشرېح په برخه کې تعليمي اصول او ليکني معيارو
په پام کې نيولي دي. د هر بحث او موضوع لپاره ما له بېلابېلو معتبرو منابع څخه استفاده کړې
له هراړخيزې مطالعې څخه وروسته يې معلومات تحليل او بيا يې د محصلينو د سړي په پام کې
نيولو سره د خپلې ليکنې تجربې له مخې په هرو برخه کې بېلابېل موضوعات په ساده ژبه داسې ترتيب کړي
چې د زده کوونکو لپاره په هراړخيزه توګه د پوهېدنې وړ وګرځي، ځکه نو اوس دې ته اړ شوم چې
پخپل ځای د ماخذ ښودنې د علمي او اکاډميک اصلي پرځای د هر بحث او موضوع په پای کې په مجموعي
توګه دهغو آثارو نومونه واخلم چې موږ څخه لږ وډېره استفاده کړې ده.

د دغه درسي کتاب ځنې بحثونه په يوې جهادي خپرونه کې خپار شوي وو، نو د پېرو
دوستانو او د ادب مينه والو يې له ما څخه د يو ځانګړي کتاب په بڼه د خپرېدو وغوښتنه کوله، دا د
ما يې د خپرېدو تکل وکړ، خو د چاپي لګښت د زياتېدو له امله مې پکې له زياتونو څخه ډډه وکړه
د ځينو ليکنو بېلګې يې هم پرېښودې، خو زه له همداسې نه له درنولو ستونګو سره د اړينه کوم چې کېد بيا
د دې کتاب د خپرېدو شرايط برابرېږي، له بشپړې تحقيقي کتنې او پوښتياونو سره به خپور شي.

خداي اجل جلاله، دې وکړي چې زما دا خوازي د ليکوالۍ د فن زده کوونکو او مينه والو ته په ښه
ورځي او د ليکنو د بېلابېلو لارو په پېژندنه کې يې لارښوونکي او مرستندګان شي.

په پای کې له ښاغلو: استاد پوهاند سيد تقويم الحق کاکاخيل صاحب، حبيب الله رفيع صاحب او د اکثر
اقبال نسيم خټک صاحب چې زما په کتاب يې سريزي ليکلي او خواخوږي وږور او ښه زبانه او ښه څه چې د
خپلې کتابخانې کتاب يې د استفاده لپاره را کړي، درنه له کومې مننه کوم او کورواڼي ورته ولېم.

سيد محمد الدين غني
چينړ د دعوت او جهاد پوهنتون
۱۳۷۲/۱۱/۱۰

لومړۍ خپرکي: د ليکوالۍ فن

پېژندنه : ليکوالی په عامه معنا هغه فن او لیکنی هنر دی چې د هغه په وسیله کولی شئ خپل افکار یا په بله وینا هغه مفاهیم ، مطالب او معلومات چې زموږ په ذهن کې دي په لیکلې بڼه په ډېره اسانه ، ښه او اغېزمنه توګه نورو ته وړانقل کړو .

ارزښت ، اهمیت او اړتیا

د ليکوالۍ د فن او مسلک لمن ډېره پراخه او ټولنیز ارزښت او اهمیت یې زیات دی . له عادي یا دښتوونو ، شخصي او رسمي یا اداري لیکونو څخه نیولې بیا د لوړو تخلیقي او تحقیقي لیکنو (انشاء) نژدېکېلو ډولونو پورې د دغه فن په پراخه لمن کې راغښتي او هر هغه څوک چې خپل فکر ، پوهه او معلومات په لیکلې بڼه په سمه او مناسبه طریقه نورو ته ورسول یا یې ډول غواړي دغه فن ته اړتیا لري .

د ليکوالۍ د زده کړې لار او اصول

د ليکوالۍ د زده کړې لاره د ساینسي او طبیعي علومو په څېر ثابت قوانین او ټاکلې فرمولونه نشته چې څوک د هغو د زده کړې او عمل کولو په نتیجه کې دغه فن زده کړای شي ، البته یو لږ داسې اصول ، لارې ، چارې او لیکنۍ تجربې شته چې پر هغو پوهېدنه د ليکوالۍ د فن له زده کړونکي سره د لیکنې د چارې په زده کړه کې مرستندویه واقع کېدای شي ، خو دې خبرې ته پاملرنه ضروري ده چې ليکوالی هېڅکله هم څوک چاته یوازې د دغو اصولو د درس او تعلیم په نتیجه کې نشي وربږدلی ، بلکې دا پوهه او هنر تر ډېره حده د ادبي او علمي آثارو په مطالعه او پرله پسې مشق او تمرین تر لاسه کېږي ، ځکه چې د دغه فن بنسټ د زده کړونکي په فطري استعداد ، ذوق ، تخیل او بدیعي ځواک ولاړ دی او دا په لیکوال پوهېدو کې خپل بدیي او تخيلي قوت په ملنیا د لیکنې لپاره ډول نوی فکر او مضمون پیدا کوي او بیا د هغو افادې لپاره څه ډول مناسب الفاظ او لیکنۍ کوم فورم او انداز وکاروي .

په ټولنه کېنې د ليکوال نقش او دنده

دا خو خبره ده، ده چې ليکوال ليکنه د ځان لپاره نه کوي، هغه چې د ليکنې لپاره هر طرحه او موضوع له ځان سره لري او د هغې د ليکنې لپاره قلم پر ورته کوي په دې پر هېښي چې په مقابل کېنې لوستونکي شته چې د ده ليکنه لولي او په يوه يا بله بڼه پر هغوی اغېزه لري. نو له همدې امله د ليکوال مسئوليت هم دروند دی. هر ليکوال چې خپل دغه مسئوليت، مکلفيت او د دندې سپېڅلتيا (مقدس) درک کړی وي په دې پر هېښي چې د ټولنې دوکړو د معنوي روزنې او پالنې دنده هم ودر تر غاړه ده.

ليکوال پخپل قلمي ځواک سره کولی شي دخپل ملت او خلکو احساسات او عواطف د يو عقيدوي - (ديني او مذهبي) جريان يا سياسي تګ لارې او همدارنگه پر ټولنه مسلط او حاکم سياسي نظام پدېکته يا زيان راولېږي. د ده کارنده قلمي ځواک کولای شي د ټولنې بې خبره او بې پروا ګمهي د غفلت له درانه خوږه راوړي، د بيدارۍ او عمل جذب په پکېنې پيدا کړي.

د بشریت په تاريخ کې به داسې ټولنيز بدلون او انبثون ونه موندل شي چې ليکوال او ويناوال يې په لومړۍ ليکه نه وي ولاړ او دخلکو په بيدارۍ او لارښوونې کې يې ستر، مهم او ټاکونکی رول نه وي تر سره کړی. د بېلګې په توګه دخپل ګران هېواد د اوسني جهادي پاڅون او اسلامي انبثون يا د ښکونې چې د پيل يې له لومړيو ورځو څخه راځله بيا د اداسي په ټول بهير کېنې ان تر بري پورې په بېلابېلو پړاوونو کې د ويناوالو او ليکوالو ټولنيز نقش او دروی ديکنو اغېزې جري دي. زموږ ليکوالو دخپل مجاهد ملت او ملت مني ګمهي په وړاندې دخپل ستر مسئوليت په احساس او درک سره خپل ټولنيز نقش هغسې چې لازم او مناسب و سر ته رسولی، که له يوې خوا يې د دين او وطن د دښمنانو نالې څپي او د سياسي رسوا کول نه بلې خوا يې د جهاد او مقاومت نالې کارناوې پخپلو ليکنو کې څرګندي او له هېڅې او وېر کېدې نه وځغولې.

دیوی بنې لیکنې ځانګړنې

دیوی بنې لیکنې ځانګړنې په دوو برخو کېږي: یو د لې شوی :

«الف» د مفهوم ، محتوی او پیغام له مخې د بنې لیکنې ځانګړنې (شخصات) :

۱- لازمه ده چې لیکنه دخلکو اعتقادي ، روحي او نورې معنوي غوښتنو ته ځواب وایي .
شي او په یوه ډول لوستونکی د خدای جل جلاله او دهغه د مخلوق په وړاندې له خپلو مسوولیتونو
او مکلفیتونو څخه خبر کړي .

۲- په لوستونکي کې تخیلي او بدعي ځواک ودونې ، پیاوړې دي کړي ، پټ او ویدل شوي
پې بیدار او ژور فکر او څېړنې ته یې وهڅولي شي .

۳- د ټولنې وګړي د وخت د غیږ پېښو او حالاتو سره اشنا کړي او هغوی ته په راتلونکي
کې پخپلې ټنګ لاره کې مطلوبه لارښوونه وکړي .

۴- د لفظي او معنوي صنایعو په کارېدنې سره وګړي مطالعې ته وهڅوي ، دهغوی په
زړه او شعور کې لوستنې ته شوق او جذبې راوړله کړي .

۵- خلکو ته په یوه ډول بڼه د ټولنیزو خیر بېګنو سره وحیه ورکړای شي .

۶- عام ټولنیز شعور وپېښ او لوړ کړي .

۷- د دنیاوي او آخروي ټېګرغیر او پر مخ ټګ پر لور د ټولنې لارښوونه وکړای شي .

«ب» د لیکنې د سبک او صیغې لیکنې له مخې د دیوی بنې لیکنې ځانګړنې تیاوي :

۱- چې ساده او روان وي (۲) چې د قلم د غټ او د فکر سوچه والی پکې رعایت شوی وي .

(۲) چې د مطالبو په بیان او افاده کې له لنډیز څخه کار اخیستل شوی وي (۴) چې له ادبي صنایعو څخه پخپل

ځای مناسب کار اخیستل شوی وي (۵) چې د نورو د آثارو د استفاده په صورت کې د هغو

د علمي او قانوني حق او امانتدارۍ رعایت شوی وي (۶) چې له نامانوس او نا اشنا کلمو له استعمال

نه پکې ډډه شوې وي (۷) چې د ټولنې د ګرامري قواعدو رعایت پکې په بشپړه توګه شوی وي

- (۸) چې ليک نڅېنې پکښې پخپل ځای استعمال شوې وي (۹) چې مطالب په بېلابېلو پرکرافټي او که لارښوونې په اصلي او څرنگه نه عنوانونو په مناسبه توگه ویشل شوي وي (۱۰) نظم او ترتيب يې له پيل نه تر پايه سم وي (۱۱) چې د لوستونکو استعداد او فکري ځواک لپاره يو مناسب حد او معيار په پام کې نيول شوی وي (۱۲) چې د املاي او انشايي غلطيو مخه پکښې پېښه نه شوې وي (۱۳) چې د فکر او معنا رابطه پکښې په يو ناڅاپي توگه نه وي قطع شوې .
- (۱۴) چې معافت يې بڼه او خط يې د لوستې وړ وي . او ...

د بڼه ليکوال ځانگړنې

يو د کلکې او کړو وړې عقيدې لرونکی ليکوال به خامخا د ليکنې لپاره د اصلي او بنسټيزې - انځورې په توگه يو درد اوارمان لري ، يو لړ او عالي هدف به په خپله ليکنه کې ځايي . هيڅکله به د حق او حقيقت له دېرې نه پښه بېرون نه ږدي او دخپل قلم غټ به د پيسو او مادي لوږتيا او مقام په مقابل کې نه پلوري . نه به د کينې او شخصي اغراضو د سرته رسولو لپاره قلم پورته کوي او نه به خپلې شخصي غوښتنې او گټې پر عمومي ټولنيزو گټو او مصالحو وړاندې کوي .

دلته په لنډه توگه هغه ځانگړنې يادوو چې د مرستېده ، هوډمن او حق پالوسکي ليکوال لپاره لازمي او ضروري دي :

- (۱) د فکر او نظر پر اخلاقي او روښنايي (۲) تخيلي ځواک او استعداد (۳) ذوق او لطافت (۴) غور ، دقت او باريک بيني (۵) نوښت او ابتکار (۶) دخپل ملي ادبياتو په هکله پوهه (۷) پر خپلې ژبې بشپړ تسلط (۸) پر خپلې ژبې برسېره پېښې يا د ژور پرمختللو ژبو پوهېدنه (۹) دوخت ، حالت او چاپېريال پېژندنه (۱۰) د حق پلوي (۱۱) دلهي صراحت (۱۲) ادبي شهادت (۱۳) اخلاقي شجاعت (۱۴) پوهه او پرمختللي موضوع بشپړ تسلط (۱۵) فکري نظم (۱۶) داستاني قوت (۱۷) د لفظ او معنا د هم آهنگۍ په برخه کې غور (۱۸) د وينا او بيان جذابيت (۱۹) د نامنځولو مبتدئ لوکلور او لوکل څخه ډډه کول او ...

د ليکوالۍ د فن په هکله خوښوئې

لارښوونې او پاملرنې

ليکوالی په عام مفهوم هغه ليکنی هنر دی چې داملاء، انشاء، ليکنښ، کلام او د ليکنی د منل شویو اصولو او قواعدو مراعات پکښې شوی وي .

په ښه او سمه توګه د ليکوالۍ د فن د زده کړې او پوهنې د پوهېدې لپاره دې اغېزمنې لارې چارې شته چې د دغه هنر پوهانو او څېړونکو له خوا په ګوته شوي دي مونږ دلته د هغو پاملرنو او لارښوونو له جملې څخه دڅو مهمو يا دونه ګړو:

① ليکنه بايد ساده او عام فهمه وي ، د ثقیلو، نامأنسو او مترادفو کلمو له استعمال څخه بايد ډډه وشي . پر ليکوال لازم ده چې د مفهوم د افادې لپاره داسې کليات انتخاب کړي چې د خلکو ذهن ته ډېر ژر دې او عام فهمه وي . پخوا به په نظم او نثر کې له لفظي صنايعو څخه ډېر کار اخيستل کېده او په استعارو او کنایو به خبرې کېدلې ، جملې به ډېرې او ډېرې او يو مطلب به څرګله په څو ډوله اداء کېده او تکراري خبرې به پکښې ډېرې وې ، خواوس د ليکنې هغه سبک له رواجه لوبېدلی ، په نثر کې لاڅه چې په نظم کې هم خلک سادګي او روايي خوښوي . ليکوال بايد په تمامه ملاحظه وکړي چې د ليکنې جملې يې لنډې، عبارتونه يې بې تکلفه اوله تصنع نه خلاص وي . په ادب کې سادګي ښه صفت دی ، څوک چې د الفاظو په وسيله په لوی لاس ليکنه پېچلې کوي ، په واقعيت کې خپل معنوي فقر او ناداري نږونه په ګوته کوي او غواړي چې د الفاظو په ظاهر

زرق او برق خپل معنوي فقر له خلکو پټ کړي .

② ېې ضرورت ته اړونده مقدمه ليکنه ېې خونده کوي ، نښه داده چې اصلي مطلب په څرگندو الفاظو کېنې وروسته وړاندې شي . هڅه دې وشي چې د متن لمن له هر ډول ابهام څخه پاکه وي .

③ د ليکوال لپاره د ژبې پر گرامري قاعدو پوهېدنه ضروري او اساسي شرط دی . په ليکنه کېنې بايد دامکان تر حده د هر ډول گرامري غلطيو مخه ونیول شي او ټول کلمات له گرامري اصولو سره سم استعمال شي ، د بېلگې په توگه که يو ليکونکی په دې برخه کېنې له غور نه کار واخلي د مفرد په ځای جمع او يا جمع په ځای مفرد او همدارنگه د مذکر په عوض مؤنث او د مؤنث په ځای مذکر استعمال کړي د مفاهيمو په معنا کېنې څومره لوی بدلون را مينځ ته کېدلای شي .

④ په ليکنه کېنې دې تر نړيا ټي اندازې پورې د ژبې معياري لهجه په پام کېنې ونیول شي ، ځکه چې په هره ژبه کېنې نړيا ټي لهجې موجودې وي او که ديوي ژبې ليکونکی د ليکنې پر وخت معياري لهجه په پام کېنې ونه نيسي او دهرې لهجې ويونکی په خپله سيمه ايزه لهجه ليکنه وکړي ، نو په ټولنه کېنې به د لوستنې او له هغې نه د څه پوهېدنې په لټ کېنې نړيا ټي ستونزې رامنځ ته شي ، نو هر ليکوال مجبور دی چې په ليکنه کېنې ځان اړ وړو د ژبې د معياري لهجې تابع وگڼي ، ترڅو چې دهغې ژبې نور لوستونکي وگوري ېې له ليکنې څخه مطلوبه گټه واخلي .

⑤ ليکوال دې تر ممکنې اندازې پورې هڅه وکړي چې دخپلې ژبې لغات استعمال کړي ، ېې ضرورت ته دې دنور وشر بولغات نه استعمالوي ، خولهې څخه مطلب دانه دی چې ليکوال دې خامخا دخپل مطلب د افادې لپاره د بېلې ژبې هر لفظ ته دخپلې ژبې لغات پيدا کړي ، دا کار هيڅ امکان نه لري

ځکه د نړۍ هېڅ شېه بشپړه نه ده او د هرې ژبې وړونکي مجبور دي چې د نړۍ ژبو لغات پخپله ژبه کېنې استعمال کړي ، خو دا ټولنې په هغه صورت کېنې لازمه او مناسبه ده چې لیکوال د مطلوب شي د افادې لپاره پخپله ژبه کېنې لغات او کلمه ونه لري ، که يې ولري پرې لازمه ده چې هماغه وکاروي ، ترڅو پرې لوستونکي ښه او ژور پوهېږي .

⑥ په ليکنه کېنې بايد د عطف او ربط قوړې ډېر او بې ضرورته استعمال نه شي ، ځکه د عطف او ربط تور و ډېر او بې ضرورته استعمال د ليکنې لوستنه بې خونده کوي .

⑦ لیکوال بايد هڅه وکړي چې په ليکنه کېنې يې پوخ استدلال او قوي منطق موجود وي . له داسې ضعیفو ټکيو او کمزورو استدلالونو څخه ډېر ډډه وکړي چې د ليکنې

معقوليت او مقبوليت ته زيان رسوي او ټوله ليکنه د مفهوم او محتوی له مخې بې اغېزې وي .
⑧ د مفهوم او محتوی رابنګون په ليکنه کېنې ډېر اهميت لري . لیکوال بايد په

ليکنه کېنې معنا په کلمو او جملو کېنې داسې ترتيب کړي چې لوستونکي تر پايه په ځان پسې راګانې . يعنې دا چې په ليکنه کېنې بايد له پيل څخه تر پاي پورې لوستنې ته يو ډول هڅونه ، ترغيب او جذابيت موجود وي . دا ډېر ښه او بريالي لیکوال ځانګړنه ده چې په ليکنه کېنې لوستونکي تر پايه له ځان سره بيا يې او د هغه فکري او تخيلي قوه بلې خوا ته نه پرېږدي .

⑨ لیکوال بايد پخپله ليکنه ټينګه عقیده ولري او په دې ډاډمن وي څه چې ليکي هغه يې د زړه اوصيرغڼ دی . که د لیکوال په ليکنه کېنې صداقت او صميميت نه وي پر لوستونکي مطلوبه اغېزه نشي کولای . لیکوال هغه وخت نور ځلک د خپلو افکارو تر اغېزې لاندې راوستلای شي چې پخپله د يوې کړولې عقيدې او پوخ ايمان څښتن وي .

⑩ دلېسې صراحت هم په ليکنه کېنې يو اساسي شرط دی . لیکوال ته لازمه ده چې مطالب په څرګنده توګه بيان کړي ، خبرې يې بايد ژولې او پېچلې نه وي . په ګونګه

ژبه خبرې کول او داسې څه ويل چې څوک يې په مطلب او مقصد ونه پوهېږي، هېڅ ارزښت نلري .

⑪ په ليکنه کې نظم او ترتيب مراعت د پېر ضروري دی . په انشاء او ليکنه کې د الفاظو، کلمو، جملو او عبارتونو ګډوډي او بې ترتيبې سترعيب ګڼل کېږي . ليکوال بايد يوه موضوع په داسې ډول وڅېړي چې مضمون يې له پيله تر پايه د معنا او محو له مخې بې نظم او بې ترتيبه نه وي . د ليکوالی د فن يوه ښکېنه همدا ده چې ليکونکي په يوه موضوع بشپړ حاکميت ولري او د هغې د مطالبو د بيان په لړ کې نظم او ترتيب په ښه او سمه توګه وساتي .

⑫ د نوښت (ابتکار) قوه په ليکنه کې ستر اهميت لري . د ليکوالی د هنر يو ستر ځانګړنه داده چې ليکوال له کتنو او اورېدنو څخه نوي - نوي مضامين پيدا کوي او له عادي پېښو نه نوي نتايج اخلي . که په ليکوال کې دغه قوه پياوړې نه وي هغه نوي موضوعات نشي راپيدا کولی او د تل لپاره به په ليکنه کې د يو نقل - حېثيت ولري او بس .

⑬ د ليکوال د تخيلي ځواک څومره والی او ځنګه والی (کميت او کيفيت) د هغه په ليکنه جوت اغېزه لري . تخيلي ځواک د ابتکار تومنه ده او څومره چې د ليکوال يا شاعر تخيلي قوه پياوړې وي په هماغه پيمانې د ابتکار او نوښت قوت زيات وي . کله چې د تخيل له قوت سره د ليکوال يا شاعر پوره او ذهني تصوير مل شي، نو داسې تخليقي او ادبي آثار ترې را مينځته کېږي چې څوک يې له ارزښت او پابښت نه سترګې نشي پټولی .

⑭ په ليکنه کې د ليکوال ټولنيز شخصيت او اخلاقي شجاعت د پره اغېزه لري . کوم ليکوال چې خپل ځان او مقام ته په درانه نظر ګوري او د يو ليکوال په حيث خپل ټولنيز مسووليت ښه پېژني، نو د ټولنې د يو فعال عنصر په توګه ورته خپله دنده

د خپلې عقيدې، خلکو او ټولنې په وړاندې درنه او له مسروليته ډکه معلومېږي. همدغه احساس هغه ته د اجراء وړکوي چې ټولنيز واقعيتونه، حقايق او دردونه په صراحت سره بيان کړي.

⑤ د انشاء او ليکوالۍ نږدې کونکي ته د سترو ليکوالانو د ادبي او علمي آثارو مطالعه ډېره ګټوره ده، ځکه چې ښه انشاء او د ادب ټولې ښېګڼې څرګ چاته يوازې په په درس او تعليم نشي وربښودلې، بلکه دا پوه تر ډېره حده د ادبي او علمي آثارو په مطالعه او په پرله پسې مشق او تمرين حاصلېږي.

⑥ د منډ شويو عقيدوي، کلتوري او ټولنيزو معيارونو په چوکاټ کېنې فکري آزادي د ليکوالۍ لپاره يو ضروري اولازمي ځانګړنه ده، څومره چې ليکوال آزاد فکر کولی شي ليکنه يې هم په هماغه پيما نه له ابتذال نه لرې، تجدد او نښت پکېنې زياتوي.

⑦ ليکوال بايد د ليکنې لپاره داسې موضوع انتخاب کړي چې پکې پوره معلومات ولري. پر موضوع بشپړ حاکميت لرل د ښې ليکوالۍ اساسي شرط دی، څومره چې ليکوال د اړوندې موضوع په هکله زيات معلومات ولري په هماغه پيما نه يې په ليکنه کېنې برياليتوب چانس زيات وي.

⑧ کله چې د کومې موضوع په هکله ليکنه کوئ تر هر څه لومړی هغه مهم ټکي چې د موضوع په اړوند ستاسې په ذهن کېنې وي يا د داشت کړئ او بيا چې په ځې هکله کوم نور آثار مطالعه کوئ مطلوب ټکي يې په ځانګړي کاغذ کېنې نوټ کړئ. ټول معلومات په خاصې ښه تيارت سر يوځای کړئ او بيا يې د ليکوالۍ د قواعدو له مخې داسې په ترتيب سره راوړئ چې فکر او معنا لري پکېنې ونه شلېږي.

⑨ د ليکنې ټول پر ګرافونه بايد له پيل څخه تر پای پورې يوله بل سره يوډول معنوي تړون او اړيکي ولري؛ په ليکنه کېنې بايد د معنا او مفهوم تسلسل يو ناڅاپي

قطع نشي .

②۰ د ليکنې د عنوان په ټاکنه کې بايد له ډېر غور او دقت څخه کار واخيستل شي . د خپلې ليکنې لپاره داسې عنوان وټاکئ چې معنوي جامعيت ولري او لوستونکي ته تر ډېره حده د ليکنې د اساسي هدف د پس منظر مفهوم افاده کړي . د عنوان په زړه پورې والي لوستلو ته د لوستونکي په هڅولو کې ډېر اغېزمن رول ترسره کولای شي .

②۱ تر ليکلو وروسته خپله ليکنه څو ځله ولولئ ، ستاسې هر ځل لوستنه به په ليکنه کې خامخا لغلې او معنوي اصلاح او سمون راولي او په دې توگه ترمکني اندازې د غلطيو مخه نيولای شئ .

②۲ که کېدلای شي خپله ليکنه تر ليکلو وروسته خپل خواخوږي ته چې تر تاسې پي علميت ، پرهه او استعداد لري او د ليکوالۍ په فن کې پېچېره زياته وي ، د کتنې لپاره ورکړئ ، کېدای شي د ليکنې د سمون او بشپړتيا په برخه کې په زړه پورې مشورې درکړي او خپلو غلطيو ته موخه کړي ، ځکه پخپله د خپلې غلطۍ پېژندنه او پرېهڼې پوهېدنه له ستونزو ډکه خبره ده او دا خو ثابته خبره ده چې هر څوک خپل عيونه په اسافو سر نشي ليدلای ، خو د نورو په کوټه کول اسان کار دی .

②۳ په ليکنه کې د معلوماتو منابع او ماخذې نه د اساسي شرط دی ، دا چارستاسې علمي او معلوماتي کمزوري نه ده ، بلکې د ليکنې ارزښت مولا پسې زياتوي .

②۴ په ليکنه کې د ليکنې خبر استعمال لازمي او حتمي دی ، هر ليکوال ته د دغو څښتنانو زده کړه ، پرې پوهېدنه او د هغود استعمال د ځای پېژندنه ضروري ده .

ماخذونه: ۱۱) الفتن گل پاچا ، ليکوال ، کابل ، پښتو ټولنه ، ۱۳۳۹ هـ ش کال .

(۲) دکتر نادر دزين پور ، برسمند سخن ، تهران ، ۱۳۲۲ هـ ش ، دويم چاپک .

(۳) دکتر حسن احمد پور د دکتر اسماعيل حاکمي ، دکتر يادگار شکر ، دکتر سيد محمد طاهري ، زبان دکاشناسي ، ۱۳۴۹ هـ ش .

دويم چاپک .

دويم څپرکی :

املاء او پښتولیکدود (اسم الخط)

املاء په لغت کېنې مهلت ورکولو او ډکولو ته وايي او په ادبي اصطلاح ځپلې بيا د بل خبرې په صحيح ډول لیکل دي که څوک له ځانه څه نشي لیکلای ، مگر د بل د لیک له مخې نقل کولی شي دغسې نقل ته املاء نشر وييلای .

د املاء په وخت کېنې دغې لاندېنې لیکو ته پاملرنه ضروري ده :

۱- هرڅه چې لیکو بايد د صحيح تلفظ له مخې يې و لیکو .

۲- د کلمې په لیکنه کېنې د گرامر (صرف ، فحو) مراعات ډېر ضروري دی .

۳- د کلمې په لیکنه کېنې بايد د امکان تر حده د التباس او اشتباه مخه ونیول شي .

د څېړنو په نتیجه کېنې ثابته شوي چې تر اسلام دمخه د پښتو په سیمه کېنې مشهور او مروج لیک پروتھی یا خروشتي ؤ چې بېلگی يې د وردگو په ځوات ، د ننګهار ، درونته ، او د پښور په شهبازگره کېنې لاس ته راغلي ، خورتراوسه پورې په سمه او پوره توګه نه دي لوستل شوي .

ویل کېنې چې هغه خروشتي او یوناني لیک چې تر اسلام دمخه زمونږ په هېواد لرغوني افغانسان کېنې دود او رواج ؤ د اسلام سپېڅلي دین په راتګ سره له مینځ ولاړ او خپل ځای يې عربي لیکدود (رسم الخط) ته پرېښود . د عربي لیکونږله ډلې څخه دوه ډوله لیک (نسخ او نستعلیق) د پښتو غږ ونډ د لیکلو لپاره ومنل شو . وایي چې د سلطان محمود غزنوي (۳۸۷ - ۴۲۱ هـ ق) د واکمنۍ په وخت کېنې د حسن میوندی

په غوښتنه قاضي سيف الله د پښتو د ځانگړو تورو لپاره د عربي تورو په تقليد -
مخضومي نڅښې وضع کړې ، چې بيا وروسته په لسمه هجري پېړۍ کې بيا زيدرو
او په يور لسمه هجري پېړۍ څخه ښال خان خټک د پښتو د ځانگړو غښونو د ليکني لپاره
بېلابېلې نڅښې او مخضومې ورسره په کار واچول چې اوس يې مونږ د پروښاني ليکدود
او څښال ليکدود « په نومونو پېژنو .

په هره ژبه کې د يو متحد او معياري ليکدود موجوديت د هر ضروري او نړۍ
دي ، محکمه چې په هره ژبه کې د پرې زياتې لهجې موجودې وي او که د يوې ژبې
ليکونکي د ليکني پر وخت خپله معياري لهجه او ليکدود په پام کې ونه نيسي او د هرې
لهجې وېر کې پخپله سيمه ايزه لهجه ليکنه وکړي ، نو په لټلنه کې د لرستې اوله هڅې
د مطلوبې پوهېدنې په لټنې خامخا د پرې ستونزې رامينځ ته کېږي .

پښتون اولس چې د جغرافيوې موقعيت له مخې خوراوږد پروت د اود طبيعي اوسپنې
موانعو له امله يې ژبه « پښتو » زياتې لهجې لري چې ځينو ژبوپوهانو يې د ژبنيو څېړنو
په نتيجه کې د لهجو شمېره (۷۰) ښودلې ده . همدغه لهجوي توپير د دوی ليکدود
(رسم الخط) يووالي ته د پريزيان رسولی دی . پښتو پوهانو او عالمانو په ځانگړې توگه
په دې وروستيو پنځوسو (۵۰) کلونو کې د دې نيمگټيا د لرې کولو او د يو لگ معياري او
متحد ليکدود د رامينځته کولو لپاره ډېرې پلټنې او څيړنې کړي ، خو نه سترې -
کېدونکې علمي او عملي هڅې کړي دي .

پښتو تر لږې د پښتو ژبې د روزنې او پالنې دا غېږمن مرکز په توگه د جوړېدو اورا منځ ته
کېدو له لومړيو کلونو څخه دې مسئلې ته د پري زياتو پاملرنه کړې . په دې لېکنې د دغې
ادبي ټولنې د ليکوالو پوهانو پر ځانگړو غونډو و برسيره لري غونډې جوړې شوې
چې لرو او برو پښتنو پوهانو او اديبانو پکې برخه اخيسته ، د ليکدود پر موضوع د علمي
او ادبي بحثونو په نتيجه کې متفقه فيصلې صادري شوې چې دلته يې را اخلو .

لومړنۍ پرېکړه (فیصله)

په ۱۳۲۱ هـ ش کال د جوزا په میاشت کې (۱۹۴۲ ع جون) د پښتو ټولنې په غوښتنه د افغانستان (۲۵) ټولیکوالو او پوهانو په پښتو ټولنه کې غونډه وکړه او په (۳۱) اختلافي موادو باندې یې له بحث مخه وروسته فیصله وکړه چې دالاندې کلمې باید داسې ولیکل شي:

اختلافي صورتونه	فیصله شوې صورت	اختلافي صورتونه	فیصله شوې صورت
شوندې - شونډان	شوندې	شته - سته	نشته
کښناست - کښنوست	کښناست	شی - سی	شی
ټول خلق - ټوله خلق	ټول خلق	لږه ډوډۍ - لږې اوبه	لږه ډوډۍ - لږې اوبه
ټولې خبرې - ټوله خبرې	ټولې خبرې	لږ ډوډۍ - لږ اوبه	لږ ډوډۍ - لږ اوبه
پاته - پاتې	پاته	ښې خبرې - ښه خبرې	ښې خبرې
که راغلی وای - که راغلی وای	که راغلی وای	غږ - غگ - غاک	غږ - غغ
لویه - لو	لویه	ځینې وای - ځنې وای	ځینې وای
تویه - تو	تویه	له ده ځنې - له ده ځنې	له ده ځنې
مېړونه - مړونه (داسې لاند)	مېړونه	چلونکی - چلونکی	چلونکی
ولید - ولیدو - ولیدئ (ولید په ټولو)	ولید	ښوونکی - ښونکی	ښوونکی
ومولیدلو	ماضي کارونکې	ښوونځی - ښونځی	ښوونځی
دغه یو شکل غوره شو		کښې - کښ - کې	کښې
مکر په ځینو کې به په		(پرې - په) په داسې مثالونو	
آخړه کېږي (هر) هم ورزیاتوي		کښې: احمد سترگ لري مکر	پر
لکه: وواهه.		لار پرې نه ويږي - په نه ويږي	
لڅ - لوڅ	لڅ	ویل - ویله	ویل
وشو - وسو	وشو	ولاړ - لاړ	ولاړ
شوی - سوی	شوی	وکر - وکی - وکه	وکر

اختلافي صورتونه	فيصله شوی صورت	اختلافي صورتونه	فيصله شوی صورت
وکړی - وکړ	وکړی	زما - زمونږ - خما - خمونږ	زما - زمونږ
مونږ - موږ	مونږ	زه - حه	زه

يا دونه : ورسته بيا د درېيمې غونډې په فيصله کېنې لومړۍ فيصله داسې تعديل شوه :

لومړۍ فيصله	درېيمه فيصله (تعديل)
پاته	پاتي
مونږ	(مونږ - موږ) دواړه صورتونه ومنل شول.
ولاړ	(ولاړ - لاپړ) دواړه صورتونه ومنل شول.
لڅ	لوڅ

دويمه فيصله

په ۱۳۲۷ هـ ش کال د سنبلې په (۸) م (۱۹۴۸ ع د اګست ۳۰ م) په کابل کې د پښتو ټولنې په غوښتنه د لرې او برې پښتونخوا (۱۹) تنو پښتو ليکوالو او پوهانو د پښتو د ليک د ځينو اختلافي موادو په باب داسې فيصله وکړه :

اختلافي صورتونه	فيصله شوی صورت
ڼ - نږ	ڼ
زه ، ته ، ده - زه ، ته ، ده	(زه ، ته ، ده) ډې همزې په ټولو دغسې مثالګې
اورېدل - اخيستل - اوږېدل ، اخيستل	اورېدل - اخيستل (ډې مډه)
وليد ، وګوره - اوليدو ، اوګوره (اوډا شيد)	وليد ، وګوره (ډې الله)
مې ، دې ، پرې ، لاندې ، باندې { م - ډ ، پير ، لاندې ، باندې }	مې ، دې ، پرې ، لاندې ، باندې

لومړۍ ، کوچنۍ ، ګوډ ، ګو ته ، بوخت {
لمړۍ ، کچنۍ ، ګوډ ، ګو ته ، بوخت

لومړۍ ، کوچنۍ ، ګوډ ، ګو ته ، بوخت {
لمړۍ ، کچنۍ ، ګوډ ، ګو ته ، بوخت

اختلافی صورتونه

فیصله شوی صورت

چاپ، کپړه - چهاپ، کهری

چاپ، کهری

(بڼ)

د اتوری به د «ش» او «خ» په ځای نه لیکو

(ښ)

د اتوری به د «ژ»، او «ځ» په ځای نه لیکو

(ح)

د اتوری به د ټول د مصدر په حال فعل او دغسې

نږدو افعالو کې لیکو لکه: ځی، برځی، راځی

ژوند، جوته، ژوند

ژوند (په دغسې لغاتو کې به له «ژ» نه کارولو

ځینی - ځینی

د بعضې په معنا به (ځینی) اردان په معنا به

(ځینی) بیکو

ویل - وی

ویل (یوازې په شعر کې «وی» جایز دی)

کښی - کښی

کښی

د ماضي بعید ضمیونه

(وم، وو، وی، ژ، وه، و، وی) یعنې د

مفرد غایب پاره یو (و) او جمع پاره دو (وو) لیکل کېږي

د شول د مصدر مشتقات

شوم - شوو - شوې - شوی - شول - شوه - شوې

باید ولیکل شي .

د تډلو افعالو د مذکر جمع

په (لام)، لیکل پکار دی لکه: راغلل - ولیدل

ټولې مطلقې ماضي کاني

باید داسې ولیکو: ولید - وکوت و وکو

مکر و تاره، و واده باید په آخر کې (ه) ولري.

درېمه فیصله

په ۱۳۳۷ هـ ش (۱۹۵۸ ع) کال چې د پښتو ټولنې په بلنه د پېښور او بلوچستان -

پښتانه لیکوال او پوهان کابل ته د خپلواکۍ د جشن په ورځو کې راغلي وو، د سنبلې په

پنځمه (د اګست په ۲۷ مه) د پښتو لیک په باب د مجلسونه او ادبي بحثونه شروع شول. وروسته

له شو غونډه و او د پرو چېر نو او بحث مخه د ځینو اختلافی مواد و په باب د اډول فیصله صادره شوه :

مختلف صوتونه	فیصله شوې صوت	مختلف صوتونه	فیصله شوې صوت
ځمکه - مځکه - زمکه	ځمکه	سیوری - سوری	سیوری
زمری - مزری - حمزی	زمری	اخلم - اخلی - اخم - اخی - الم - الی - ایل - ایل - ایل	اخلم - اخلی - اخم - اخی - الم - الی - ایل - ایل - ایل
کښه - ښکته - خکه	کښه	بښل - ښښه - ښښل - ښښه = ښښل - ښښه = ښښل - ښښه	بښل - ښښه - ښښل - ښښه = ښښل - ښښه = ښښل - ښښه
پښه - ښپه - خپه	پښه	ما سپښین - ما زپښین - ما پښین =	ما سپښین
کښل - ښکل (د لیکل او ویتلو پخوا)	کښل	کوم - کم	کوم
کښلی (د ښایست په معنا)	کښلی	اغزل - اخښل - اخل	اغزل
ما سخوتن - ما خوشتن	ما سخوتن	نمړی - مړی - نورې	نمړی
ورځ - روځ	ورځ	زوی، زامن = ځوی، ځامن	زوی - زامن
موږی - مېږی	موږی	زېږېدل - ځېږېدل	زېږېدل
لوېشت - ولېشت	لوېشت - لوېشت	زغستل - ځغستل	زغستل
ورک - روک	ورک	زلمی - ځلمی	زلمی
خسر - سخر	خسر	سوخل، سپخل = سوزل، سپزل	سوخل - سپخل
خوسا - سخا	خوسا	خوځېدل - خوږېدل	خوځېدل
سکروټه - سروټه - سکروټه	سکروټه	غورځنگ - غورزنگ	غورځنگ
ودور - رور	ودور	زغمل - ځغمل	زغمل
وړونه - روڼه	وړونه	ژړنده - زړنده - جرنده	ژړنده
وړوړولي - روړولي	وړوړولي	ژبه - زبه - جبه	ژبه
وړوسته - روسته - وړوسته	وړوسته	ژړا - زړا - جړا	ژړا
وړوستی - روستی	وړوستی	ژړند - زړند - جړند	ژړند

مختلف صورتونه	فصله شمعوت	مختلف صورتونه	فصله شمعوت
ژمی - زمی - جمی	ژمی	اوبدل - اودل - اوبل	اوبدل - اودل - اوبل
ژوبل - زوبل - جوبل	ژوبل	نښتل - منښتل	نښتل
خېژي - خېزي - خېجی - خېږي	خېژي	بزرگان، ملکان = بزرگانان - ملکانا	بزرگان - ملکان
ژری - زری - جری	ژری	وزه - بزه - بیزه	وزه
ژور - زور - جور	ژور	کارغه - قارغه - کارکه	کارغه
نژدې - نزدې - نږدې	نژدې	نې - نه	نې
لمر - نمر - نور - مر - میر	لمر - نمر	کجیر - قجیر	کجیر
لمسی - لمی - نوی	لمسی - لمی	ټوکه - پوک - چکړې	ټوکه - پوک - چکړې
لمونځ - نمونځ - مونځ	لمونځ	ټوځه - پړق - چټړې	ټوځه - پړق - چټړې
نمانځنه - لمانځنه - مانځنه	نمانځنه - لمانځنه	زېه - زېه	زېه
پسړی - سپړی	پسړی - سپړی	ته - ته	ته
بغ - غب - څغ	بغ - غب	زه - زه - څه	زه
کنځل - ښکنځل	کنځل - ښکنځل	لوی - لو	لوی
مینځل - وینځل	مینځل - وینځل	دوی - دوئ	دوی
لامده - لاند	لامده - لاند	هغوی - هغوی	هغوی
جینځه - نجلی - جلی - جیلی	جینځه - نجلی	لویدیز - لویدېڅ - لښدیز	لویدیز
لمبر - نمبر	لمبر	ویل - اوویل	ویل
نولس - نولس	نولس	یو، آینه، یو - آینه، یو - آینه	یو - آینه
وېره - بېره - ایره	وېره	{ ې } د اتوری (مجهوله یا) باید	{ ې } د اتوری (مجهوله یا) باید
ویده - بیده - اوده	ویده	بې ځایه اود معروفي یا په	بې ځایه اود معروفي یا په
ویاله - بیاله - واله	ویاله	ځای استعمال نه شي	ځای استعمال نه شي

د پښتو د متحد ليکدود اوليکلار لپاره

د «بارو کلی» د غونډې متفقه پرېکړې فيصلې

د پښتو ليکدود په هکله د پښتو ژبې د درېيمې فيصلې مخه (۳۲) کاله وروسته يو ځل بيا د دې شرايط برابر شول چې د پښتو د يو متحد ليکدود د رامینځ ته کولو لپاره عملي هلې ځلې وشي. په دې لړ کې د پښور پوهنتون د پښتو اکيډمي په نومېټ (ابڅکار) او د صوبه سرحد د حکومت په سپارښتنه د ۱۹۹۰م کال د جولای د مياشتې له (۱۰) تر (۱۲) پورې د سوات په «بارو کلی» کې يو درې ورځنی سيمينار جوړ شو چې پکې د پښتوخوا له گوټ گوټ څخه تقريباً سلو تنو اديبانو او ژبوپوهانو گډون کړی و. دې غونډې پخپلې لومړنۍ ناسته (نشت) کې د کار شل کسيزه کمېټه وټاکله چې پکې دغه ښاغلي شامل وو:

(۱) پروفيسر سيد محمد تقويم الحق کاکاخيل (۲) پروفيسر جهانزيب نياز (۳) پروفيسر نصير الدين (۴) حبيب الله رفيع (۵) منظر بېټی (۶) عبدالکريم بريالی (۷) همېش خليل (۸) ډاکټر محمد اعظم اعظم (۹) ډاکټر خالد خان خټک (۱۰) محمد پرويش شاهين (۱۱) پروفيسر محمد افضل رضا (اعزازي غړی) (۱۲) پروفيسر خوځو جه محمد سائل (۱۳) نور شاه جهان انور (۱۴) ډاکټر وردک (اعزازي غړی) (۱۵) سيال کاکړ (۱۶) سيد احمد مومند (۱۷) ډاکټر محمد اقبال نسيم خټک (۱۸) ډاکټر محمد اسرار (اعزازي غړی) (۱۹) خيبر افريدي (۲۰) پروفيسر يار محمد مخوم.

د کار د کمېټې غړيو په درېيو ناستو کې د پښتوليکدود مشکلات، کتالې او گډوډي په هر اړخيزه توگه وڅېړلې، په ټولو يې په سره سينه غور وکړ او په هره برخه کې تر علمي بحث وروسته يوې نتيجې ته ورسېدل. کمېټې د خپل کار وروستي نتايج او پرېکړې په لويه غونډه کې واورولې چې د ټولو تائيد او ملاتړ يې ترلاسه کړ، نو د پښتو متحد ليکدود په هکله يې خپلې وروستۍ متفقه پرېکړې دا سې صا درې کړې:

- ۱- هغه کلمې چې د عربي او فارسي نه پښتو ته راغلې دي او معنا يې هم هغه ساتلې هغه به پخپل اصل شکل کېنې ليکلی شي، لکه: قصه، قميص، ضعيف.
- او هغه کلمات چې پښتو خپل کړي دي، معنا يا شکل يې بدل شوي دي، هغه به په پښتو کېنې په اوسني شکل ليکلی کېږي، لکه: تپوس، پام. او د عربي مخصوص ټکي به د پښتو په کلماتو کېنې نه ليکي- مثلاً: «تورخم» به په «ت» ليکي په «ط» به يې نه ليکي.
- ۲- «ن» به د يو توري په شکل کېنې د پښتو په «ا-ب-ت» يعنې حرفي ته چې کېنې د «ن» نه وروستو ليکلی شي او نوم به يې «نول» وي.
- ۳- هغه کلمې چې په آخر کې «نور» لري هغه به په «ا» ليکلی شي لکه: خوشحاله (مذکر) خوشحاله (مونث) او دغه «ا» به د تانيث مخصوص علامت نشي گڼلې.
- ۴- «مد» په پښتو کېنې نشته.
- ۵- مجهوله «ے» چې په قطبي پښتونخوا کېنې پرته ليکل کېږي، هغه په همداسې پرته ليکلی شي، لکه: سرے وغيره، البته په افغانستان او سويلي پښتونخوا کېنې به د دوی د خپل ليکدود سره سمه د مخکېنې په شان ليکلی شي.
- ۶- مخصوصه «ی» به د کلمې په مينځ کېنې «پ» او آخر کېنې «ې» ليکلی شي لکه: سرې او بڼې، خبر وغيره. مجهوله يعنې پرته «ے» به هم د کلمې په مينځ کېنې د مخصوصې «پ» غوندې ليکلی شي.
- ۷- د معروفي «ي» لږه پاره به دوه څنګه په څنګه ټکي «ي» ليکلی شي، لکه: سړي، زمري وغيره.
- ۸- يای تانيث «ی» به په آخر کېنې د کش سره ليکلی شي لکه: کړسې، جينې وغيره.
- ۹- د فعل د پاره به د مخکېنې غوندې د «ی» د پاسه «۶» ليکولکه: وڅړئ، وکړئ وغيره.
- ۱۰- په ضمير متصل او «ې» کېنې به په «ی» باندې همزه ليکلی شي او مخصوصه «ې» ليکلی شي او يا به «ی» او مخصوصه «ی» ليکلی شي، لکه: په «ی» کېنې به يوه «ی» او بڼه

دويمه دى « باندې همزه ليکلى شي .

۱۱- په داسې «ا» کېنې لکه : زړه - بڼه - پټه - ته دمخکې په شان د «ا» د پاسه «ا» لیکو ، يعنې زړه ، بڼه ، خه کېنې به د «ا» د پاسه «ا» وي . په افغانسان او سويلي پښتونخوا کېنې به هم دغه رنگ ليکلى شي .

۱۲- «اى» به په کونډو ليکلى شي .

۱۳- کېنې ، کېناستل ، نخښه ، بخښل او داسې نور ټکي به هم دغه رنگ ليکلى شي .

۱۴- معدوله «واو» به د ټکو نه نشي غورځولى ، لکه : خوله - خواږه ،

گوند ، غونډې وغيره .

۱۵- هغه ټکي يا کلمې چې د عربي او فارسي نه «پيش» په حالت کې راغلي دي

په پيش به ليکلى شي يعنې پخپل رنگ کېنې لکه : مکمل ، بلبل - هغه پښتو کلمې چې پيش

لري هغه به په مجهوله «واو» ليکلى شي ، لکه : پرېښته ، مور او نور

۱۶- معروف «واو» به د کلمونه نه غورځول کېږي او د پاسه به پيش ورکولى

شي ، لکه : نور - سور وغيره .

۱۷- د پښتو مخصوص توري خ - ح - ځ - ښ - ږ به همدغسې ليکلى شي .

د کېنې سفارش دى چې پښتو اکيډمي دې د مرکزي او صوبايي حکومت په مدد

داستادانو او طالب علمانو د پاره يوه هماغه کتاب تيار کړي چې ددې ټکو په استعمال کې

استېناغه ختمه شي . (د فيصل په پاى کېنې (۲۱) کيږي کېنې دغې ولاسيکونه کړي دي)

ماخذونه :

(۱) الفت مل پاچا ، ليکوال ، پښتو ټولنه ، ۱۳۳۹ هـ ش ، (۹ - ۱۶) مخونه

(۲) سپېدې مجله ، دويمه دوره ، دويمه کچه ، (۲۷ - ۳۰) مخونه

(۳) پوهاند سرتېن صديق الله ، پښتو گرامر ، د هاشمي شاپاره ۱۸۲۱ مخ

(۴) هېواد مل زلمى ، فرهنگ ادبيات پښتو ، دويم ترک ، ۱۳۶۵ هـ ش (۱۸۰) مخ .

درېم څپرکی:

لیکنځنې (Punctuation)

د لیکنځنې ضرورت او اهمیت:

لیکنځنې یو شمېر علامې دي چې په لیکنه کې استعمالېږي، لکه ادا ت په ځانگړې توګه معنا نه لري، خو که په لیکنه کې هره یوه پخپل ځای استعمال شي هغومره خوندوره او معنا داره نه وي او که پخپل ځای راوړلی شي لیکنه پوره معنا لرونکې، مطلب ترې ثراخیستل کېږي او په لوسته کې د اشتباهاتو مخه نیول کېږي.

په وینا کې د دې ځنځو افاده د ډول-ډول وقفو، د آواز د تغیر، د آهنگ د تیتولو او هسکولو او نور ولفظي سلوکونو په وسیله کېږي.

د دې ځنځو د استعمال مهم او اساسي هدف د جملو او عبارتونو د مفهوم وضاحت او مبراحت دی. د ځنځنې موخه په دې پوهې چې دیوې جملې کلمې څه راز څنګ په څنګ کېږي دوې په اسانۍ سره معنا ترې واخیستل شي او د لیکنې د بېلابېلو برخو تمیز وشي.

داسې فرض کړئ چې یو لیکونکی د دې ځنځو په سم، صحیح او پخپل ځای استعمال ونه پوهېږي او د چپه پېښ (کامه = ویرګول) ځنځنه یې ځایه استعمالوي تاسې به دهغه له دې عبارت څخه مطلب واخلي:

«احمد را ووت په سر، خوله په پښو، بوټونه په لاس کې، ټوپک او کارتونه په لمن کې، په منډه ولاړ.»

خوکه د ليک نځې په صحيح او سم استعمال پوهېږي ، پورتني عبارت به داسې وليکي :

« احمد راوت ، په سرخولي ، په پنبو بوټونه ، په لاس کېنې ټوپک ، کارتې په لمن کېنې ، په منډه ولاړ . »

ليک نځې تقريباً د نړۍ د ټولو ژبو په ليکنه کې استعمالېږي ، خو توپير يې د ادبي چې په ځينو ژبو کې يې ممکن بڼې تغير وکړي او يا د شمېر له مخې په يوه ژبه کې تر بلې ډېر وي .

دلته په لنډه توگه هغه ليک نځې او د هغو د استعمال ځايونه در پېژنو چې په عامه توگه د نړۍ په ټولو پرمختللو او علمي ژبو او په ځانگړې توگه په پښتو او دري ژبو کې استعمال او کارونه دود ده :

لومړۍ : ټکی (٠) يا « Fullstop »

دا نځه په لاندې دوو صورتونو کې استعمالېږي :

۱- د هرې بشپړې او مستقلې جملې په پای کې د پورې توقف ، ساه اخيستنې او ودربېدنې لپاره راځي ، لکه :

د حقې لارې مجاهدین د دین او وطن نه د دفاع په سگر کې پراته دي .
 یادونه : که د کومې جملې په پای کې دا نځه نه وي راغلې ، خپلواکه او پوره جمله یې نشو بللی .

۲- په لیکنه کې تر مخففاتو وروسته راځي او دغسې هر توري د خپلې ځانگړې کلمې د مفهوم د افانګونمایندي کوي ، لکه :

(۱۰۱۰۲۰۱) د افغانستان د مجاهدینو اسلامي اتحاد .

(۱۰۲۰۲) ملګري ملتونه

دويم - نداييه (!) يا « Exclamation » :

دانځنبه په لاندېنيو ځايونو کې استعمالېږي:

۱- د افسوس، ارمان او حيرانتيا په وخت کې، لکه:

چې زه هم درسې وای! - ارمان چې تللی وای!

۲- د غږ او بلنې په وخت کې: احمد! دلته راشه.

۳- د خطاب لپاره: ښاغلی! درنو حاضرینو! وروڼو!

۴- د امر په وخت کې: ودرېږه! پاڅېږه! لاړشه!

۵- د هیلې او خواش د څرگندونې پروخت: کاشکې احمدې لیدلای و!

۶- د تحسین او آفرین پروخت: آفرین! ستا په همت. شاباس! ښه

کار دې وکړي.

۷- د استهزاء او تمسخر په وخت کې هماغه د تمسخر له کلمې نه وروسته

لکه که څوک د تمسخر په توګه کوم ناپوه شخص ته وایي: نابغه! د دې څه

وکړل. دې عقلمند! ته ګوره!

درېم - چپه پېښې (ویرګول = کامه « ۱ » يا (Cooma):

د غځېدنه د يوې جملې بېل بېل واحدونه سره بېلوي، لوستونکي ته د موقع

ورکوي چې په لوستلو کې تر ډېر لږ ځنډ، توقف او ساه اخیستلو وروسته بېرته

د متن په لوسته پیل وکړي. کله چې د يوې لنډې يا اوږدې جملې څخه ورسته راشي

موندل ته دا ښي چې دا جمله له وروسته او راتلونکې جملې سره اړیکې لري. په

عمومي توګه يې د استعمال ځايونه دادي:

۱- د نومونو، فعلونو، صفتونو او نورو فقرو د بېلولو لپاره، لکه:

الف- نومونه: زمری، بريالی، توريالی او ټکيالی سره وروڼه دي.

ب- فعلونه: تفکر، حرکت، کار او زیار د انسان خواص دي.

ج- صفتونه : احمد زبور، تکړه او غیرتی خوان دی .

۲- د تابع او اېوندو (مړېو) جملو او فقرو په مینځ کېږي ، لکه :

دخدای (ج) په لار کېږي جهاد ، سراو مال نه تېرېدل غواړي .

۳- په یو داسې عبارت کېږي چې د پری مبتدای او یوازې یو خبر ولري

لکه : هلته چې د اسلام او مسلمان سپکاوی کېږي ،

هلته چې عزت النفس لکه د جوار او اور بشپړ څرخېږي ،

هلته چې علم فروشي او فضل فروشي رواج وي ،

هلته چې معنا د مادي غلامی کوي ،

زما د ژوند بستره په دغسې ځای کېږي مه غوږو !

زه په دغسې ځای کېږي ژوند او ژواک نه غواړم .

۴- د هغو متلونو په مینځ کېږي چې منظوم شکل ولري کامه () ، (استعمالېږي)

لکه : چې کړې ، هغه به رېږي - مه کوه په چا ، چې و به شي په تا

۵- په یوې مرکبه جملې کېږي د معترضه برخې دواړو خواوو ته راځي . یعنې

هغه معترضه برخه په کامه کېږي نیول کېږي ، لکه :

احمد او محمود ، چې دواړه تکړه زلیان دي ، جهاد ته لارل .

۶- د سکتې او اشتباه دلرې کولو لپاره د ځینو کلمو نه مخکې یا وروسته

ایښودل کېږي ، لکه :

زه مرسته له چا ، نه غواړم .

زه مرسته له چانه ، غواړم .

زه مرسته له چانه ، نه غواړم .

یادونه : کله کله یې لیکونکي په لیکنه کېږي دندایې پر ځای هم استعمالوي ،

لکه : ښاغلی رئیس ، کوران ملگری ،

٥. څلورم - د پوښتنې څښه (؟) يا (Question mark) :

په لاندې ځايونو کې استعمالېږي :

۱- د هغې جملې په پای کې راځي چې د معلوماتو د غوښتنلو اوځان پوهولو لپاره د مقابل لوري نه کېږي ، لکه : درس ولې نه لولې ؟ ټولګي ته څنگه نه وي راغلی .

۲- د شک ښکاره کولو په وخت کې هم استعمالېږي او هغه داسې چې که د کوم چا د نږېزې يا مېړنې او يا د کومې تاريخي واقعي د پېښې په کال کې شک موجود وي تر شکمنې نېټې وروسته د پوښتنې علامه په قوسونو کې راځي ، لکه : د رحمان بابا د مړينې کال ۱۱۲۸ هـ ق (۱۹۰۵) دې ۳- کله چې په يوه جمله کې دنده کومه پوښتنه راغلې وي ، لکه :

درې کاله پخوا دې په يا د دې ؟ روسان له افغانستان نه په ماتي وتل .

پنځم - ځانګړنه يا سيمې کولن (؛) يا (Semicolon) :

دا څښه نه د ټکي (،) په شان د بشپړ توقف لپاره اونه د کامې (،) په څېر د لږ ځنډ او ساه اخيستلو لپاره استعمالېږي ، بلکې د دواړو ترمنځ ځانګړی حد او له دواړو مخې سره تر پير لري .

په لاندې ځايونو کې استعمالېږي :

۱- د دوو عمده او سترو فقرو ترمنځ ، خو په دې شرط چې دغه عمده فقرې په « او » ، « خو » ، لپاره او داسې نورو کلمو نه وي تړل شوي ، لکه : ماشوم ته پر وخت جزا ورکول لازمي کار دی ؛ په بې ځايه وهلو سره سپين سترګې کېږي ، هر وخت بايد هر څه ورته ونه ويل شي .

۲- د دوو داسې جملو ترمنځ چې وروسته د لومړي تشرېح ، تفسير او

واضح شکل وي، لکه :

د محصل وظيفه پوهنځي ته تګ او درس لوستل دي، پوهه حاصلول او د وطن خدمت ته ځان چمتو کول دي.

شپږم - د نډايې اوسواليې مرکب شکل (! ؟) :

کله کله ځينې ليکوال د سواليې او نډايې علامې دواړه څنګ په څنګ ديوي چې بېلې په پای کېنې راوړي، خو شرط پکېنې دادی چې نډايې به لومړی او سواليې به ورپسې وي. په دې کېنې د ليکوال هدف داوي چې دهغې پواسطه له يوې خوا د لوستونکي توجه جلبوي او له بلې خوا يې پکېنې پوښتنه غرض کې. په لنډه وينا ويلای شو چې د يوې ډېرې مهمې پوښتنې په پای کېنې د نډايې اوسواليې مرکب شکل راځي. لکه :

ته نه يې خبر چې دا فغان اګلیس په يوې جګړه کېنې له پنځلس زره انګريزي پوځ نه يوازې ډاکټر برايډن مرژ واندی خلاص شو؟! يا: ته نه پوهېږې د افغانستان د مؤمنو خلکو جهادي پاڅون بالاخره د روسي بنکېلاک ټخر له ټولې نړۍ نه ټول کې؟!

اووم - شارحه (:) يا « Colon »

دا تخنې په لاندې صورتونو کېنې استعمالېږي :

۱ - کله چې په متن کېنې له هغه وروسته تشرېح او توضېح وي، يا کله چې د يوې فقرې وروسته ځينې مهم نومونه او مفهومي رايې، لکه :
د افغانستان مشهور بناونه دا دي: کابل، کندهار، ننگرهار...
يا: ماهغه ته ويل: واقعي مجاهد هغه څوک دی چې د خدای رڼا، په لار کېنې

هرې سربسندې ته چمتو وي.

۲- د بل چا د نقل قول په صورت کې تر غبرگو ليندکيو (قوسونو) دمخه راځي ، لکه :

رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي : « ... آيا نه تاسې ته ونيوایم چې دوزخي څوک دی ؟ واورئ ! هر کبرجن ، بدخويه او بخیل دوزخي دی »
(بخاري شريف)

اتم- ورې ليندې (يا « Small Bracket ») :

په لاندې صورتنو کې استعمالېږي :

۱- په وړولينديو (قوسونو) کې ليکونکي معترضه جملې ليکي ، لکه :
آدم خان (خدای دې وبخښي) د مجاهدينو نوميالي قوماندان ؤ .
احمد چې کورته راغی (زه په مطالعه بوخت وم) خپل ودرته په قهر شو .
۲- پريکنکي ليکوال د نور و شريو د لغاتو معنا په وړولينديو کې ليکي ، لکه : د هرسيا سي نظام منطق (پوخوالی) دهغه د پاليسۍ (کړنلارې) څخه څرگندېږي .

۳- ليکونکي ځينې تاکيدي کلمې ، فني او تخنيکي اصطلاحات په وړو قوسونو کې ليکي .

۴- ځينې ليکوالان د يوې موضوع ماخذ هم په وړولينديو کې ليکي ، لکه :
روسان د ۱۳۶۲ هـ ش کال د د لويې په ۲۶ نېټه د شرمېدلې ماتې په نتيجه کې له افغانستان نه ووتل . (د ژنيور وغه جوړه ، د ډاکټر حسن کاکړ ليکنه ، ۲۰ مخ)
۵- د يو شخص د زېږېدنې او مړينې نېټې هم په قوسونو کې راځي ، لکه :
احمد شاه بابا (۱۷۲۳ - ۱۷۷۲ م) د پاني پت په جگړه کې پرمهتيانو بريالی شو .

۶- هغه توري او اعداد چې په ليکنه کېني د شمېرني په منظور راځي، ليکونکي يې په وړو لينديو کېني نيسي، لکه:

په پوهنځي کېني د محصل د ندي: (۱) پخپل وخت ټولگي ته راتلل
(۲) استاد درس ته غوښ نيو ل (۳) له استاد نه د مشکو برخو په هکله توفیحات
غوښتل دی.

يا: د يوې ټولنې د بشپړ تحليل په وخت کېني بايد: (الف) د خلکو ديني او سياسي عقايد (ب) د خلکو عنعنات او دودونه (ج) تاريخي روايات او ملي افتخارات په پام کېني ونيول شي.

۷- کله چې د بلې (ندايشه) مخينه د طنز او تمسخر په منظور استعمالېږي نو په قوسونو کېني نيول کېږي.

۸- شمېرني او حسابونه په عمومي توگه په قوسونو کېني راځي، لکه:
پراحمدي (۱۰۰۰۰) افغاني پور دی.

نهم- غبرگ قوسونه (« ») يا «Inverted Comma»:

په لاندې ځايونو کېني استعمالېږي:

(۱) ټول مستقيم نقل قولونه په غبرگو لينديو کېني راځي، لکه:

د بشريت ستر لارښود حضرت محمد صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي:

«مسلمانان پخپلو کېني سره ورونه دي... هغوی دې نه په امانت

کېني خيانت کوي، نه دې پخپلو کېني سره درواغ وايي او نه دې يو بل سره

رسوا او شرمنده کوي. د هر مسلمان وړور عزت، آبرو، مال او وينه ټول

حرام دي. د انسان لپاره همدا ناوړه خوی دی چې هغه بل مسلمان ورو

سپک او خوار وگڼي.» (ترمذي)

۲- په پخوانۍ انشاء کېږي ځينو ليکوالانو مختلف عنوانونه هم په غبرگو ليدنږي کيږي نيولي دي.

۳- په متن کېږي د ځينو خاصو نومونو دراختي په وخت کېږي هغه نومونه په غبرگو ليدنږي کيږي نيول کېږي، لکه :

مرحوم پوهاند عبدالحی حبيبي پخپل مشهور اثر «د پښتو ادبياتو تاريخ» کېږي پښتو ادب پر پنځو دورو ويشلی دی .

۴- کله چې په کوم متن يا عبارت کېږي کومه کلمه په خاصه توگه توضيح او تشرېح کېږي هغه کلمه چې هر ځل راځي په غبرگو ليدنږي کيږي يې نيسي .
يا د ونځو : کله چې د يو چا په نقل قول کېږي د دويم شخص خبره نقل کېږي نو هغه دويم نقل قول په يوه ليدنږي کيږي راځي ، لکه :
غني له استاد نه پوښتنه وکړه : « دا د چا خبره ده چې (ژوند د سيند په شان دی) »

کله چې کومه بله ليکنښه په هغې جملې يا متن کېږي راځي چې په غبرگو ليدنږي کيږي واقع وي ، نو هغه علامه يا ليکنښه تر غبرگو ليدنږي کيږي د مخه راځي ، لکه : استاد ترې وپوښتل : « درس دې ولې ونه لوست ؟ »

لسم - ستوری (*) يا « One Star » :

په لاندې ځايونو کې کارول کېږي :

۱- ځينې ليکوالان يې په متن کېږي د هغې کلمې تر څنگ ډ دي چې په لمن ليک (پا ورقي) کېږي د هغې په هکله خاصې خبرې او توضيحات ليکي .

۲- ځينې ليکوالان يې د هغې ټکي تر څنگ ډ دي چې په متن کېږي راوړي خو په محنت يې باور نه لري .

يادونه: بايد ووايو چې ځينې ليکوال د هغه ټکي تر څنگ چې په صحت يې باور نلري په قوس کې سوالیه (؟) لیکي. په دغو دواړو صورتونو کې:
ستوری (*) اېښودل کېږي او که د پوښتنې څخه، لازمه ده چې په لمن لیک (پاورټي) کې يې توضیح وشي.

یولسم - درې ستوري (* * *) یا «Three Star»:

دغه نڅه معمولاً د یو ډرام یا داستان په یوه پرده یا برخه کې چې څو مفکورې په جلا جلا پړاوونو کې خپل کېږي، نو د هرې مفکورې تر پای ته رسېدو وروسته په یو خالي ځای کې درې ستوري (* * *) اېښودل کېږي.

دولسم - د ش یا لنډ کس خط - «Dash»:

په لاندې ځایونو کې استعمالېږي:

۱- د هغه مرکب خاص نوم په منځ کې چې دوه ټوکی ولري، لکه:

د کابل - کند هار شاهره (نویس)

۲- ځينې ليکوال په جمله کې معترضه برخه د دوو د شونو تر منځ راخلي:

لکه: په یو مضمون کې د شاگرد پوهه: - لکه چې تجربې ښودلې ده - د هغه له پوښتنو معلومېږي. یا: هغه ورځ - خداي (ج) دې بیا نه راوړي - په مسلمانانو څر من و غمېدله چې په افغانان کې کمونستي رژیم اعلان شو.

۳- په داستان یا ډرامه کې چې د دوو تر منځ خبرې اترې وي، نو د

هر یوه خبره په همدغه نڅه پلوي او د نوم د تکراري لیکنې مخه نیسي، لکه:

احمد، محمود ته وویل:

هغه به وویي؟

- هو! که وخت مې پيدا کړي .

- که وخت دې پيدا نکړ ؟

- بيا به اړو مرو تا خبر کړم .

۴- د اعدادو، ارقامو او نېټو بنود لولپاره هم استعمالېږي، لکه:

سې کال د زمري له ۱۵ - ۲۰ پورې سخته گرمي وه، ياد (۱۹۳۹ - ۱۹۴۵) کلونو تر مينځ په دويمه نړيواله جگړه کې په مليونونو انسانان ووژل شول .

۵- په يو ماده وړلست کې د عددونو کيڼ اړخ ته اېښودل کېږي، لکه:

د سبه وياند (نطاق) صفتونه دادي:

۱- د خبرو منطقي تسلسل

۲- په موندونو حاکميت

۳- سبه غږ لړل

۴- د اورېدونکو له روحياتو الهام اخيستل .

۶ - کله-کله د يو عبارت په پای کې د تفسير او توضيح لپاره تر وروستۍ

جملې وروسته راځي او بيا تفسير او تحليل راولېږي، لکه:

د باطل پر ضد د حق په لار کې جهاد پر هر مؤمن مسلمان فرض دی، مؤمنان بايد د دين د حاکميت او اعلاي کلمه الله په خاطر د اسلام د دښمنانو په وړاندې په کلکه مقابله او مجاهده وکړي - داسې چې د دښمن ترې ابدې پند واخلي .

د يارلسم - درې ټکي (. . .) يا « Ellipsis mark »:

په لاندې شوو ځايونو کې استعمالېږي:

۱- د جملې په پيل کې هغه وخت راځي چې ليکوال پخپله ليکنه کې د بل چا د خبرې يوه برخه را نقلوي، نو کومو ټکيزو برخه چې د ده له موضوع سره اړخ نه لگوي

پر ځای یې (۰۰۰) ټکي ، لکه :

«... اسلامي اخلاق هېڅکله دا نه ایجابوي چې څوک خپل خیر دنورو په

شرکښې ولټوي»

۲- د جملو په مینځ کې هم د متن لویو برخې ټخه چې مطلوبه نه وي حذف

او صرف نظر کولو په منظور راځي، لکه :

د افغانستان مؤمن خلک چې لرغونی فرهنگ او له ویاړه ډک تاریخ لري
د تاریخ په بېلو بېلو مرحلو کې یې د بهرنیو یرغلګرو پرضد په پوره مېړانې
سره مجاهده او مبارزه کړې او د هغوی له سلطې ټخه یې خپله خاوره ژغورلې؛
ددې خبرې د ثبوت لپاره د افغانانو او انګرېزانو تر مینځ درې جګړې اوله روسانو
سره لس کلنه جګړه، د پرې ښې نمونې دي.

اوس د پورتني عبارت ځینې برخې حذف کوو او حذف شوي ځایونه په

درې ټکو (۰۰۰) سره ښیو :

« د افغانستان مؤمن خلک چې لرغونی فرهنگ او له ویاړه ډک تاریخ لري ...

د بهرنیو یرغلګرو پرضد یې په پوره مېړانې سره مجاهده او مبارزه کړې
او ... ددې خبرې د ثبوت لپاره د افغانانو او انګرېزانو تر مینځ درې جګړې
اوله روسانو سره لس کلنه جګړه، د پرې ښې نمونې دي.

۳- د جملې په پای کې هم راځي ، خو په دې صورت کې د دېو ټکیو
پر ځای څلور ټکي (۰۰۰۰) راځي او د اخلورم ټکي په واقعیت کې د جملې د
پای معنا افاده کوي او درې نور ټکي حذف شوي ځای په عوض راځي،

لکه: «د محبت په لار کې ستونزې وي ، جلا وطني وي ، فقر وي ، غربت وي او ...»

یادونه : د ځینو لیکوالو د انظر دی چې هغه درې ټکي چې حذف شوي

متن په عوض راځي څنګه په څنګه او اخلورم ټکي چې د جملې پای ښیي ترې لږ

لاندې په دې بڼه (. . .) وليکل شي ، چې توپير يې وشي ، خو څرک يې نه مراعات کوي او ټول په يوه ليکه ليکي .

۴- د متن په ليکنه کې يې د هغې کلمې پرځای هم راږي چې د ويلو نه وي او د قلم غټت يې د ليکلو اجازه نه ورکوي او يا ليکوال نه غواړي چې هغه وليکي او داسې فکر کوي چې لوستونکی پرې د نور متن او د جملې او کلام له محتوي او سياق نه پوهېداى شي ، نو د هغې کلمې پرځای درې ټکي (. . .) راخلي .

څوارلسم - لوی قوسونه ([]) يا «Brackets»:

په لاندېنيو ځايونو کې استعمالېږي :

۱- د قوسونو دا خاص شکل هغه وخت استعمالېږي چې ليکوال پخپله ليکنه کې د کوم ضرورت له مخې د بل چا عبارت را نقل کړي او غواړي چې هغه ښه تفېح کړي او له ځانه پرې څه اضافه کړي ، نو هغه د بل چا نقل قول خو په وروڼو کې لښديکي کې نيول کېږي ، پخپله د ليکوال له خوا اضافه شوي توضيحات په دغو لويو قوسونو [] کې راځي ، لکه :

« د مخه په سيمه يزه او نږدېواله سطحه دا ذهنت موجود ؤ چې دروسيې - يرغلگر پوځونه ماتي نه خوړونکي دي ، نو ځکه يې چا د مقابلې لپاره نه غځېدلو کولی او د نړۍ ډېره برخه يې ترکواښ او تهديد لاندې وه [خو مؤمنو افغانانو هغوی له شرمېدلي ماتي سره مخامخ او نږدې يې د هغوی له شر نه وژغورله] ... »

۲- کله چې يوه معترضه جمله کې بله معترضه جمله راشي نو هغه دويمه معترضه

په لويو قوسونو کې نيول کېږي ، لکه : که رښتيا ووايم [خدا دج] يې دې غاږ نه بندوي

دغه سړی د پر بد خوږه دی .

پنځلم - وروځوته ورته نڅينه } يا «Accolade» :

دغه نڅينه په پښتو او دري کښي د { او په انگرېزي } اولاتي کښي { په بڼه راځي . په عمومي توگه هغه وخت استعمالېږي چې د يوې کلمې په مقابل کښي شوي کلمې راشي ، لکه :

انسان }
مسلمان
کافر
منافق

شپاړسم - د ټينګا نڅينه يا اوډک ش خط) (:

کله چې په يوه ليکنه کښي داسې کلمې ، جملې يا پراګرافونه راځي چې د نور کلمو ، پراګرافونو او جملو په نسبت يې اهميت زيات او ورته پاملرنه مطلقه وي او يا د ليکوال د اهداف وي چې پر دغه برخه زيات تاکيد او ټينګار وکړي نو د دې لپاره د لاندې لارې شته :

۱- دغه برخه بايد له نور متن څخه په برجسته توگه وليکل شي .

۲- د ليک په ډول کښي توپير راولي ، په دې ډول چې که نور متن په نسخ ليک ليکل شوی وي د ابرخه بايد په نستعليق وليکل شي چې له نور متن څخه د مطلبو لپاره برخې توپير وشي .

۳- معمولاً ليکوالان د مطلبو لپاره برخې د بنودو لپاره تر هغې لاندې کرښه کش کوي ، لکه :

په افغانستان کښي دکمونستانو جنایا تو ، مؤمنو افغانانو ته دهغوی د تېرايستونکي شعار یکور - کالي - ډوډی اصلي ماهيت ټيټه ډاگه کړ .

π π

(۱) الفت مکمل پاجا، لیکوالی، پست مولانا، کابل، ۱۳۳۹ هجری شمسی کال .
 (۲) سرتین صدیق اللہ، ثرب بخوندہ، کابل، ۱۳۴۳ هجری شمسی کال .
 (۳) کیٹ منشی، د م ۱۰ کیمنہ، د افغانستان د علومو اکاډمی، ۱۳۶۵ هجری شمسی کال .
 (۴) محمدی حاجوزی، راپور نویسی د اثن تخریش، چاپ دوم، ۱۳۶۶ هجری شمسی کال .

پراگراف (Paragraph)

پېژندنه (تعريف): پراگراف له هغې جملې يا جملو څخه عبارت دی چې يو ځانگړی فکر بيانوي.

پراگراف د انگريزي ژبې کلمه ده چې په دري کې يې « بند » او پښتو کې ورته « سردکړنې » يا بله نوې کرښه وايي.

هر ليکنه له څو پراگرافونو څخه جوړه وي. په يوه بشپړه ليکنه کې د پراگرافونو د پېژندنې او کمښت مسئله د موضوع په اندازې (حجم) پورې اوږدکړنې اوږدوالی اولته والی د موضوع د محتوا او مفهوم د تشریحي او توضیحي اهمیت په څرنگوالي او څومره والي پورې اړه لري.

د پراگراف د جوړښت اساسي برخې

لکه چې په پېژندنه کې موندنه وکړو چې پراگراف هغه جمله يا جملې دي چې يو ځانگړی فکر افاده کوي، خود يا د پېژندنې د دغه ځانگړي فکر په خاصا د عمومي موضوع د يوې برخې په توگه د اصلي موضوع د اصلي او عمومي روح په شاوخوا څرخېږي او د هغې د محتوا او مفهوم د تشریحي اړخ د کومې برخې په سېره او بشپړونه کې به مرسته کوي.

دا چې د ليکنې هر پراگراف د اصلي او اساسي موضوع د توضیح او تشریح په اړوند لوستونکی ته خامخا يو پېغام (معلومات) وړلېږدوي، دغه پېغام د پراگراف په چوکاټ کې په درېو برخو ویشل کېږي:

الف - د پیراګراف پیلامه : د پیراګراف په جملو کې د نغښتي پیغام د وړاندې کولو لومړۍ برخه ده چې په صفحه کې تر نور متن د یو سانتي متر په اندازه د ننه شروع کېږي . د دې ټکي په پام کې نیولو سره چې د هر پیغام تر ټولو مهمه او ستره برخه دهغې پیل دی او د همدغې بیلا بې په اوږدولو لوستونکي یا اورېدونکي د اړین پکې ګو چې وروسته نور پیغام تعقیب کړي او که نه ؟ نو لازمه ده چې د پیغام د لومړۍ برخې په وړاندې کولو کې له پوره غور او دقت څخه کار واخیستل شي . د هر پیغام پیلامه باید لوستونکي ته داسې معلومات وړاندې کړي چې دهغه د پاملرنې او هڅونې سبب شي او هغه په پوره شوق او ذوق د پیغام تشرېحي او توضیحي برخې ته داخل کړي .

ب - د پیراګراف تشریح :

دا د پیراګراف د پیغام دویمه برخه ده چې پکې د وړاندې کېدونکي پیغام لازمه توضیح او تشریح راځي . دغه توضیح او تشریح معمولاً دوه یا درې او کله کله د اړتیا له مخې ان تر شپږو جملو پورې راځي . توضیح او تشریح باید په داسې بڼه وشي چې لوستونکي ته د پیغام اصلي مفهوم اوله عمومي موضوع سر څه ناڅه اړیکې څرګند کړي .

ج - د پیراګراف پای : دا د پیراګراف وروستۍ برخه ده چې تر توضیح او تشریح وروسته پکې پیل شوی پیغام پای ته رسېږي . د پیراګراف دغه برخه باید په بشپړ غور او دقت په داسې الفاظو ختمه شي چې را تلوونکي پیراګراف ته د لېږدېدنې (انتقال) دنده تر سره کړي ، داسې چې را تلوونکي پیراګراف سره یې یو ډول - معنوي تړون پیدا کړي او د معنا تسلسل باید په یو ناڅاپي توګه قطع نشي . یا په لنډه وینا : د پیراګراف پای باید په داسې یوې جملې سره وشي چې د وروستۍ او مخکینۍ پیراګراف تر مینځ په یو نه یو ډول فکري او منطقي ارتباط قایم کړي .

د پيرگراف اهميت، ارزښت او دندې

پيرگراف د معاصرې ليکوالۍ د فن زېږېدنه ده او لکه نورې ليکنځيې په پخوانيو ليکنو کېنې يې استعمال نه درلود. که د بېلگې په توگه د پخوانيو کتابونو د متونو پاڅي وگورئ درته به څرگنده شي چې د موضوعاتو په څېړنه او سپړنه کېنې اصلي او فرعي موضوعات په متن او حاشيو کېنې داسې گډ شوي چې سره بېلونه او د اصلي مفاهمو افاده له ستونزو ډکه ده او هيڅ لوستونکي يې د فکري ستړيا او کم او نه پرته په محتوي او مفهوم سم نشي پوهېدلی. خواروس چې د انسانانو د فکري او جسمي هڅو او ذهني انکشاف له امله له يوې ورځې څخه بلې ته په بشري نړۍ کېنې د ټولنيز شتون په هره برخه کېنې سهولتونه او اسانۍ را مينځ ته کېنې دغسې د پوهوڼي او ښوونې په عمليه کېنې هم د ښې او تر پوهوڼي لپاره اغېزمنې لارې چارې را مينځ ته شوي دي. په ځانگړې توگه د ليکن په ذريعه نور وته د خپل فکر د انتقال لپاره د ليکوالۍ د فن په چوکاټ کېنې نريات شمېر اصول، روشونه او طريقې وضع شوي، چې يوه د هغو له جملې څخه په ليکنه کېنې د ليکنځيې تر څنگ د پيرگراف موضوع ده.

د اچې پيرگراف کېنې ليکوال د موضوع د وضاحت او له هغې څخه د مطلوبې نتيجه د اخيستنې لپاره ځانگړي مسايل په داسې ترتيب سره راوړي چې د اصلي موضوع په هکله لوستونکي تر يو ډول نوي معلومات ورکوي. د اېل بېل پيرگرافونه چې په واقعيت کېنې گډ ليکنې بېلې بېلې برخې دي، خامخا به يوه د بلې مټمه او بشپړونکې يا په ترتيب سره يوه د بلې علت او منطقي محلول وي. د افکري رابطه په ليکنه کېنې له پيل څخه تر پايله روانه وي، ترڅو د ليکنې يوه بشپړه نتيجه تر لاسه شي.

دا د پيرگراف ليکوال په پير کېنې استعداد، ذهني ځواک او ليکنې تجربې پورې اړه لري چې څنگه او څومره له دغې عمليې نه بريالی راوځي او نور وته د پيرې موضوع-

په هکله مدلول او معقول معلومات په مختلف اصلي او فرعي پرگرافونو ویشل، دغو پرگرافونو ترمنځ فکري رابطه ساتلې او لوستونکی ترپایه په ځان پسې بېولي شي.

لنډه دا چې پرگراف په محاصر لیکواله کښې پوره ارزښت او اهمیت لري، چې هېڅ ډول بشپړ، علمي، معیاري او اکاډمیکه لیکنه د دې عملیې له مراعات نه پرته معقوله او مقبوله نشي گڼل کېدای.

پرگراف په لیکنه کښې دالاندې خړد ندې لري:

- ① د لیکنې اصلي موضوع او فکر ته د لوستونکي پام اړونه
- ② پرگراف لیکنې ته تنوع ورکوي او نه پرېن دي چې د اصلي موضوع په اړه د لیکوال د افکار لړۍ وشلېږي.
- ③ پرگراف هغه اغېزمنه وسیله ده چې لیکوال پرې خپل فکر او موضوع په اړوند بېلابېل معلومات په وضاحت او صراحت سره لوستونکي ته وړانديځوي.
- ④ لیکوال د پرگراف په وسیله په ډاډه سره د موضوع په څېړنه او سپړنه کښې مخ په وړاندې ځي.
- ⑤ په هر پرگراف کښې د اصلي موضوع په اړوند نوي معلومات او د پرگرافونو ترمنځ فکري او منطقي اړیکې لوستونکي ترپایه لوستنې ته هڅوي او د وروسته نتيجه په لورې لارښود نه کوي.

- ⑥ د لیکنې وروستی پرگراف لیکوال ته د موضوع په هکله د معلوماتو تر بشپړوالي وروسته د نتيجه د اعلان او لوستونکو ته د وړاندې کولو لارې چارې برابروي.

ماخذونه:

- (۱) مهدي ماحوزر، گزارش نویسی و آیین نگارش، تهران، ۶۶ هجری شمسی، دویم چاپ.
- (۲) گیلانی احمد سیعی، آیین نگارش، مرکز دانشگاهی تهران، ۱۳۲۰ هجری شمسی، علوم چاپ.

د لیکنو عمومي چوکاټونه

کله چې لیکوال د لیکنې په نیت قلم پورته کوي تر هر څه دمخه ورته د اړین بڼې او

غرنښتې مطرح کېږي چې:

(۱) څه لیکي؟ (۲) ولې یې لیکي؟ (۳) د چاپ لپاره یې لیکي (۴) څنگه او

څومره یې باید ولیکي؟

دا چې «څه لیکي» خامخا به لیکوال مخکې تر مخکې له ځان سره د لیکنې لپاره یو طرحه یا موضوع لري. دې طرحه داسې کېږي چې یو څوک پدې طرحه یا موضوع باندې د څه لیکلو هیله لري، خو نه پوهېږي چې څنگه یې ولیکي. او دا چې «ولې یې لیکي» لیکوال ته د لیکنې د موضوع پر اهمیت او ارزښت مخکې له مخکې نه پوهېدنه شرط ده، او که هغه پدې پوره نشي چې د کوم غرض، هدف، مقصد او څرپاړنې لیکي، لیکنه به یې هیڅکله مطلوبه معنا نه او منظمه نه وي او نه به د چاپ په درد دوا شي.

د لیکوال لپاره پدې هم پوهېدنه ضروري ده چې مخاطب یا لوستونکي یې څه وي. پوره او اړیکې له مخې څوک دی. دا مقابل لوری کله یو شخص وي (لکه په شخصي یادونو یا لیکه کې) کله به څو تنه یا یو ډله وي (لکه په یو مسلکي راپور یا کتاب کې) کله کله به د ټولنې د یو څلک وي (لکه: اخباري مقاله، په خاص مناسبت علمي او تحقیقاتي لیکنه، پر یوې موضوع کتاب یا رساله، ډرامه، نمایشنامه او...). هر څومره چې دهغه پوره باندې لوستونکي یا مخاطبین دې پېږي، څومره د لیکوال لپاره ستونزور ده، هغه مجبور او مکلف دی چې د مقابل لوري د تړلو غوښتنو او هیلو او بېلابېلو سويو په هکله فکر وکړي او په لیکنه کې یې داسې معیاري حد اختیار کړي چې د تړلو غوښتنو ته ځواب ورکوي شي. که د

يو خاص فن او مسلک په چوکاټ کېږي او که په علمي يا تعليمي غونډ يا محافلو کېږي دا ورته لپاره او که په عامه توګه د چاپ او خپرونې لپاره ليکونکي معيار او حد او همدارنګه د لوستونکو عمومي سواد ته پاملرنه ضروري اولازمي ده .

دا چې څنګه يې وليکي؟ د ليکوال پېتجن يې ، د ليکواله د اصولو پېژنه کړې ، پخپل مسلک او فن کېږي په پوهې پورې اړه لري . خو دا چې « څومو يې وليکي » په دې برخه کې ليکوال مجبور او مکلف دی چې د ليکنې عمومي چوکاټ په پام کې ونيسي . د دې چوکاټ څومره والی او څنګه والی د موضوع په نوعيت پورې اړه لري چې څومره څېرې او سپړنې ته اړتيا لري .

ليکونکي به ممکن چاته خط ليکي او يا به يې تر ليکنې لاندې موضوع دنوعيت او اهميت له مخې د يوې مقالې ، رسالې يا کتاب ليکنه ايجابوي ، نو د هر څه په ليکنه کې لومړی دا دوه ټکي په پام کې نيول پکار دی :

په لومړۍ قدم کېږي د ليکنې عمومي چوکاټ ته پاملرنه ضروري ده . کله چې موضوع يا د ليکنې طرحه په ذهن کې مجسمه کېږي د هغې له مخې وده مطلوب چوکاټ ټاکل کېږي . او بيا په دغه ليکنې چوکاټ (مقاله ، رساله ، کتاب) کېږي د ليکنې د مطالبو بېلې بېلې برخې په پل ګرافونو او که لازمه وي په لويو او ځنګلونو سرليکونو (عنوانونو) څپرګو او بابونو کې ترتيبول دي . هر څومره چې د ليکنې عمومي چوکاټ سم او مناسب وي ، په هغه اندازه مقبوله او د ليکوال د بېالييتوب چانس يې زيات دی .

مونږ دلته خپله موضوع لومړۍ د مقالې ليکنې او کتاب ليکنې د عمومي چوکاټ سره پيل کوو او بيا په ترتيب سره د فوډم له مخې د هنري ادبي ليکنو (ناول ، لنډه کيسه ، ډرامه ، ادبي نقده ، رومان ، طنز ...) ليکنې چوکاټونه ، د شخصي او رسمي ليکونو (شخصي ليک ، عريزه يا غوښتنېک او مکتوب) چوکاټونه او په پای کې د ژوندناستیکو ليکنو (خبر ، راپور تاثر او مرګې (مصاحبه) ليکنې چوکاټونه تر ځانګړو سرليکونو لاندې ترويج او تشرېح کوو .

د مقالې ليکنې عمومي چوکاټ

د يرې بشپړې ، علمي ، تحقيقي معياري مقالې په ليکنې چوکاټ کې دالاندې
درې برخې شاملې دي :

● سرينه ● اصلي مطلب ● لنډيز او نتيجه

دلته پر هرې برخې خبرې کوو :

① سرينه :

سرينه (مقدمه) د ليکنې لومړۍ ، خواساسې برخه ده . ليکوال بايد د مقدمې
د ليکلو پر وخت ډېر محتاط وي . زيات تر لوستونکي د ليکنې ارزښت او اهميت په
مقدمه کې لټوي . په سرينه کې ليکوال معمولاً هغه کليات او عام ټکي راويي
چې وروسته ورباندې په اصلي برخه کې بحث او خبرې کېږي . سرينه د ليکنې
د روح ، د محتوي او معنا د هندارې حيثيت لري ، څومره چې لنډه ، خو جامع ،
جذابه ، خوښوونه او منظمه وي هغومره پکې د هغرنې قوت نريات وي اولوستونکي
دې ته اړ باسي چې ټوله مقاله تر پايه په غوره ولولي ، او که د ليکنې سرينه بې خوندي
او ګډه وچې وي د لوستونکي په هماغه پيل کې له لوستنې څه زهه مه پرې ؛ د سپر
امکان شته چې هسې بې معنا خبرې ورته ښکاره شي اوله لوستنې يې صرف نظر وکړي .
په مقدمه کې ليکوال په عمومي توګه دا بيا دونه کوي چې ولې يې دا موضوع

انتخاب کې ، څه د لچسپې یې ورسره لرله ، د لیکنې هدف او اهمیت یې څه دی ؟
 ځینې لیکوال په سرینه کې د موضوع پس منظر ته ځغلنده کتنه کوي او لوستونکي
 ته تر لیکنې لاندې موضوع روښانوي .

په سرینه کې باید مطالب داسې ترتیب شي چې د اصلي موضوع څېړنې ته
 لار پرانيزي او لیکوال باید د همدغه فکري انتقالي حرکت په نتیجه کې یې له دې چې
 یو ناڅاپه د موضوع د معنا او محتوی فکري رابطه قطع شي ، د اصلي موضوع لیکنې
 اوڅېړنې ته ور داخل شي .

په غربي نړۍ کې زیاتر لیکوالو پخپلو لیکنو کې د سرینې لیکنه پرېښې او له
 پامه یې غورځولې ده ، هغوی سرینه لیکنه د ځان او لوستونکي د وخت ضیاع گڼي ، او پرته
 له سرینې په اصلي موضوع پیل کوي . خو په شرقي لیکنو کې بشپړ دود دی او تقریباً
 هیڅ لیکنه یې له سرینې نه پیل کېږي .

۲) اصلي مطلب :

دا د لیکنې تر ټولو مهمه برخه ده چې لیکوال پکې د ټاکل شوي عنوان تر
 مفهوم لاندې په اصلي او مرکزي موضوع بحث کوي . په دې برخه کې ټول اړوند
 مطالب په بېلو بېلو پرلپسې افونو کې او که لازمه ولیدل شي په بېلو بېلو څنګونو (بغلي)
 عنوانونو کې یو په بل پسې په منظمه توګه تشریح او څېړل کېږي .

په اصلي برخه کې باید ټول پرلپسې افونو او څنګونو عنوانونه یو له بل سره معنی
 او فکري رابطه ولري او ټول سایل د اصلي موضوع په شاوخوا وڅرخېږي . دا چې
 په دې برخه کې تر ټولو مهم اوسنکار د واقعیتونو څېړنه او سپړنه ده ، لیکوال باید
 هڅه وکړي موضوع د حقا یقو په رڼا کې لوستونکي ته وړاندې کړي او د موضوع تیار
 گوټونه او اېڅرنه باید د پاڅه استدلال او قوي منطق په څراغ روښانه کړي .

په اصلي برخه کې پر لیکوال لازم دي چې د یوې برخې تر څېړنې وروسته د

خپرنې اوسپنې لپاره د بلې برخې د انتخاب تشخیص په بڼه توګه وکړای شي او په دې باید وپوهېږي چې د موضوع بېلابېل اړخونه څنګه په ترتیب سره راوړي چې د ټولې موضوع خپرنه بشپړه کړای شي او بیا ترې په اسانه یوه جامع نتیجه راوباسي او نورو ته یې وپېژاندې کړي.

ليکوال په دغه برخه کې معمولاً نظريات او شواهد راټولوي او بیا پرې د خپل فکري او علمي قوت په وسیله یوه رایه قایمي.

② لنډیز او نتیجه:

دا د ليکنې وروستۍ برخه ده. په دغه برخه کې ليکوال لومړی د ځينو هغو مهمو مسایلو چې د اصلي موضوع دروښانتیا او ثبوت لپاره په بېلابېلو پراګرافونو کې راغلي په ډېر لنډیز سره یا د ونه کوي او بیا په ځانګړي ليکني مهارت سره له ټول بحث او ليکنې نه یوه لنډه خو جامع نتیجه اخلي او لوستونکي ته یې وپېژاندې کوي.

د لنډیز او نتیجه په برخه کې کله-کله ليکوال د هغو ټکو لنډه غونډې یا د ونه هم کوي چې د موضوع په سروښانتیا کې پرېره اغېزه لري، خو له دغه څخه د اصلي برخې د ليکنې پر وخت پاتې شوي او هېر شوي وي.

لنډیز او نتیجه د ليکنې ډېره مهمه اړخه ښتناکه برخه ګڼل کېږي او زیاتره لوستونکي د وخت د کموالي او یا ځینو نورو ملحوظاتو له مخې یوازې د ليکنې سریز لنډیز او نتیجه کوي، تر څو په سریزه کې ورته د موضوع د عمومي محتوي پس منظر څرګند شي او له لنډیز او نتیجه څخه ورته د ليکونکي اصلي غاړه او د ليکنې او خپرې ځواک، استعداد او مهارت ور معلوم شي.

عمومي یادونه: د یوې علمي، بشپړې او جامع ليکنې (مقالې) په چوکاټ کې د پورته یادو شويو درې واړو برخو شته والی اساسي شرط دی چې له مخې

په دې دېرې مقالې جوړښت نيمگړی دی.

په عامه توګه د يوې علمي او جامع ليکنې لپاره ادبپوهانو د لاندې صفتونه په ګوته کړي دي :

● بايد ساده او عام فهمه وي ؛ داسې چې لوستونکی ترې مطلب په اسانه واخيستلای شي او په ليکنه کې د ليکوال په اصلي غايه او هدف وپوهېږي .

● بايد مدله وي ؛ په دې معنا چې حقايق او واقعيتونه پکې په مدلل او مستند ډول خپرل شوي او سپړل شوي وي ، په تخيل او قياس بايد تکيه نه وشي. ليکوال بايد داسې موضوعات ونه ليکي چې د هغو په باب علمي او مستند دلايل ونه لري . که د ليکوال ليکنه مدله نه وي ادبپوهان يې شخصي احساس ګڼي او په علمي ارزښت ورته نه قايلېږي .

● ليکنه بايد منظمه وي . په دې معنا چې د ليکنې مختلفې برخې بايد په منطقي او لزومي توګه يوه په بلې پسې خپرل شوي وي او د معنا او مفهوم له مخې بايد دغه برخې يې له بلې سره د نځير دکړۍ په خپر خپل منځي رابطه ولري .

د مقالې ليکنې لار او پړاوونه

د فورېم او ښې له مخې د يوې علمي تحقيقي مقالې د ليکنې چوکاټ او درې واړه برخې (سريزه ، اصلې متن ، لنډيز او نتيجه) ته پېژندل کې وروسته د مقالې ليکنې په بېلابېلو پړاوونو پوهېدنه ضروري او لازمي ده ، هغه پړاوونه دا دي :

- ۱- د موضوع موندنه او ټاکنه : هره موضوع چې د ليکنې او سپړنې څېړنيز (تحقيقي) ارزښت لري مقاله پرې ليکلې شو . په دې پړاو کې بايد لومړی دا فکر وکړو چې ولې او څه په مګله کې .
- ۲- د ټاکل شوي موضوع په هکله فکر کول : کله چې موږ د ليکنې لپاره موضوع خوښه کړه بيا بايد چې تر ټاکنې وروسته دهغې په هکله فکر وکړو چې کومې خبرې پکې ځای کړې او د هغو

د بيان او افادې پاروښته ډول ته په کارونو او څرګندو لارو شواهد وړاندې کول او له هغو څخه څرګند او ښه نتيجه ترلاسه کول.

۳- له منابعو څخه يادداشت اخيستنه : په دې پړاو کې د مطالعې په لړ کې د موضوع

په اړوندو مطالبو د يادولو او اخيستې وړتيا او اخيستل کېږي ، په معني توګه بايد ورسره ملخند

هم په نڅه شي . په دويم قدم کې تر ټولو اخيستل شوي يادداشتونه ته يوه ژوره کتنه پکار ده .

۴- د معلوماتو ترتيب ، تنظيم او ليکنه : په دې پړاو کې د راټولو کړو معلوماتو

او موادو منطقي تنظيم او ترتيب پر بنسټ ليکنه پيل کېږي . په دې برخه کې د ليکواله ځانګړو اصولو

(لکه: د ژبې ګرامر قواعد ، ليکنه څښتن ، موضوع په بېلابېلو برخو او پر ګرافونو وېشنه او...) ته پاملرنه ضروري ده .

۵- عنوان ټاکنه : معمولاً د مقالې تر پاي ته رسېدو وروسته چې کله مقاله پاکويز شي

عنوان ټاکنه ښه او غوره کار دی ، ځکه چې په دغه وخت کې به موږ لارم مطالب ليکلي ، بيا ګټه

به پرې شوې وي او د موضوع د ټولو مطالبو عمومي پس منظر زموږ په ذهن کې وي ، نو

په اسانه سره ښه او مناسب عنوان ټاکلی شو .

۶- ماخذ ښودنه : د معلوماتو د منابعو او ماخذونو ښودنه په صده تحقيقي ليکنه

کې بنسټيز ارزښت لري . له دې څخه د ايرېښي چې ليکوال د خپلې مقالې د تهيه کولو لپاره

نورو معلوماتي منابعو ته رجوع کړې ده . په هر اندازه چې ماخذونه ډېر ، غوره او

معتبر وي په همدغه اندازه د ليکنې د معقوليت او مقبوليت چانس زيات دی . (ماخذ

ښودنه د لمن ليک (پاډنګ) په ځانګړي بحث کې تر ضيغ شوي ده) .

ماخذونه :

(۱) ډاکټر نادر دزين پور ، برسېدنه مخن ، تهران ، چاپ دوم ، ۱۳۶۷ هـ ش

(۲) ډاکټر محمد جعفر يا حقي - ډاکټر مهدي صالح ، رانمار ګارشن و ويرايش ، شهيد ، ۱۳۷۰ چاپ پنځم .

(۳) مينره سرکشي ، ملک ابراهيم اميري ، چگونډه اطلاعات بنويسيم ، تهران ، ۱۳۶۹ چاپ پنځم .

(۴) مهدي ماحوزر ، ګزارشن نويسي و آئين ګارشن ، تهران ، ۱۳۶۶ - دويم چاپ .

د کتاب لیکنې عمومي چوکاټ

د یو علمي او تحقیقي کتاب لیکنې په چوکاټ کېنې د لاندې برخې شاملې

دي :

- کتاب پېژندنه ○ فهرست ● سریزه ○ اصلي موضوع ● لنډیز او نتیجه
 - ● تعلیقات ○ ● نومیلي ○ ● مآخذونه ○
- دلته هر برخه په لنډه توګه درپېژنو:

① کتاب پېژندنه :

د کتاب پېژندنې په برخه کېنې معمولاً د کتاب نوم ، د مؤلف یا ژباړونکي نوم ، دخپلونکي

مؤسسي ، اداري او یا شخص نوم ، دخپلېدونېته ، د چاپ شمېر او ... راجي .

② فهرست :

دا د کتاب هغه برخه ده چې معمولاً د کتاب تر دویم سرلیک او کتاب پېژندنې

وروسته راجي . په فهرست کېنې ټوله هغه سرلیکونه چې د کتاب په بېلا بېلو برخو کېنې

راغلي په یو ماده وار لست کېنې دشپږنې او مخ نیودنې سره راجي .

ځینې لیکوالان فهرست د کتاب په پای کېنې تر تعلیقاتو ، نومیلي او مآخذونو

ته وروسته راوړي ، خو د کتاب په پیل کېنې د فهرست لیکنې طریقته د پوره عامه

او مروج ده .

③ سريزه يا سريزې :

پر کتاب معمولاً دوه ډوله سريزې ليکل کېږي :

لومړې هغه چې د نور و له خوا د ليکوال پر اثر ليکل شوې وي . په دغو ليکنو کې د سريزې ليکوال د خپلې پوهې او استعداد په اندازه هڅه کوي چې د کتاب محتوي علمي او فني اړخونه په پوره غوره او دقت ارزيايي او نور و ته په ګوته کړي او د اثر د مؤلف يا ژباړن د علمي استعداد، زيار او رحمت مناسبه ستاينه وکړي او د خپلې پوهې او بصيرت په رڼا کې په کتاب کې د خپل شوي موضوع يا راغليو مطالبو علمي هنري او ادبي ښکېلي ، ارزښت او اهميت لوستونکي ته وښيي او د دې ترڅنګ هڅه کوي چې د کتاب له ليکوال او لوستونکي سره د همدردۍ له مخې د ځينو ضروري ټکيو ، مفاهمو ، توضيحاتو او څرګندونو په يادولو وړنرياً تولو سره د اثر د معنوي اړخ په بشپړتيا ، کره کولو او پوره کولو کې ارزښتناکه رول ترسره کړي .

دوهمه هغه سريزه ده چې پخپله د اثر د ليکونکي يا ژباړونکي له خوا ليکل کېږي . د يادونې وړ ده چې سريزه د کتاب ډېره مهمه برخه تشکيلوي او زياتره لوستونکي د اثر ارزښت په مقدمه کې لټوي . سريزه د ليکنې د عمومي روح او دغې موضوع چې اثر پرې ليکل شوی ، د محتوي او معنا د هيندارې حيثيت لري ، لوستونکي لوستنې ته هڅوي او د لارښودنې دنده ترسره کوي .

د کتاب پخپله سريزه کې ليکوال معمولاً د عمومي موضوع په اهميت او ارزښت خبرې کوي ، نوکه ورته لازمه وېرېښي د موضوع لنډه تاريخچه هم بيا نوي . که يې له چاسو په دې برخه کې څه مشوره کېږي وي او د هغې په نتيجه کې يې په ليکنه کې څه تغيرات راوستي او يا يې کومې ښکېلتياوې او کمزورتياوې وې پوره او کره کېږي وي ، د هغو يا د ونه کوي او د اهم په ګوته کوي چې معلومات يې څنګه اوله کومو منابعو څخه ترلاسه کړي دي . ليکوال معمولاً د خپلې سريزې په پای کې له هغو کسانو څخه

د نېټه له کوي مننه کوي او کور ودانۍ ورته وايي چې دی يې دې ليکنې ته هڅولی، مشورې يې ورسره کړي، د معلوماتو لپاره يې منابع اوماخذونه ورسنډولي، د خپل کتابتون کتابونه يې د استفادې لپاره ورکړي، د دغه پر کتاب يې سريزه يا تفريظ ليکلی او يا يې نورې معنوي او مادي مرستې ورسره کړي دي (ځينې ليکوال دا کار د کتاب په پوخانگړي مخ کې د اثر په لومړنيو يا وروستيو مخونو کې د «منې او کور ودانۍ» تر سرليک لاندې کوي).

پاډونه: که په پر کتاب کې هرڅو سريزې راغلې وي، هره يوه يې په ځانگړي مخونو کې د خپلو ټاکلو سرليکونو لاندې راځي. د کتاب ليکوال نور وټه درناوي په منظور لومړی دنورو او بيا خپله سريزه راوړي.

هڅه دې وشي چې د کتاب سريزه ډېره جامع، منظمه او جذابه وي، ترڅو په لوستونکي کې د لوستنې ذوق او هڅونه نرياته کړي او هغه مجبور کړي چې په اثر کې شامل مطالب په پوره غور او مينه والي ترپايله ولولي.

④ اصلي موضوع:

په علمي او تحقيقي اثارو کې اصلي موضوع د کتاب هغه برخه تشکيلوي چې په اړوند مطلب د ټاکل شوي عنوان تر مفهوم لاندې په اصلي او مرکزي موضوع بحث کوي. مقدمه، لنډيز، تعليقات، ماخذونه، نومليکونه، د مفرداتو فهرست او بېلابېل عمومي او ځنگزن سرليکونه (عنوانونه) ټول د متن د اصلي برخې په شاوخوا څرخېږي.

د کتاب په دې برخه کې ټول مطالب په منطقي توگه يو په بل پسې خپل کېږي. ليکوال د موضوع د اهميت له مخې په پيل کې مطالب په بېلابېلو څپرکو (فصلونو) ويشي او بيا د هر مطلب په اړونده څپرکو کې تر لويو او ځنگزنو (بغلي) سرليکونو لاندې معلومات وړاندې کوي. دا د يو ليکوال په استعداد او د ليکنې په علمي

قوت او تخنيکي مهارت پر سرې اړه لري چې تر بحث لاندې موضوع څنگه په بېلابېلو څپرکو او په هغو کښې په شاملو سرليکونو کښې په منظمه او مستدل ټوکه وڅېړي چې د موضوع له ژورې څېړنې او پوره سپړنې بريالی راوړي او په مربوطه موضوع کښې داسې مطلوب او ګټور معلومات لوستونکي ته وړاندې کړي چې مستند او پر واقعيتونو ولاړ وي.

د علمي او تحقيقي آثارو په ليکنه کښې پر ليکوال لازمه ده چې د ترڅېړنې لاندې عمومي موضوع په هکله چې کوم مطالب په بېلابېلو فصلونو کښې وړاندې کړي هغه داسې ترتيب او تنظيم کړي چې لومړي پخپلو کښې يوه برخه د بلې مکمله او ممتعه او بيا په مجموع کښې د ټولې موضوع د څېړنې بشپړونکې اوسروبناتوبکې وي.

ليکوال د ليکنې په دغه برخه کښې له بېلابېلو منابعو او مراجعو څخه مطلوب معلومات نظريات او شواهد راټولي او د خپل علمي او فکري استدلال قوت په ملتيا هغه تحليل، توضيح او تشرېح کړي. هڅه کړي چې په پای کښې يوه جامع نتيجه ترې را وباسي او په اړونده موضوع کښې يې د ګټورو او مطلوبو معلوماتو په توګه لوستونکو ته وړاندې کړي.

⑤ لنډيز او نتيجه :

دا د ليکنې هغه برخه ده چې تر اصلي موضوع وروسته راځي. د لنډيز او نتيجه کموالی، زياتوالی د متن د اصلي برخې په حجم او د مطالبو په تنوع پورې اړه لري.

ځنې ليکوالان د اصلي برخې د هرې موضوع او فصل لنډيز د هماغه فصل په پای کښې راوړي او ځينې بيا د ټولو فصلونو او موضوعاتو يو لنډيز، خراج جامع، خراج اخلي او د کتاب د اصلي برخې تر پای ته رسېدو وروسته يې په يو يا څو ځاګڼو مخونو کښې راوړي.

د لنډيز او نتيجه په برخه کې ليکوال هڅه کوي چې د کتاب د اساسي موضوع په رڼا کې د ټولو مهمو ټکيو او مسايلو لنډه او مختلnde يا دونه وکړي او بيا ترې د خپل علم، پوهې، فکر، بصيرت او استعداد په قوت په ډېر دقت سره يوه لنډه او جامع نتيجه واخلي او لوستونکي ته يې وړاندې کړي.

د هرې موضوع، فصل او يا د ټول کتاب په پای کې د لنډيز او نتيجه وړاندې کول په ليکنه کې زيات علمي ارزښت لري، د اکار له يوې خوا لوستونکي سره په ښه او ثمر پرېښه نه کېږي بشپړه مرسته کوي، ځکه هغه مسايل چې لوستونکي په ټول متن کې خواره واره لوستي دي، په نتيجه کې په لنډه توگه راټول شوي دي، نو د لنډيز او نتيجه په لوستلو سره يې په ښه توگه په ذهن کې کېږي. له بلې خوا د لوستونکي ډېر وخت ته ضايع کېږي چې نېغېږي ده. که يو لوستونکي د دخت د لږ والي او يا ځينو نورو ملحوظاتو له مخې ټول کتاب ونشي لوستلی يوازې د لنډيز او نتيجه ډېرېږي په لوستې هم ډېر مطلوب مفاهيم او معلومات ترلاسه کولی شي.

⑥ تعليقات :

په تعليقاتو کې معمولاً په متن کې د شاملو مهمو لغاتو، اصطلاحاتو، پېښو مسايلو او داسې نورو اجزاؤ مدله او مستنده شرحه راځي چې زياتې توضيحات او تشرېح ته ضرورت لري، خود کتاب د مخونو په لمن ليکونو کې نشي ځاېدای. په کتابونو کې د تعليقاتو راوړنه په اوسني ښه د روانې عيسوي پېړۍ له لومړيو څخه پيل او اوس دومره عامه شوې چې تقريباً هيڅ علمي او تحقيقي اثر يې له تعليقاتو نه خپرېږي. پخوا به د اکار د کتابونو د مخونو په څنډو (حاشيو) کې ترسره کېده.

په کتابونو کې د تعليقاتو ډېرېږي شته والی ډېر زيات علمي ارزښت او

اهميت لري، لیکنوا د اثر له لوستونکي سره د متن د مشکل برخو په تحليل او پوهېدنه کې بشپړه مرسته کوي او له بلې خوا يې د معلوماتو پانگه وړنه يا توي او د خپرې نوي موضوعات ورته رالوڅوي .

٧) نومليک:

په مردم ډول (د الفبا په ترتيب) په کتاب کېنې د شاملو نومونو (ځاينومونو، شخص نومونو...) اصطلاحات او داسې نور ولست دي چې د کتاب په پاۍ کېنې د اړوندو مخونو د شمېر سره يوځای معمولاً تر ماخذونو د مخه راځي .

له تعليقاتو سره د نومليک توپير دا دی چې په تعليقاتو کېنې نومونه يا اصطلاحات په تفصيل سره شرحه او خپرل شوي وي، خو په نومليک کېنې يوازې د متن هغه مخونه وېسره بنودل شوي وي چې دغه نومونه او اصطلاحات پکېنې راغلي وي .

په کتاب کېنې د نومليک ليکنې گټه داده که کوم لوستونکی غواړي چې مشخص نوم يا اصطلاح په متن کېنې له حقايقو او پېښو سره په ارتباط کېنې وگوري، خو د نومليک په مرسته يې په اړوندو مخ کېنې په ډېرې اسانۍ سره پيدا کولی او ولولای شي . دغسې لوستونکی د زيات وخت تر ضايع کېدو پرته په ډېرې اسانۍ سره پوهېدای شي چې دغه يا هغه نوم يا اصطلاح د اش په کومو مخونو کېنې له کومو پېښو سره په ارتباط کېنې راغلي ده .

٨) ماخذونه:

په دغه برخه کېنې هغه چاپ او ناچاپ شوي آثار او منابع په گوته کېږي چې د اثر ليکوال ورڅخه د ليکلې وخت استفاده کړي وي .

په ماخذ بنودنه کېنې د اش د ليکوال تخلص، نوم، د اش نوم، د خپرېدو موسسې، ادارې يا شخص نوم، د خپرېدو ځای نوم، د خپرېدو نېټه، شمېر، او د کتاب د مخونو شمېره راځي .

ځينې ليکوالان مآخذونه د اړوندې صفحې په متن کې په عددونو سره په پنځه کړي او په لمن ليک کې يې د يادو شويو مشخصاتو سره سم د مآخذ يا دونه کړي او ځينې ليکوالان د کتاب په متن کې هماغه برخه چې د بل اثر نه يې پکې مستقيمه يا غير مستقيمه استفاده کړې په عدد سره په پنځه او د کتاب يا دهغه د هر فصل په پاۍ کې په ترتيب سره په يو شرح لست کې راوړي. ځينې بيا د اثر په اړوندو مخونو کې ځای نه په پنځه کړي خو په پاۍ کې په عمومي توګه د هغو آثارو نومونه اخلې چې په کتاب کې يې ورتخځېدلي يا دېره استفاده شوې ده.

د څېړنې د علمي ميتود له مخې غوره داده چې د متن په هر برخه کې چې له نورو او آثارو نه په مستقيمه يا غير مستقيمه توګه مطالب او مفاهيم راخيستل کېږي، بايد چې په عددونو پنځه شي او بيا يې په لمن ليک (پاودۍ) او يا د کتاب په پاۍ کې په ترتيب سره د مآخذ نوم يې له اصولو سره سمه يا دونه وشي.

مآخذونه:

- (۱) داکتر محمد جعفر يا حق - داکتر محمد مهدي ناصح، رهنماي نگارش وويرايش، تهران، ۱۳۷۰ هـ، نهم چاپ.
- (۲) داکتر احمد رنجبر، روش تحقيق و مآخذ شناسي، تهران، ۱۳۶۸ هـ، لومړی چاپ.
- (۳) داکتر نادر وزين پور، برسمند سخن، تهران، ۱۳۶۷ هـ، دويم چاپ.

لمن ليکونه (پاورقی)

لمن ليکونه معمولاً په دوه ډوله دي: ● توضیحي لمن ليکونه ● ارجاعي لمن ليکونه

① توضیحي لمن ليکونه:

دا هغه لمن ليکونه دي چې ليکوال يې د يوې برخې (لغت، جملې يا فقرې) د بڼې توضیح او تشریح لپاره چې د متن په مينځ کې يې د ځينو ملحوظاتو له مخې توضیح او تشریح نشي کېدای، په متن کې هغه برخه د شمېرې يا ستوري په وسيله پېژننه کوي او بيا يې د صفحې په لمن ليک کې پرې توضیح او تشریح راوړي.

② ارجاعي لمن ليکونه:

په دغو لمن ليکونو کې ليکوال يا څېړونکی د هغه ماخذ يا معلوماتي منبع ښودنه کوي چې د متن په کومه برخه کې يې پرې استناد کړی وي. ليکوال معمولاً دغه داستناد په توګه راخيستل شوې برخې په پای کې شمېرې ليکي او د متن د هماغه مخ په لمن ليک يا د هماغه فصل او يا يې د کتاب په پای کې د شمېرې د ترتيب د ماخذ ښودنې د ځانګړنوله مخې يا دونه کوي؛ په دې ترتيب چې:

د ليکوال يا ژباړونکي تخلص، نوم، د کتاب يا منابع نوم، د څېړونکي نوم، د څېړندونې، ځای، نېټه، کچه او مخ شمېرنه.

د ماخذ ښودنې او توضیحي لمن ليکونه

ارزښت او اهميت

په يوه تحقيقي مقاله يا ليکنه کې د ماخذونو ښودنه او د توضیحي لمن ليکونو راوړنه بنسټيز اهميت او ستر ارزښت لري او د يوې څېړنې

د علميتوب او جامعيت ځانگړي معيارونه گڼل کېږي . لمن ليکونه دالاندې گټې لري :

① ارجاعي لمن ليکونه (ماخذنبودنه) د ليکوال يا څېړونکي د کار اعتبار او ارزښت لوړوي .

② د نورو له ليکنو او آثارو څخه د استفادې په صورت کې د هغوی د قانوني حق رعایت او د علمي امانتداری خوندي کېدل .

③ د متن د مطالبو د ستونزوړو او مشکو برخو وضاحت ، سپړنه ، څېړنه او د هر ډول ابهام رفع کول .

④ لوستونکو ته منابع په گوته کوي او پلارښوونه وده کوي چې په اړونده موضوع کې د نورو نرياتو معلوماتو د ترلاسه کولو لپاره بنودل شويو اشارو ته مراجعه وکړي .

ماخذ :

- ۱- ډاکټر زنجیر احمد، د کشف تحقیق و ماخذ شناسی، تهران ، ۱۳۶۸ هـ ش، لکه ۱۰۰.
- ۲- ډاکټر نادر دزین پور، برسمند سخن، تهران ، ۱۳۶۷ هـ ش، دویم چاپ.
- ۳- جیلانی احمد سیسی، آئین نگارش، مرکز نشر دانشگاهی، تهران، ۱۳۷۰ هـ ش، شلیم.

عنوان ټاکنه

لارښوونې ① پاملرنې

ليکنې که د فورم ، محتوي او معنا له پلوه په هره بڼه او کچه (اندازه) وي ، ديني ، علمي او تحقيقي سايل وي او که ادبي او هنري موضوعات ، شعر وي که نثر - خامخا به تر يوه نوم او سرليک (عنوان) لاندې کېږي . نو ويلای شو چې عنوان د هرې ليکنې لپاره حتي او لازمي توکي دی او لکه څنگه چې په انساني ټولنو او د ژوند په چاپېريال کې ټول اشخاص او څيزونه ځانگړي - ځانگړي نومونه لري ، مخې ديوي ليکنې ليکوال چې غواړي خپل فکر او پوهه د ليک په ذريعه نورو ته ولېږي مجبور او مکلف دی چې د فورم او محتوي په پام کې نيولو سره يې تر يوه مناسب - سرليک لاندې چې د ليکنې هدف او مفهوم څرگندويي وکړای شي ، نورو ته ولاندې کېږي .

څومره چې ديوي ليکنې عنوان د موضوع دا اصلي روح پياوړتيا ، لنډه خبر جامع ، جذاب ، واضح او له هر ډول ابهام نه لرې وي ، هغو مر د ليکوال پر علميت ، پوهې او معقوليت دلالت کوي او د ليکنې د مقبوليت چانس يې زيات او لوستونکي لوستنې ته ښه هڅولي شي .

پخوا چې په ليکنو (نظم او نثر) کې له لغتي او بديعي صنايعو ، استعارو ، تشبېهاتو او کتابي څخه زيات کار اخيستل کېده او ليکوالو به د سادگۍ او روانۍ پرځای په لوی لاس ليکنې پېچلې او له عام فهمۍ نه لرې کولې ؛ د غسې به عنوانونه هم

اوبډه - اوبډه ، گوښک او پېچلي عبارات ووچي په اسانه به ورڅخه پوره مطلب نشو افاده کېدلی. د شعر لپاره به پر ازی د شعري فورم له مخې د غزل ، رباعي ، مثنوي ، قصیدې ، مخمس ، مسدس ، مثن او ... سرلیک ورکېل شو ، شاعرانو به مردف (دالفا په ترتیب) دېوانونه جوړول او داوس پر مخې یې د معنا او مفهوم له مخې هر شعر او شعري مجموعې ځانگړی سرلیک (عنوان) نه درلود. خاواس یې د لیکنې د علمي میتودونو او روشنونو له مخې دوخت او حالاتو له غوښتنې سره د پخوا پر خلاف له مشکل او تکلف نه داسانې او د ابهام او پېچلتیا نه د عام فهمی او سادگۍ په لور بدلون موندلی دی.

ننني لیکوال د لیکنې د علمي میتود له مخې د اهڅه کوي چې خپله لیکنه او څېړنه (د لیکنې د چوکاټ او حجم په پام کېنې نیولوسره) په بېلابېلو څپرکو او برخو وویشي او بیا هره برخه که لازمه ولیدل شي په اصلي او فرعي لویو څلکونو سرلیکونو (عنوانونو) ویشي، ترڅو له لوستونکي سره په مټه او ژر پوهېدنه کېنې مطلوبه مرسته وکړای شي.

اوس په دیني ، علمي او تحقیقي مسایلو کېنې د لیکنې پر وخت لیکوال ترېژې حده مجبور دی چې د عنوان په ټاکنې او خوښونې کېنې د موضوع علمي او تحقیقي مټه او ماهیت په پام کېنې ونیسي او خپلې لیکنې ته داسې سرلیک وټاکي چې لوستونکو ته د خپل شوي موضوع د عمومي محتوی مرکزي روح او بشپړتیا په ګوته کړي.

د هنري ، ادبي او تخلیقي لیکنو (لکه شعر، ادبي ټوټه ، طنز ، نکل ، لنډه کیسه ، ناول ، ډرامه او ...) کېنې د عنوان ټاکنې پر وخت زیاتره دو پناوال (شاعر) او لیکوال ځانگړی هڅه او ادبي ذوق ، تخیل ، احساس او ادراک د خپل وي اوهڅه کوي چې د خپلې تخلیلي ځواک ، ادبي قوت او استعداد په ملنیا د خپلې لیکنې

(نظم وي که نش) عمومي روح را و سپري اودهځي له مخې وړته داسې عنوان وټاکي چې په بشري عواطفو ژوره اغېزه وکړای شي، جذبات او احساسات راولړولای شي او لوستونکی لوستنې ته ښه لېوال کړای شي.

ليکنه که د فورم او معنا له مخې په هره بڼه، کچه او پيمانه وي؛ علي او تحقيقي وي او که ادبي يا هنري، ليکوال ته يې لازمي دي چې د عنوان ټاکنې پر وخت په عمومي توګه دا لاندې څرټکي په پام کې ونيسي:

① عنوان بايد معنوي جامعيت ولري؛ داسې چې لوستونکي ته د ليکنې د اساسي هدف پس منظر او مفهوم په ښه او سمه توګه افاده کړای شي.

② داسې عنوان بايد وټاکل شي چې په متن کې له شاملې مخې سره هيڅ ډول فکري او معنوي تناقض ونلري.

③ عنوان بايد لنډ، خو جامع، جذاب، واضح او له هر ډول ابهام څخه لرې وي.

④ عنوان بايد د ليکنې د اصلي روح بيا نونکی او بشپړ څرګندوي وي.

⑤ هڅه وکړئ چې د ليکنې عنوان مو د مفهوم له مخې نريات عمومي نه وي ځکه چې په عمومي عنوانونو کې له يوې نه زياتې داسې موضوعګانې راتلای شي چې هره يوه يې ځانګړې څېړنه او سپړنه غواړي او تر يوه عنوان لاندې يې يوځای کول او خپرل نشي کېدای.

د بېلګې په توګه که څوک د خپلې ليکنې عنوان «د پښتو ادب په هکله هر اغېز معلومات» وټاکي. دا موضوع نه په يوه مقاله کې خپرل کېدای شي او نه په يو کتاب کې، بلکې د پښتو ادب د هرې برخې او تاريخي دورو څېړنه باندې

ځانگړي - ځانگړي کتابونه ليکل کېدای شي.

(۶) که کومه تحقیقي مقاله یا کتاب ليکئ، بڼه داده چې لومړی تر یو ابتدای سرلیک لاندې خپله لیکنه پیل کړئ او چې کله بشپړه شي د پټلې ليکنې اصلي او مرکزي روح به ورته بڼه معلوم شي بیا کولی شئ چې دهغې له مخې ورته یو جامع عنوان انتخاب کړئ.

(۷) په شعري او هنري ادبي لیکنو کې مو چې ليکنې بشپړې شي خپل ادبي او هنري ذوق، استعداد او ځواک په کار واچوئ او پر داسې سرلیک ورته غوره کړئ چې هم د ليکنې محتوی او هدف تشریح کړای شي او هم داسې لفظي او معنوي بڼه او جذابیت ولري چې لوستونکی لوستلو ته بڼه وهڅوي.

(۸) د عنوان په ټاکنه کې باید له پوره غوره څخه کار واخیستل شي. عنوان باید تر ډېره حده لوستونکي ته د ليکنې ماهیت څرگند کړي او هغه یې باید د لوستنې پر وخت په دې بڼه او ژبه وپوهېږي چې لیکنه د څه په باره کې ده او د څه لپاره ليکل شوې ده.

ماخذونه:

- (۱) داکتر حسن احمدی - داکتر اسماعیل حاکمي، داکتر یدالله شكري، داکتر سيد محمود طباطبائي - زبان و نگارش فارسی، تهران، ۱۳۶۹ هـ ش، دویم چاپ.
- (۲) خیم نوال رومي محمد صديق، د خیم نوال لارښود، پښتو ټولنه، کابل، ۱۳۵۴ هـ ش کال.
- (۳) داکتر نادر دزین پور، برسمند سخن، تهران، ۱۳۶۷ هـ ش، دویم چاپ.
- (۴) دوکتور احمد شېلي، روش تحقیق (د مذهب و تمدن ژباړه)، مرکز تحقیقات علوم اسلامي، کابل، ۱۳۶۷ هـ ش.
- (۵) گیلانراحمدي، آئين نگارش، تهران، مرکز نشراتي دانشگاهي، ۱۳۷۰ هـ ش علوم چاپ.

شپږم څپرکی:

هزري-ادبي ليکني

داد ب يوه پېژندنه داسې چې: هره هغه وينا چې شفاهي وي که تحريري، نظم وي که نثر خو چې هزري ارزښت ولري، ادبي بلل کېږي.

هزريت يا هنري ارزښت هغه څانگه ده چې ادبي او نثري عامې غير ادبي ليکني سره بېلوي. په هنري ادبياتو کې د ليکوال يا د اثر درناوينځ ته کورنکي ذوق، احساس او تمايلات د واقعيت او مطلب د افادې لپاره بشپړنځي لري. ليکوال هغه څه چې ليدلي، اورېدلي، احساس کړي او يا يې په ذهن او خيال کې تېرېږي، بيا نوي، خورا تحقيقي او علمي ليکنه په څېر دليل راوړلو ته هيڅ اړتيا نه لري.

په هنري-ادبي ليکنو کې د ادیب تصور او تخيلی ځواک ستر نقش لري چې د بېلابېلو منظر کشيو، انساني ټپکو خصوصياتو، روحياتو او عاداتو، حالاتو او... په الفاظو دانځورولو او راندې کولو لپاره ورڅخه کار اخيستل کېږي. په دې ډول ليکنو کې ليکوال دخپل تخيلی ځواک په ملتيا د ليکوال د فني مهارتونو په وسيله د منظر کشي او صحنه سازي چارستړه رسوي او حالات يا واقعيت په الفاظو کې داسې څرگندوي چې لوستونکی يا اورېدونکی فکر کوي چې هر څه پخپلو سترگو ويني او ځان کې مې په صحنه کې شامل احساسوي.

دانسانو د ليکوال په استعداد او فني مهارت پورې اړه لري چې انساني رواني حالات، دخلکو هيلې اړيکي او غوښتنې، جذبات، عواطف او احساسات څنګه ترسيموي او مقابل لوري (اورېدونکی يا لوستونکی) ته جذبه او احساس وړانتالوي او دهغو په عواطفو کې خوځښت راولي.

هزري او ادبي ليکني د فورم اړه يې له مخې بېلابېل ډولونه لري (لکه: لنډه کيسه، ناول، ډرامه، رومان، طنز، تکل، ادبي پوښ، سفرنامه، ادبي راپورتاژ، ادبي ليکونه، ادبي انځور-ادبي څاګه، فلمي پلوي...) چې مونږ دلته د ځينو هنري ادبي ليکنو په فورم، د جوړښت په اساسي برخو او ليکني چوکاټ بحث کوو:

دلندي کيسې فن او د ليکنې چوکاټ

د مخه تردې چې دلندي کيسې فن ، د ليکنې چوکاټ او جوړښت داسې توکيو په هکله څه ووايو لازمه ده چې لومړی لنډه کيسه وپېژنو :
لنډه کيسه هغه نثري داستان دی چې لنډ وي اولنډيم ساعت څخه تر دوو ساعت پورې ختم شي .

يو بل تعريف يې داسې دی : لنډه کيسه د نثري کيسو يو قسم دی چې له داسې يو بل سره تېليو عناصرو څخه جوړه وي چې يو بل تر اغېز لاندې وي .
هيډسن وايي : دلندي کيسې لپاره لنډوالی يو اړين شرط نه دی ، بلکه د ډگر تر څنگ ځينې نورې ځانگړتياوې هم لري او هغه دا چې د کيسې موضوع د خپلو حدودو په چوکاټ کې راغښتل کېدای شي ، يې ځایه او بې ضرورت خبرې پکې نه ځایېږي ، د تاش او اغېز يو والی پکې يوازینی شرط دی .

انسان په فطري توگه د کيسې اورولو او اورېدلو ذوق لري او د يو غربي ليکوال ايډل منډنسپير ، د وينا له مخې د کيسې اورولو او اورېدلو هيله او غوښتنه هغه ځانگړنه چې د انسان په خټه کې اخل شوې ده .

دلندي کيسې اصطلاح د غربي ادب د « شارپټ سټوري » سره هم معنا ده او معمولاً د هغه نثري داستان لپاره استعمالېږي چې له ناول څخه لنډ وي .
لندي کيسې په اوسني مفهوم او فني بڼه په نولسمه پېړۍ کې په اروپا کې

د واک موندلی او له هغه ځایه یې د نړۍ نړۍ ادریا تر لاره موندلی ده. دغه نثري ادبي فورم له انگرېزي ژبې نه اردو او بیا له هغې نه د شلمې پېړۍ په لومړیو کښې پښتو ادب ته راغلې دی. لومړنی پښتون لیکوال چې په دغه ډگر کې یې خپل قلمي ځواک انمویلې مرحوم سید راحت زاخېلي دی چې د «کونړه جینه» په نوم یې یوه لنډه کيسه لیکلې ده.

د لنډې کيسې درامېخ ته کېدو ضرورت او اهمیت

لنډه کيسه د اوسني پر مختللي عصر پید اوړ او زېږنده ده، څومره چې بشري ټولنې له یوې ورځې څخه بلې ته په ذهني او مادي لحاظ د پرمختګ پړاوونه دهلي په هماغه اندازه د انسانانو ضرورتونه او مصروفیتونه هم زیات شوي دي، پروښي انسان چې ډېر وزګار وختونه یې لرل او حتی شپې- شپې یې د مینې او محبت په روماني او د جنگونو او ننگونو په حماسي او د ښاییزو او دېوانو په خیالي او موهومي او ږدو- اوږدو کيسو په لوستلو او اورېدلو سبا کولې اوله هغو څخه یې خوندونه، پندونه او انتباه اخیستله. خو د اوسني عصر انسان د ډېرو مصروفیتونو له امله د احوال نشر کول، مګر دا چې د کيسو او پېښو اورېدنه، لوستنه او پرې ځان پورته د انساني ذهن فطري غوښتنه ده او دروي تسکین لپاره هېڅه دیوې مهمې اړتیا په توګه محسوسېږي، نو د همدې اړتیا له مخې د وخت په تېرېدو او د حالاتو په بدلېدو او ږد اوږدو کيسو او داستانونو د اوسنۍ لنډې کيسې بڼه خپله کړه. دا چې اوس دا ږد کيسو پر ځای لنډه کيسه خلکو ته ډېره مقبوله ده سترګې یې لنډون او د وخت د ضیاع مخنیوی دی، ځکه چې لوستونکی یې په لنډ وخت یعنې یوه ناسته کېږي هم

لوستلی يا اورېدلی شي او د پند ، خو او انتباه دنده په ډېره اسانه توگه سرته رسولی شي .

دلنډې کيسې موضوعات

په اوسني مفهوم او بڼه دلنډې کيسې د رامینځ ته کېدو په لومړيو وختونو کېنې به لنډه کيسه معمولاً يوه کرداري کيسه وه چې ټوله کيسه به د يو مخصوص کردار يا کرکټ په شاوخوا چورلېده ، په دې ډول کيسو کېنې که به د چاپېريال عکاسي او منظر کشي هم شوې وه هغه به ډېره تنه او په نشت شمېر وه . يا به واقعاتي او دغه پېښې کيسه وه ، په دې ډول کيسو کېنې به په ضمني توگه کردار او چاپېريال هم و، خولیکوال به ډېر زور د پېښې او واقعي په روښانولو اچاوه او هغه به يې د کيسې اصلي موضوع گرځولې وه . يا به چاپېريالي کيسه وه ، د چاپېريال ژوند عکاسي به پکښې کېدله او نوره پېښه او کرکټ به پکښې ضمني وو .

اوس دلنډې کيسې د موضوعاتو لمن ډېره پراخه شوې ده او ټوله هغه څه چې انسان ورسره په بشري ټولنه کېنې په يوه اوبله بڼه مخامخ او په انساني ژوند پورې اړه لري ، انسان يې د خپلې پرهې او عقل په مرسته د درک او احساس ځواک لري دلنډې کيسې موضوع گرځېدای او لنډه کيسه پرې ليکل کېدای شي .

دلنډې کيسې د جوړښت اساسي توکي

دلنډې کيسې په چوکاټ کېنې په بنسټيزه توگه د لاندې توکي او برخې شاملې دي :

- ۱- پلاټ (ځاگه - طرحه) ۲- پيلا مه ۳- کرکټ (کردار) يا کرکټرونه
- ۴- سپنس (تجسس يا ذهني هڅه) ۵- منظر کشي او مکالمې ۶- تحليل يا

خيال پر دازي ۲ - استماع او پايله .

دلته هره برخه په لنډه توګه درې پېژنو :

۱- پلاټ (طرحه - خاکه) :

په کيسه کېنې دراغلي پېښې او واقعي طرحې يا خاکې ته پلاټ ويل کېږي .
د يوې لنډې کيسې طرحه کېدای شي چې د يوشخص فکري او ذهني يا روحي حالت
اوپيا داخلي جذباتو او احساساتو څرګند ونه وي ، چې البته د دغې څرګندونې
تجزیې او تحليل دنده معمولاً د کيسې د مهمو پېښو په غاړه ده .

د ځينو ليکوالو پر عقیده په لنډه کيسه کېنې پلاټ د ملاتړ بحیثيت لري او د
کيسې ښه او بڼه ټول دار مدار په پلاټ پورې اړوند دی . دا ضروري نه ده کومه
پېښه چې په لنډه کيسه کېنې بيان شوې وي خامخا به پېښه شوې وي ، خوداسې
هم بايد نه وي چې په کيسه کېنې دراغلي پېښې کېدنه له امکان نه وتلې خبره وي .
په دې برخه کېنې لازمه ده چې د کيسې پلاټ حتماً په واقعيت پورې تړلې وي او
هره پېښه چې پکېنې راځي که هغه د ليکوال ذهني پيداوار او تخليق هم وي داسې
حقيقت ته نژدې وي چې لوستونکی يې لولي ، نو داسې احساس کړي چې خامخا
به همداسې شوي وي .

۲- د کيسې پيلامه :

د هرې چارې پيلامه تر ادامې ګرانه وي او بايد چې له پوره غور او فکر نه
پکېنې کار واخيستل شي .

سره له دې چې دلنډې کيسې پيلامه زياتره ليکونکي دخپل ذوق له مخې
کوي خو بيا هم د پيلامې د ليکنې لپاره داسې لارې چارې شته چې اوس تقريباً
معياري ګرځېدلې او غوره ګڼل شوې دي .

زياتره ليکوال په دې معتقد دي چې دلنډې کيسې پيلامه بايد په داسې

جذابې جملې يا مکالمې وشي چې لوستونکي داسې لېوال کړای شي چې تر ټولې لوستنې پورې هغه پرې نږدي .

په هنري - ادبي ليکنو کې د اچار په دوو لارو معمول او دود ده: يوه لار داده چې ليکونکي کيسه له پای نه شروع کوي او د ليکنې په فني او هنري مهارت پيل ته راځي او بيا په کيسه کې د شاملې موضوع او پېښې تفصيل بشپړي . تر دې يوه بله غوره لار داده چې ليکونکي د کيسې د ټولونه غوره مکالمه يا په واقع او پېښه کې حساس ټکي لومړۍ بيان کړي او بيا د نورې پېښې تفصيل . د دې کار کته داده چې د دغې برخې په لوستنې سره لوستونکي ته ټکري تجسس پيدا کېږي او تر پايه يې په غور، ذوق او تلوسې سره لولي .

نيغ په نېغه د کيسې پيلونه کيسه يې خونده کوي، اغېز يې کموي او راپور ټاټيکه بڼه غوره کوي .

۳- کرکټر يا د کيسې کردار (قهرمان):

هغه څوک دی چې په خپلو کړنو او ويناوو پېښه او کيسه رامینځ ته کوي . داکرکټر له ستونزو - خنډونو سره د مقابلې او مجادلې په ډگر کې له بېلابېلو حالتونو او پړاوونو سره مخامخ کېږي ، غوڅي - پرځي ، خو پخپل ټول وس او ځواک د هدف په لور له وړاندې ټک ټک څخه لاس نه اخلي .

د يوې لنډې کيسې په پېښه کې کېدای شي له يو څخه زيات اشخاص يا په بله ژبه کرکټرونه راڅرگند شي ، خو مرکزي کرکټر پکښې هغه وي چې د پېښې جزئيات په مجموع کې د هغه په شاوخوا څرخي . د مرکزي کرکټر د پېښې د جزئياتو په جريان کې ورو - ورو رابرسېره کېږي او بيا يې نتيجې ترسېږي .

۴- تجسس (تجسس، اژدها، ذهني هڅونه) :

تجسس نه يو اژپه په لنډه کيسه کښې ، بلکه په پرمهني-ادبي ليکنه کښې لازمي او ضروري توک دی . ليکوال دخپل فن په مهارت د پېښې جزئيات په داسې ترتيب راوړي چې لوستونکي يا اورېدونکي دلوستنې يا اورېدنې په دوران کښې په يو ډول فکري - ذهني تجسس (تلمس) او کشش کښې رابښل وي ، يو ډول غوښتنې او پوښتنې ورسره مطرح کېږي ؛ داڅه وشول ؟ ولې وشول ؟ او همدارنگه يې شېبه په شېبه دراتلونکو پېښو په هکله ذوق او تلوسه لاسې زياتېږي ، چې نور به څه کېږي . د غسې دغه کشمکش په لنډه کيسه کښې له پيل څخه تر پايه پورې روان وي . څومره چې په کيسه کښې دا برخه غښتلې وي هومره لوستنې او اورېدنې ته دلوستونکي او اورېدونکي ذوق او هڅه زياتول شي .

۵- مکالمې او منظر کشي :

مکالمې د مرکزي (اصلي) کردار او نورو فرعي (ضمني) کردارونو په عادتونو او حالتونو سره اچوي او کيسه مخکې بيايي . په دې برخه کښې ضروري ده چې د ټولو مکالمو لهجه فطري او کردار د حال او مهال سوسمه وي . څومره چې په کيسه کښې دغه برخه طبيعي او ځواکمنه وي هومره کيسه ښه گڼل کېدای شي .

د يا دوتې وده چې په لنډه کيسه کښې مکالمې د درامې او ناول په پرتله ډېرې کمې او د نشت برابرې دي . د درامې په څېر کردار په لنډه کيسه کښې پخپله څه نه وايي ، بلکه ليکوال د پېښو سره په ارتباط کښې د هغه احساس ، فکري او ذهني وضعيت او ټولنيز حالت بيانوي او کيسه مخکې ځي .

د مکالمو په څېر منظر کشي هم کيسه مخکې بيايي ، کردار ونوته ښکلا ورښيي او د اېښودو پېښو طبيعي والي په گوته کوي .

۶- تحلیل (خیال پردازي) :

د نورو هنري او ادبي لیکنو په څېر په لنډه کيسه کې هم له ټخيل نه کار اخيستل کېږي. ليکوال دخپل تخيلي ځواک په وسيله دخپل ذهني تخليق پسې اوکړدارونه موندل ته په داسې بڼه راولاړېدې کوي چې بالکل واقعيت ته نږدې او په ټولنيز شړوند کې د هغې کېدو امکان موجود وي. په دغه بڼه کې د کيسې ليکوال معمولاً د يوسروانشناس په څېر خپل خيالي شخصيتونه په خيالي فضا کې مخې ته دروي او دخپلو تخيلاتو او تصوراتو په ملتيا دهغو په هکله څېړنه او مطالعه کوي او له انساني ټولنيز شړوند نه دهغو د افعالو، اعمالو، خصالتونو، احساساتو او جذباتو طبيعي تصوير اخلي، څرکه په هغه کې ډېر لږ داسې غير طبيعي والی هم څرگند شي چې انساني ذهن په هغې والي شکمن کېږي، کيسه بې اغېزې کړي او د ليکوال په فني خامه او ناکامی دلالت کوي.

۷- د کيسې پايله او انتباخ :

هره پېښه چې په کيسه کې وړاندې کېږي خامخا به پيل، اوج او پای لري. د کيسې پېښه د کرکټ ورو (کړد اړونو) د مکالمو، اعمالو، افعالو او منظر کشي په وسيله ورو- ورو پرمخ ځي، نا څرگند اړخونه يې څرگند او اچول شوی غوتې خلاصېږي، تر څو روان کشمکش وروستي پړاو ته ورسېږي. او دا په واقعيت کې هغه پېاو دی چې دلته بايد ټول هغه مقصد، اغېز او تاثير، چې د کيسې ليکونکی يې نورو ته رسول غواړي، بشپړ شي.

په دې برخه کې ډېر زيات غور پکار دی او د کيسې پايله بايد په داسې ډول وشي چې لوستونکی يا اورېدونکی ته کټ مټ د حقيقت په څېر وېرېږي او که لږ مصنوعييت او غير طبيعي والی هم پکې څرگند شي د ټولې کيسې خوند به ورکړ او خراب کېږي.

دلنډې کيسې پايله لیکوالان معمولاً په دوه ډوله کوي :

لومړۍ - داسې چې کيسه ليکونکي لوستونکي يا اورېدونکي له ځان سره د تخيل په وړونو ډېر لږ پېژني او د بېرته را نيکته کولو او يا څه نتيجه بنودلو پر ځاي آخر هغه له يوې کتالې سره مخامخ کړي او د کيسې ليکونکي فيصله د لوستونکي يا اورېدونکي قضاوت ته پرېښوي . په دغه برخه کې د اورېدونکي يا لوستونکي سمه او مناسبه فيصله او د کيسې په اصلي غرض پوهېدنه د هغه په استعداد ، ذکاوت او له ژوند پېښو نه په مطالعې او تجربې پورې اړه لري .

په دويم ډول پايلې يا انتباخ کې ليکوال هر څه تر ډېره حده په صراحت سره وايي او د لوستونکي او اورېدونکي ذهني ذکاوت ازمويني ته څه نه پرېښوي . خو د ځينو ليکوالو په عقیده د يوې دلنډې کيسې ډېره بده او ناوړه پايله ولاندي کول هغه ده چې کيسه ليکونکي هر څه پخپله و وايي او لوستونکي سوچ او تفکر ته پرې ښې دي .

ماخذونه:

- (۱) محمد عظم اعظم ، پښتو افسانه تحقيق او تفهيم ، پېښور ، ۱۹۷۶م کال .
- (۲) شريف شريف (ژباړه) ، دلنډې کيسې تيوري ، کابل ، ۱۳۶۷ هـ ش کال .
- (۳) دکتريوس شينېا ، انواع ادبي ، تهران ، ۱۳۷۰ هـ ش ، لومړۍ چاپ .
- (۴) سيد محمد علي جمالزاده ، طريقه نويسندگي و داستان سرلي ، دانشگاه پهلوس ، شيراز ، ۱۳۴۵ هـ ش .
- (۵) رفيع جبرائيل ، زرينې څانگې ، کابل ، پښتو ټولنه ، ۱۳۶۰ هـ ش .
- (۶) سېم نور محمد ، پښتو لنډه ویکسکې رايالستي انکار ، افغانستان د علومو اکاډمي ، ۱۳۶۵ هـ ش .
- (۷) داکتر حسن احمد - داکتر اسماعيل ځمکي ، داکتر ديد شمسدي ، داکتر سيد محمود طباطباکي ، زبان و کلام .
- (۸) مشتاق مجروح پوهنيزي ، نوی نشر (ليکونکي) ، تاج کتبخانه ، پېښور .
- (۹) ادب خدای ، سرو سغري ، جهرې باني عبدالکافي اديب .

د ناول فن او د ليکنې چوکاټ

ناول د لاتيني ژبې کلمه ده چې لغوي معنایې نوی، تازه او عجيبه څيز دی او په ادبي اصطلاح کې هغه نثري کيسې يا داستان ته وايي چې له لنډې کيسې څخه لوی اوله روڼا څخه لنډ وي.

ناول ليکنه په اوسني مفهوم په اتلسمه عيسوي پېړۍ کې په اروپايي انگرېزي ادب کې دود شوه او په (۱۹)، او شلمه پېړۍ کې دغه فن خپل اوج ته ورسېد.

د نورو معاصرو هنري ادبي ژانرونو (مخففه) څېر ناول هم پښتو ژبې ته د شلمې پېړۍ په پيل کې له اردو ژبې او ادب نه راغلی دی. لومړنی پښتو ناول چې له اردو ژبې نه مياحسيې کړ کا کاخېل په ۱۲۹۳ هجري قمري کال د «نقش تکين» په نوم د پښتې نظير احمد پراټه (عربي ژباړې) لخوا پښتانه ليکوال له دغه فن سره اشنا شوي او په پښتو ادب کې سيد راحت زاخېلي ته د لنډې کيسې په څېر د لومړي ناول ليکونکي وياړ هم ور په برخه دی. نوموړي د شلمې پېړۍ په لومړيو شلو کلونو کې د «نتيجه عشق» يا ناول د مادي څې «پد نوم ناول ليکلی دی.

د ناول د جوړښت اساسي توکي

ناول هم د نورو معاصرو هنري ادبي ژانرونو پېښې له خوا اساسي برخې څخه جوړ دی. تر هر څه لومړی د ناول لپاره يوه زېږه رابنګونکي کيسه، طرحه او پلاټ ضروري دی. اصلي (مرکزي) او فرعي (ضمعي) کړکېټرونه يا پرسوناژونه لري. د کيسې د مخکې بېولو او د کړکېټرونو د رابرسېره کېدو لپاره د لنډې کيسې په نسبت زياتې منظرې او مکالمې ته اړتيا لري. کيسه پيل، منځ، د اوج ټکی او پایله لري. د پرله پسې پېښو لړۍ، غوښتي او تضادونه پکې وي چې بالاخره د اوج يا انفلاق داسې ټکي ته رسېږي

چې لوستونکي ته ژور ټکان ورکولی شي. سپنس او تجسس^(تلويسه) هم بايد له پيل نه تر پايله په ناول کې په داسې بڼه موجود وي چې لوستونکي او اورېدونکي له ځانه سره بيايي او دلوستي يا اورېدنې هڅه، تلوسه ارجحېزې لا پسې پاروي. دلته د ناول څومهم او اساسي ترکي په لنډه توګه ترميخ کوو:

۱- کيسه (پلاټ - طرحه):

طرحه يا پلاټ د ناول لومړنۍ او اساسي توکي دی چې د ايم فورستر، په قول کيسه د ناول لپاره د ملا د تېرچيټ لري. دهر ناول لپاره يوه زېره لښکونکي کيسه وي چې پيل، مينځ او پايله لري. دا کيسه په يوې مرکزي پېښه ولاړ وي، خود اصلي پېښې تشکک دوهو - دوهو فرعي پېښو لري، غوڅې او تضادونه راپيداشي او بيا د اوج او انفلاق ټکي ته ورسېږي، په کيسه کې کيسې راځي چې يوه له بلې سره منطقي او فکري اړيکي لري او دا اصلي (مرکزي)، کيسې او پېښې په شاوخوا څرخېږي او په مجموع کې په يوه يا بله بڼه د کيسې په پرمخ بيولو، بشپړولو او پايلي ته رسولو کې مرسته کوي.

د یادونې وړ ده چې که د کيسې پېښه له يرې مخې د ليکوال د ذهني او تخيلي ځواک - زېږنده او تخليق هم وي بايد ليکوال هغه دلکني په فني مهارت د ټولوزماني، مکاني شرايطو او د چاپېريال له غوښتنې سره سمه په داسې بڼه وړاندې کړي چې اورېدونکي او لوستونکي ته کټ مټ رښتيني و برېښي.

۲- کرکټرونه يا کردارونو (پرسوناژ):

کرکټرونه (پرسوناژونه) هم د ناول اساسي توکي دي، بې له دې نه کيسه مخکې نشي تللاي. کردارونه پخپلو اعمالو او افعلو کيسه بشپړوي او وروسته نتيجه ته يې رسوي. په ناول کې پر اصلي کردارونو برسېره فرعي کرکټرونه هم وي چې د اصلي کردارونو په شاوخوا څرخېږي. د افري کردارونه څه د اصلي کردارونو د وړاندې ټک لپاره او ځينې د کيسې د بشپړتيا او پايلي ته درولو په خاطر وي. په ناول

کښې ناول ليکونکي دغه کړدارونه په دوو بڼو بندلي شي :

۱- په تشریحي بڼه ۲- په ډرامايي بڼه

په تشریحي بڼه کې داسې ښيي چې ليکوال د خپل کړدار جذبات ، خيالات او احساسات پخپله بيا نوي ، او ډرامايي بڼه داسې ده چې ليکوال کړدار د هغه د خپلو خبرو اترو ، حرکاتو او سکنا تو په وسيله لوستونکي ته ورپېژني .

ليکوال بايد هڅه وکړي چې ټول کړدارونه د خپل ټولنيز چاپېريال داسې ټيټکې شوې انتخاب کړي چې لوستونکي يا اورېدونکي ته رښتيني او واقعيت ته نژدې وږېږي ، ډېر لږ تناقض هم ټوله کيسه يې خړنده او بې اغېزې کړل شي .

ليکوال دې د خپلو کړدارونو په بڼه ، يا بد بڼه بندنه کړي په مستقيمه توگه له غندلې يا ستايښې هڅه کار نه اخلي ، بلکې د هغوی اعمال ، افعال ، هيلې ، غوښتنې ، جذبات او احساسات دې د ټولنيز ژوند او چاپېريال نه د تجربې او مشاهدې په نتيجه کښې د خپل تخيلي ځواک په وسيله داسې انځور او خلکو ته وړاندې کړي چې لوستونکي يا اورېدونکي پرې پخپله د هغوی د اعمالو په هنداره کښې د بڼه ، يا بد بڼه ، قصاوت او حکم وکړي .

۳- مکالمې او منظرکشي :

د کيسې د پېښو د لړۍ د مخکې بيلو او د فطري او طبيعي ښودنې لپاره په ناول کښې ځای پرځای د کړدارونو مکالمو او د پېښې د چاپېريال ښودنې ته لږ وډېره اړتيا پېښېږي . د هر کړدار مکالمه د هغه په ټولنيز موقف او پوړ (طبقه) رڼا اچوي او د هغه عادت او حالت څرگندوي . د ناول ليکونکي بايد د ټولنيز ژوند او چاپېريال ژوره مطالعه او مشاهده ولري او د هر کړدار د مکالمې لهجه بايد فطري او د هغه حال او حال سره برابر وي ، هسې نه چې د يو نالوستي او ښکر کړدار په ژبه د فلسفي شخص منطق او استدلال کوي .

منظر کښي هم د کيسې په وړاندې بيول کښې بنسټيز حيثيت لري ، کوردارونو ته ښکلا وربخښي او د پېښو طبيعي والي ښيي .

د ناول ليکوال منظر کښي په درې ډوله کوي :

- ۱- قدرتي مناظر ، لکه : خلکوونه ، غرونه ، سيندونه ، لمر او سپوږمۍ .
 - ۲- د ټولنيز ژوند او چاپېريال مناظر ، لکه : کلي ، کور ، کوڅه ، سرک ، بازار ، لارو ...
 - ۳- دانسانې جذبات ، احساسات ، رواني او روحي حالات او ... منظر کښي ،
- چې په دغه پروسه او بهير کښې د کيسې ليکوال معمولاً د يو روانشناس په څېر خپل غوره کړي او ټاکلي تخيلي کوردارونه په خيالي فضا کښې مخې ته دروي او دخپلو تصوراتو او تخيلاتو په ملتيا د هغو په هکله څېړنه او مطالعه کوي او لوستونکي يا اورېدونکي ته د هغو د افعالو ، اعمالو ، احساساتو او جذباتو پر تصوير وړ وړاندې کوي .
- د کيسې هره پېښه بايد دخپلې پېښېدني په چاپېريال او ماحول کښې ونډول شي ، څنگه يې چې د پېښېدني فطري او طبيعي تقاضا او غوښتنه وي .

۴- پېغام او مقصد :

هر يکڼه خامخا د يو مقصد او غرض لپاره کښي ، دغسې په هر ناول کښي هم يو اصلي پېغام او غرض نغښتی وي . دا پېغام او غرض په واقعيت کښې هغه اغېز وي چې ليکوال يې د احساس او جذبې په بڼه د پند ، خوند ، کرکې ، تنبه او ... په هيله لوستونکي يا اورېدونکي ته ورلېږدول غواړي .

په لنډه کيسه کښې چې لمن يې لنډه ، تنگه او معمولاً يوه پېښه وي ليکوال دغه مقصد او پېغام په پايله (نتيجه) کښې وړاندې کوي ، خو په ناول ، ډرامه او رومان کښې چې لمن يې پراخه ده ، پر پای سربېره په بېلا بېلو څپرکو ، پردو او برخو کښې هم تر سره کېدای شي . ليکوال د کيسې مثبت او منفي کوردارونه د مقابلې ، مجادلې او هدف ته درسېدېدني په ډگر کښې دخپلو اعمالو او افعالو په وسيله له يو داسې کشمکش ،

کشالي او حالت سره مخامخ کړي او دهغوی د هیلو، جذباتو او احساساتو داسې ژوره عکاسي وکړي چې په لوستونکي کې سمدستي له کردار یا کردارونو سره د ملګرتیا، همدردۍ، خواخوږۍ، یا د کینې او کرکې جذبه را ولاړه کړي او ځان له مثبتو کردارونو سره په خوښۍ، غم او خپګان او ستونز وکېنې شریک احساس کړي، او د منفي کردارونو پرضد یې احساسات را وپارېږي.

همدغه جذبه، احساس او اغېز په واقعیت کې د هر هنري ادبي اثر پیغام یې چې لیکونکي یې دخپل فن په مهارت لوستونکي یا اورېدونکي ته ورلېږي دوي او په مقابل لوري کې هم لیکوال ته ورته احساس او جذبه را ولاړوي. له همدې امله بیا لوستونکي ته د لیکونکي آواز خپل اواز وېرېږي او د خلکو غمونه او فکرونه خپل غمونه او فکرونه او دهغوی ستونزې خپلې ستونزې وګڼي. دا دی لیکوال د بريالیتوب لپاره تر ټولو مهمه ځانګړنه ده چې خپل احساس او جذبه په ښه اغېزمنه توګه نورو ته ولېږي د ولای شي او په نورو کې هم هغه شان جذبه را وچته کړي چې پخپله په ده کې وه او دهغې د تاثر له مخې یې د لیکنه کړې ده.

ماخذونه:

- (۱) د کتر سیرکس شینا، انواع الجبر، تهران، ۱۳۷۰، لومړی چاپ.
- (۲) اعظم محمد اعظم، پښتو افسانه، تحقیق او تنقید، پېښور، ۱۹۷۶م چاپ.
- (۳) سړ یوسفزی، ارب خدی! یونیورسټی بک ایجنسی پېښور، ۱۹۸۰م دویم چاپ.
- (۴) زبېح ونگارش فارسي (اکتر حسن احمد، داکتر اسماعیل حاکمی، داکتر بشیر شاکری، داکتر سید محمد).
- (۵) حضرت امین حضرت، تنقیدی ادب او فصاحت و بلاغت، (لیکې نوټونه)، حج کشف، ۱۹۸۲م چاپ.
- (۶) سید محمد علی جبارزاده، طریقہ نویسندگی و داستان رانی، د استاد پوهنتون شیراز، ۱۳۴۵م چاپ.
- (۷) خوري پاپی - عبدالکافي ادیب، ۱۹۹۱م

دلنډې کيسې او ناول ترمينځ

توپيرونه

سره له دې چې په لنډې کيسې او ناول دواړو کښې پلاټ (خاکه)، کرکټر سپنس، منظر کشي، مکالمې، خيال پردازی، پيلامه او پایله (انتباغ) د جوهرت او رغېدني بنسټيز توکي دي او د هر توکي په دواړو کښې تقريباً سره ورته دنده ترسره کوي، خو د ليکنې د فن او تخنيک له مخې دواړو جلا ادبي فورمونو دي او زيات توپيرونه لري چې دلته يې په ګوته کوو:

① دلنډې کيسې يوه ځانګړنه دا ده چې لنډه وي او په هرڅه کښې دلنډوالي او اختصار خيال ساتل کېږي، خو د دې پر خلاف ناول اوږد او پېښې پکښې په تفصيل سره بيانېداي شي.

② په لنډه کيسه کې د ژوند د پراخوڼو نشي بيانېداي معمولاً پکښې يوه پېښه ورانګه کېږي، خو په ناول کې څو پېښې او کيسې بيانېداي او لمن يې دومره پراخه ده چې د يو قوم تاريخ هم پکښې ليکل کېداي شي او ليکوال پکښې دهغوی د کليچر، تهذيب او عفتا تو ثروړه عکاسي کولای او هرڅه پکښې ارت مټ بيانولی شي.

③ دلنډې کيسې او ناول يو ستر توپير دادی چې په لنډه کيسه کې د پېر کردارونه نه وي او معمولاً يو کردار وي، ځکه چې لمن يې لنډه او تشکه ده او يوازې هماغه کردار پکښې وړاندې کېږي چې دهغه په وسيله لنډه کيسه مخکې ځي او پېښه بشپړېږي. خو په ناول کې څو اصلي او فرعي کردارونه

وي ، د بېلگې په توگه که د يو چا په ژوند پېښو ناول ليکل کېږي ، نو د هغه خپل خپلوان ، ياران - دوستان او لنډه دا چې څوک ورسره اړيکې لري پکښې ځانېدای شي او هر يو د کيسې او پېښو په بشپړتيا کې خپل ډول ترسره کولای شي .

④ په لنډه کيسه کې منظر کشي هم لنډه او ځنډنه وي او دغسې مکالمې هم لنډې وي او ليکوال اړ کېږي چې له هرڅه نه په اختصار سره تېر شي ، خو په ناول کې ليکونکی کردارونه او پېښې په اوږدو - اوږدو مکالمو او منظر کشۍ کې روښانولی او څرگندولی شي او په هر منظر او کردار باندې په تفصيل سره رڼا اچولی شي .

⑤ په لنډه کيسه يوه اصلي پېښه وي چې د منظر کشۍ او کردار د مکالمو ، اعمالو او افعالو په نتيجه کې پيل او وروستي پړاو ته رسېږي ، خو په ناول کې ليکوال د اصلي او مرکزي پېښې تر څنګ د نورو پېښو او په کيسه کې کيسې راوړي ، چې د اټکلې وړې وړې پېښې په يوه اوبله بڼه د اصلي پېښې په شاوخوا څرخي او په پای کې د ليکني په ځانګړي مهارت سره له پېلو پېلو پېښو نه لوستونکي ته يوه نتيجه وړاندې کېږي .

⑥ په لنډه کيسه کې ليکوال هڅه کوي چې خپلې تجربې او دغرض خبرې په اشارو او کتابو په لنډه توګه بيان کړي او لوستونکي ته په لنډ وخت کې د پرځه ورکړې ، خو په ناول کې ليکوال خپله ټوله تجربه په آزاد مټ بيانولی او چې د پېښې کوم انځور ته وغواړي ورته راځي او خبرې پرې کولای شي .

⑦ يو ليکوال لنډه کيسه د يو غرض يا يوې منظرې له عمومي اوکلي عکس سره تشبېه کوي او ناول هغه عکس بولي چې د غرض يا منظرې هر کاني ، بوتي او خوا روښانه کړي او هره - گوښه يې لوستونکي ته ورنښي .

● لنډه دا چې لنډه کيسه د ناول په پرتله د پرمګران فن دی او د ليکوال زيات مهارت ته اړتيا لري ، ځکه چې هر څوک په لنډه وټيکو کې يوه لويه پېښه نشي بيانولی .

د ډرامې فن

او

د ليکنې چوکاټ

د ډرامې کلمه د يوناني ژبې د « ډراو » نه مشتق شوې چې معنا يې « عمل » ده. له همدې امله د ډرامې د پېژندنې په لړ کې دغه کلمه په کولو ښودنه هم تعبير شوې ده. بولټن وايي: ډرامه هغه ادب دی چې زموږ په وړاندې کړجې او خبرې کوي. په يوه بله پېژندنه کې لولو: ډرامه يوناني کلمه ده چې د عمل معنا ورکوي او په ادبي اصطلاح هغه اثر دی چې د ډيالوګ او خبرو اترو په فورم ليکل شوی، د قصه کوونکو له خبرو محروم او عادتاً د تياتر لپاره جوړه وي.

کالرج وايي: ډرامه د حقيقت نقل او د فطرت پېښې دی.

يو بل تعريف يې داسې دی: ډرامه په اصل کې د يوې ژوندۍ کيسې نوم دی چې ټول احساسات او جذبات پکې د خوځېدو پواسطه څرګندېږي او هره پېښه پکې په عملي ډول دسترګو پر وړاندې ښکاري.

د مختر دې چې د ډرامې د فن اوليکني چوکاټ او د جوړښت د بېلابېلو برخو په هکله څه ووايي لازمه ده چې د دې فن تاريخچې ته يوه لنډه او ځغلنده کتنه وکړو. سره له دې چې تر اوسه لاندې د سپينه شوې چې د ډرامې د فن ابتداء څه وخت ځنګله او چېرته وشوه؟ له تاريخي مطالعاتو او څېړنو څخه داسې ښکاري چې په لرغوني مصر کې څو زره کاله پخوا د « ايبي دوس » په نوم يوه ډرامه د « اوسي دوس »

پاچا د مړينې په وخت کې ښودل شوی او بيا په (۱۸۲۹ - ۱۸۸۷ ق م) کال کې د خه ناخه ترميم او زياتوالي سره « اخولو فزت » د ه سې سوس تر س سوم » په دربار کې وښودله. ځينې ادبپوهان د ډرامې د فن پيلامه په يونان کې کېږي او لومړۍ ډرامه ارسطو چينلخي گڼي. ځينې بيا لومړنۍ ډرامه ليکونکي سکای لس او د نيموړي لومړنۍ ډرامه « دی اسپانت » بولي چې د يونان په ښار کې سټيج شوه. دا ډرامه دويم زره کاله پخوا ليکل شوې ده.

ځينې هنر څېړونکي وايي کېدای شي « ابی دوس » لومړنۍ ډرامه وي، خو داسې وخت په ډرامايي لوازماتو او په فني لحاظ پور ډرامه « تهس پس » په (۵۶ ق م) کال د يونان په مرکز اتن کې وښودل شوه.

په لرغوني هند کې هم د ډرامې په هکله دوسو مواد موجود وو چې کابو دوه زره کاله پخوا پرې د « عالم بهرتا » په نوم يو کتاب ليکل شوی و. په دې لړ کې کاليداس نوم هم ديا د وني وړدی چې په سنکريت کې يې ده هکنټلا » په نوم ډرامه وړاندې کړه. زموږ په گران هېواد لرغونې آريانا کې هم ډرامه ډېره پخوانۍ ده. آريائيانو له زړگورن کلونو راهيسې ډله ايزې مېلې درلودې، د خپلو بېلابېلو رسومونو د اداء کولو په تښت کې يې خاص تمثيلونه، اکثرونه او پېښې درلودې. په دې لړ کې ويدي او « وستاي » سرودونه چې زړگورن کلونو پخوا په آريانا کې را منځ ته شوي د تمثيلي هنر، روح لري. همدارنگه د « سوم » يا هوما د راټولولو مېلې او دودونه هم ديا د وني وړدي، چې په ډول ډول ډراماتيکو پېښو او تمثيلي حرکتونو ته تړاو لري.

دغسې ويلای شو چې د ډرامې فن يا تمثيلي هنر له ډېرې لرغونې زمانې راهيسې دنړۍ په گوټ گوټ کې په يوه او بله بڼه موجود او په هر ملت کې يې تر خاصو شرائطو لاندې وده او انکشاف کړی دی، خو دې فن په منحني پېښو، په ځانگړې توگه د رنسانس په دوره کې چې نه يوازې په هنر او ادب، بلکې د علومو او فنونو په بېلابېلو برخو

کښې د کتنې اوسنايي وېر بدلون راغی ، ډېره وده او انکشاف يې وکړ او په نوم ، هسپانيا ، پرتګال ، هند ، فرانسه ، انگلستان او ... کښې د درامې د فن نوميالي ليکوال - رامينځ ته شول .

په لوېديځ کښې ډرامه په اوسني مفهوم په اتلسمه پېړۍ کښې د يو هنري ادبي ژانر په توګه مينځ ته راغله او د ساينس او تخنيک له پرمختګ سره ورو- ورو ډرامې هم پرمختګ وکړ . ډرامه د سټيج د لند او تنګ الکې نه راووتله د راډيو په څېر کښې يې وزرښت ونيول . تلونيزيون په هند او کښې کورونو ته ورننوتله ، د سينما په پرده يې قدم ګڼېدل ، ډېر ډولونه او رنگونه يې تر لاسه کړل .

په پښتو ادب کښې ډرامه په اوسني فني بڼه ډېره پخوا نه ده ، درواڼي عيسوي پېړۍ په درېيمې لسيزې کښې پيل شوې او په دې لړ کښې لومړنۍ ډرامه د عبدالاکبر خان اکبر د تعليم جديد او تهذيب جديد ، ده چې په ۱۹۲۷ کال پر سټيج ښودل شوې ده او بيا دوسته په لړ او بڼه پښتونخوا کښې ډېر وليکوال پښتځلې څراګه ازمويلي دي .

د فورم او محتوی له مخې د درامې ډولونه

په عمومي توګه د ليکني فورم له مخې ډرامې په درې ډوله دي :

(۱) سټيج ډرام (۲) راډيو ډرام (۳) تلونيزي ډرامې - فلمون او نمايشامې

چې هر يوه يې خپله بېلې ځانګړتياوې ، د ښودنې لپاره بېله ساحه اولوازم لري چې دلته يې د بحث د اړتيا ډېره کمه ده ، امله تشرېح او تفصيل نور راوړلای .

ادبپوهان ډرامه د محتوی له مخې په دوه ډوله بېلوي :

(۱) تراژيدي ډرامه (۲) کوميدي ډرامه

ځينو بيا د تراژيک-کوميديک ډرامې د ډرامو يو بل ځانګړی ډول بولي چې د دواړو ترکيب بڼه ده .

د تراژيدي کلمه په هغه ډرامه تعبير کېږي چې د غم، درد، ویر، ژواکي او پېښې پکې راغلي وي او کمېډي اصطلاح هغې ډرامې لپاره استعمالوي چې خوشي خندا او ښکېلي پکې نغښتي او محسوسه وي.

د ايوه خبره د يادونې وړ ده چې تراژيدي يوازې په دې مفهوم نه ده چې سړي دې ورته په لپولې وژاړي او کمېډي هم يوازې د امهانه لري چې سړي دې ورته خاندي بلکې دواړه ډوله ډرامې د نور وړه او ادبي ښکېلو ترڅنگ د ښوونې او روزنې انتباهي، انتقادي او اصلاحي ټولنيز اغېز لري.

د ځينو ادبپوهانو په عقیده اغېزمنه او قوي تراژيدي هغه ده چې په کتونکو کې د مثبتو کړدارونو په وړاندې د شفقت او همدردۍ احساس او د منفي کړدارونو په مقابل کې د کرکې او نفرت احساس په خوځېدو او جذبېدو کې لږېدو راولي. او يوه کاميابه کومېډي هغه ده چې په خندا او خوشاله د يو قوم د خوبونو او عادتونو پورته او رښتينې خبرې وړاندې کوي، په دې ډول ډرامونکې معمولاً د ټولنې په منفي عادتونو ملنډې وهل کېږي او ليدونکي حقايق ته متوجه کوي.

د ډرامې د جوړښت بنسټيز (اساسي) توکي

ډرامه يوه آينه ده چې فطرت پکې منعکس کېږي. په ډرامه کې په سټېج د واقعاتو ښودنه داسې کېږي، لکه څنگه چې يې پېښېدل پکار دي، داسې نه لکه څنگه چې پېښې شوي وي.

ډرامه د هنري ادبياتو د نندرو فورمونو په ځانگړې توگه د لنډې کيسې او ناول په څېر د جوړښت ځانگړي توکي لري چې هر يو يې پخپل ځای لازمي او ضروري دی. ځينو ادبپوهانو ډرامايي وحدتونه د ډرامې د بنسټيز توکي بولي. د ارسطو له نظره ډرامايي وحدتونه درې دي:

۱۱) وحدت زمان (۲) وحدت مکان (۳) وحدت عمل

وحدت هغه تاش او اغېز دی چې په سټېج باندې له پیل نه تر پایه خپور او احساسېږي. په ډرامه کېنې مکان، زمان د کرکټرونو شخصیت، رواني حالت، موضوع، ژبه، ښکلا، د سوتلې پټه د بدبه او د زمان، مکان، عمل او د چاپېریال او کرکټرونو تر مینځ تناسب، د پېښو منطقي تسلسل او... هغه ضروي ټکي دي چې لیکوال یې باید قدم په قدم تعقیب کړي.

«پلاټ» په ډرامه کېنې بنسټیز او اساسي توکي دی او همدغسې په پلاټ کېنې شامله پېښه یا کیسه چې دهغې پر بنسټ ډرامه جوړېږي، پیل اوج او پای لري. په پلاټ کېنې یوه اصلي او مرکزي پېښه او نودې ضمني پېښې چې ټولې د اصلي پېښې شاوخوا څرخېږي په واقعیت کېنې د ډرامې کیسه بشپړوي، کرکټرونه (اصلي او فرعي) هم پخپله (صحې) ته راځي او پخپلو خبرو اترو (مکالمو) او اعمالو کیسه بشپړوي. سپینس (تجسس-تلوسه) هم تر ډرامې لپاره یو ضروي توکي دی چې د پېرسوناژ د اعمالو او افعالو په نتیجه کېنې را مینځ ته کېږي او لیدونکي د پېښو او دهغو د نتایجو راروانې لري ته لېواله کوي، ذوق او تلوسه یې لاسې زیاتېږي.

د ډرامې په پلاټ کېنې شامله پېښه او کیسه د نورو ضمني پېښو سره په اړوندۍ (ارتباط) په شپږو پېړیو کېنې بشپړېږي، چې دلته هر پېړیو په لنډه توګه تریج او تشریح کړو:

لومړۍ پېړۍ او (پیلامه):

له پیلامې نه مقصد ابتدائي واقعات او پېښې دي. په دې پېړۍ کېنې معمولاً پېژندګلوي کېږي او په دې لړ کېنې د کردارونو تعلق او اړوندی ښودل کېږي. دا لومړۍ، خو تر ټولو بنسټیز پېړۍ دی، د لیکونکي بشپړ غور او دقت ته ډېره اړتیا لري.

دویم پړاو :

په دې پړاو کې پېښه ورو- ورو څرگندېږي . دا پړاو د ډرامې د عمل لپاره بنسټین اهمیت لري . هسې څو معمول دادې چې دا کار د ډرامې له پیل نه شروع کېږي ، خو داسې ډرامې هم شته چې دا نقطه پکښې له دویم باب یا پړاو نه پیل کېږي . دا پړاو معمولاً د څه ابتدايي کشالي او جنجال نه شروع کېږي او په مزه مزه د دوو کسانو تر مینځه د یو سرې د خپلو جذباتو او خوا هشاغو تر مینځه ټکر (تصادم) پیل شي او عمل مخ په برید لور تیا (عروج) پر لور روان شي . په لنډه وینا ویلای شو چې په همدې پړاو کې پر ډرامه کېنې عمل شروع شي او له همدې سره پکښې کړکېچونه را څرگند او زیات تصادم ښکاره کېږي .

درېیم پړاو (د اوج ټکی) :

دې پړاو ته په انگرېزي ژبه کې کلايماکس (Climax) یا رانته یا ویل کېږي چې په بنسټ کې یې «لوړ ټکی» یا پورې نومولی شو . په دې پړاو کې پېښه یو حساس او نازک حالت ته رسېږي او تضادونه په ورسو کې پورې کېنې واقع کېږي .

څلورم پړاو :

په دې پړاو کې د متضادو او مخالفو ځواکونو (قوتونو) تر مینځ یو داسې قوت را څرگندېږي چې د هغه ګټه او بریالیتوب یقیني او ختمی وېرېږي . په دې پړاو کې کتونکي په دې پېرېږي چې څوک بری ترسېږي . دا داسې شېبې وي چې تصادم او ټکر بشپړ کمال ته رسېدلی وي او کتونکي ته معلومېدای شي چې اوس به ډرامه د تنزل پر لور روانه شي . په لنډه الفاظو ویلای شو چې دا پړاو په واقعیت کې د تېرو شویو پېښو او واقعو منطقي نتیجه وي .

پنځم پړاو (تنزل) :

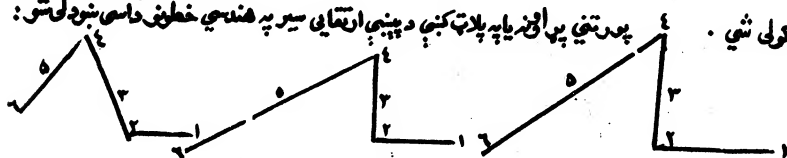
دا انتها او کمال له پړاو نه وروسته د تنزل مرحله پیل کېږي . په همدې پړاو کې د کړکېچونو، کشالو او جنجالونو د نتیجه او حل څرگندونه یو په بل پسې پیل کېږي .

په دې پړاو کې ډېر خوند او لذت اخلي، لکه چې د ډرامې پای رانژدې وي. په همدې پړاو کې د ډرامې د ليکوال د صلاحيتونو، استعداد او فني مهارت ازموینه وي. دلته ټولې غوښتنې خلاصېږي او د ډرامې ټول خوند-رنگ په همدې پورې اړوند او تله دی چې ليکونکی دا غرضي خلک په پرانيزي. دلته لازمه ده چې له لنډين څخه کار واخيستل شي.

شپږم پړاو (انجام يا پایله):

دا وروستی پړاو دی، چې پکې د متضادو او مخالفو قوتونو ترمنځ بمخه ختم شي او د ټولو اصلي او فرعي پېښو يوه منطقي نتيجه لاسته راځي، د نتيجه هر څه چې وي د ليدونکو مخې ته راشي او خبره ختمه شي.

په دې پړاو کې ډېره زياته پاملرنه پکار ده چې پایله په منطقي اصولو ولاړه وي له تېرو واقعاتو او پېښو سره تړون ولري او د هغو طبيعي نتيجه وي. په دغه نتيجه کې ډېر لږه کمزوري او خامي هم د ټولې ډرامې خوند-رنگ ته ستړي ان سولي او هڅې اچولې کولی شي.

ماخذونه:

- (۱) رفيع جليل، زرینې ټاکنې، کابل: لېسټه ټولنه، ۱۳۶۰م څلورم کال چاپ.
- (۲) شهسوار ستروال، د ډرامې تاريخ اوسنۍ، يوښوونځی، ۱۳۷۲م څلورم کال چاپ.
- (۳) سحر يوسفي، ادب څه دی؟ يوښوونځی، ۱۹۸۰م کال د وري مياشت چاپ.
- (۴) داکتر سیرکس شمس، انواع ادبي، تهران، ۱۳۷۰م څلورم کال چاپ.
- (۵) افضل رضا، ډرامه، پېښور.
- (۶) عبدالکافي اديب، خوري پاڼې، پېښور، ۱۹۷۹م کال چاپ.
- (۷) دوست شينواری، ادب د توري اس سونه، کابل، ۱۳۶۵م څلورم کال چاپ.
- (۸) حضرت دين حضرت د پکړنو، تاج شريف.

دلنډې کيسې، ناول او ډرامې توپيرونه

ناول، لنډه کيسه او ډرامه د هنري ادبياتو بل بل نور موند دی. سر له دې چې د جوړښت توکي يې تر ډېره حده سره يو دي، د بېلگې په توگه په لنډه کيسه او ناول کې هم پلاټ، کرکټرونه (اصلي - فرعي)، مکالمې او منظر کشي، سپنس (تجسس) د کيسې پيل، اوج او پايله (انتباغ) او... د جوړښت بنسټيز توکي دي او ډرامه هم له همدې توکيو رغېدلې او جوړه ده، خو په فني لحاظ يو له بله توپير لري او دا هر غورځ (منځ) وټن او تخنيک له مخې ځانگړي ليکنې چوکاټ لري، دلته يې څو توپيرونه ښوئ:

۱- ناول اولنډه کيسه د لوستنې ځين ونه دی، ليکوال پر خپل فني مهارت د سترگو يا غوږونو پر لور تخيل لېږدولی شي. خو ډرامه د ليدلو ځين دی، کتونکي هر څه پخپلو سترگو ويني او ليکوال دخپل کردار (کرکټر) د عمل او مکالمې په ذريعه - په مستقيم او اغېزمنه توگه تخيل، کتونکي ته ژر ورلېږدولی شي.

۲- دلنډې کيسې او ناول ليکوال د خپلو کردارونو په خوله پخپله د ژوند او ټولنې په هکله هر ډول تنقيدي او تنبهي نظريات لوستونکي ته وړاندې کولی شي، خو په دې هکله ډرامې د ليکوال مجبوره بللې دي او هغه پخپله خوله څه نشي ويلای، بلکې کرکټر ته ناست وي او هر څه هغه وايي. هغه به ټولنې ته يوه پېښه، کيسه او يا کوم حقيقت اخلي نو هماغه شان به يې د خپلو کرکټرونو په عمل او مکالمه ورته ښيي او که نه داسې مثال لري که چېرې انځورگر يا رسام چې د چا عکس رسم کړی چې هغه ورڅخه خپل عکس وغواړي او ده کټ مټ نوي رسم کړی او که د عکس خاوند - ووايي چې دا خو زما عکس نه دی، په دې صورت کې به له رسام او انځورگر سره څواب وي.

۳- دلنډې کيسې او ناول سره ډرامې تر ټولو ستونزېز دادی د ډرامې ټول دار و مدار په مکالمه او اوږدې مکالمې نه د ډرامې تصور هم نشي کېدای، خو په ناول کې کله کله، مکالمه او ډېر پښه شي او په لنډه کيسه بيا دا ډېر کم او په نشت شمېر ده، ډېرې داسې لنډې کيسې شته چې هېڅ مکالمه نه لري.

رومان

رومان، فرانسوي کلمه ده او په ادبي اصطلاح هغې کيسې ته ويل کېږي چې له ناول څخه اوږده وي. د ژوند ډېرې او بېلابېلې خواوې پکې منعکس شوې او د پېښو د يوې سترې لړۍ تصوير په ادبي قالب کېږي ځای کوي.

په ځينو فرهنگونو کې يې معنا خيالي داستانونه او کيسې ښودل شوې ده. د ميلاد په لومړيو پېړيو کې به رومان هغو اوږدو کيسو ته ويل کېده چې معمولاً به د زلمي او پېغلې د مينې داسې کيسې وې چې د مينې په لاره کې به يې زياتې ستونزې موجودې وې، دوی به د زياتو کړيو او مشکلاتو له کالني او قبلوني وروسته - بريالي کېدل او ښکونځي به ور په برخه کېدله.

دغه رومانونه به معمولاً دوکړي و شخصي ژوند، ذوق، مينې او مقدراتو ته وقف وو او قهرمانان به يې هغه څوک وو چې د خپل ځان لپاره به يې شخصي ژوند او جهان جوړ کړ. د ادب څېر وکړي په عقیده همدغو لرغونو رومانونو په راتلونکو زمانو کې د ادب پي ودي او پر اختيا ډېره اغېزه لرله.

اروپايانو په دولسم او ديارلسم پېړيو کې هغې منشورې کيسې ته رومان وايي چې په کومه روماني ژبه (فرانسوي، ايټالوي، پرتگالي، ...) به ليکل شوې وه خو د وخت په تېرېدو او حالاتو په بدلېدو سره د دغې کلمې ايتمولوژيک معنا له فکره ووتله او دسترو هنري داستاني آثار ونوم شو.

د رمانس د دورې د پيل په لومړيو وختونو کې په اروپا کې درياليستکو - رومانونو ليکنه پيل او په ۱۹ پېړۍ کې لوړې پوړۍ ته ورسېده. په دې

وخت کېږي رومان هغه پخوانی خیالي مفهوم په تمامه معنا له لاسه ورکړي او درومان
ليکنې پراخ چوکاټ ليکوال ته دا امکان ورکړي چې د قهرمان يا قهرمانانو د ژوند په
ټولو اړخونو منځله رڼا واچوي، د وخت مهم ټولنيز، سياسي، اقتصادي،
تاريخي او ملي پرابلمونه او ستونزې پکې په خلاص مټ وڅېړي. د دغه وخت په
نومياليو رومان ليکونکو کې د بلزاک، سټينډال، تولستوي او تور وټزونه د
ځانگړي يا دوڼي اوساينې وړدي.

د رومان د جوړښت اساسي توکي

د رومان د جوړښت په چوکاټ کې هم هغه اجزاوې شاملې دي چې په
ناول کې شته. يوازینی ځانگړنه چې رومان له ناول څخه بېلوي هغه د کيسې ليدلې،
د پېښو او پېرسوناژ د پر والی دی. په رومان کې معمولاً د ډېرو وگړو مقدرات
ښودل کېږي، حتی د پېښو او عصرونو خصوصيات پکې انځورېږي، د انساني او
ټولنيز ژوند ډېره برخه پکې تشرېح کېدای شي او ليکوال کولای شي په رومان
کې لوستونکی د يو ولس، قوم او ملت له ستراتيژي، ملي وياړنو او ډېرو کلتوري
ځانگړنو سره اشنا کړي. په داسې حال کې چې په ناول کې دا چار په هغسې
پيماڼه او بڼه نشي ترسره کېدای.

په رومان کې هم د ناول په څېر پلاټ، کوکټرونه يا پېرسوناژ، سپنس
(تجسس) منظرکشي مکالمې، پيلاډه او پايله (چې د مخې د ناول په برخه کې تشرېح
راغلي ده) د جوړښت او رغاونې بنسټيز توکي دي او هر يو په دواړو کې
ورته دنده سرته رسوي.

دلته يوه خبره د يادوونې وړ ده چې د ناول ليکنې په نسبت رومان ليکنه
ستونزور اولوی کړاو غواړي. د ناول په نسبت په رومان کې د پېښو لړۍ او کړۍ -

زیاتې وي ، چې په یوه اوبله بڼه د مرکزي او استازیتوب سره اړیکې لري ، او په مستقیمه یا غیر مستقیمه توګه د هغو بشپړونکې وي . ددې ټولو راغونډونه او پخپل ځای لوستونکو ته له هغونه مطلوبه اتباع ورکول ، لوستونکي تر پایه له ځان سره بېول او په پای کې له ټولو یوه بشپړه او هراړخیزه نتیجه وړاندې کول د رومان لیکونکي ژوره مطالعه ، د ژوند زیاتې تجربې او د پرمختګ او دقت غواړي ، ځکه نو د دغه هنري ادبیاتو د لیکوال کم او ډکوتو په شمېر دي .

ماخذونه :

- (۱) «اکتر سیروس شمس» ، انواع ادبی ، تهران ، ۱۳۷۰ هجری شمسی چاپ .
- (۲) «ادب د تېوري اساسونه» د ست شوالر ، کابل ، ۱۳۶۵ هجری شمسی چاپ .
- (۳) «د باره پستان» د رمان ، تهران چاپ .

ادبي ټوټه

ادبي ټوټه د هنري ادبياتو يو ځانګړی ډول دی چې ادبپوهان يې د منشور شعر، او «لطيف ادب» په نومونو هم يادوي.

د ادبي ټوټې د پېژندنې په لټه کې ويل کېږي چې: «ادبي ټوټه اصلاً نثري ليکنه ده، خو شعري کيفيت لري. نثري ليکنه خړپه ځکه بولي چې د شعر د اصلي او اساسي توکي او ځانګړنې «وزن» له قيد مخه آزاده وي. په دغه ډول ليکنو کې د لوړې انشاء خيال ساتل کېږي او د تشبېهاو، استعاراتو او کنایو استعمال پکې زيات دی.

ادبي ټوټه معمولاً حکايوي بڼه لري چې مونږ ته د يو حقيقت او واقعيت په هکله په زړه پورې تشرېح او توضيح کوي، خو دا توضيح او تشرېح په داسې رنگينو الفاظو کې نغښتې وي چې په بشري احساس او عواطفو ژوره اغېزه کوي.

د لنډې کيسې او ادبي ټوټې توپير په دې کې دی چې لنډه کيسه کېنې معمولاً پېښه پيل او د خپلو حدودو په چوکاټ کې د کردار د اعمالو، مکالمو او منظر کشيو په وسيله په پرله پسې توګه پرمخ ځي، بالاخره د اوج او پياوړتيا يا پایلې يا انتباغ برخې ته رسېږي، خو حکايوي ادبي ټوټه دا ډول ځانګړنه نلري او کله کله پکې زياته برخه بې هدفه لفاظي وي.

منشور شعر (ادبي ټوټه) کله کله د دوه برخو وي چې د يوه او علي شعر په څېر خوند او کيفيت لري اوله دېر لږ ادبي تخيل نه پکې کار اخيستل شوی وي.

ادبي قوتونه هغه لنډه ادبي اش دى چې په پر پاخه او خوانه عبارت ليکل شوى وي او معمولاً ټولنيز مسايل، ژور عقيدوي، سياسي او فلسفي افکار پکښې نغښتي، ليکوال ورسره خپل شاعرانه احساس، جذبه او عواطف په ډېر مهارت مله کړي او لوستونکو يا اورېدونکو ته هرڅه په داسې انداز او الفاظو وړاندې کوي چې د هغه پراخ احساس جذبه او عواطف هم هغې اغېز کوي چې ليکوال يې غواړي.

په پښتو ادب کې د نورو هنري ادبياتو په ځانگړي توگه (لنډې کيچې او ناول) په څېر د ادبي قوتو يا منشر شعر د دودولو وياړ هم د سيد راحت زاخېلي په برخه کې چې د شلمې پېړۍ په لومړۍ يا دويمه ليزه کې د دغه هنري ادبي ژانر په ليکنه خپل قلبي ځواک ازمويلي دي. د دوسته بيا پرهاند عبدالحي حبيبي، گل پاچا الفت، عبدالروف بېنوا، محمد جان فنا او... په څېر نومياليو ليکوالو د ادبي قوتو ليکنې فن لوړ پورته ورساوه.

ماخذونه:

- (۱) رفيع جيب الله، زرينې څانگې، کابل- پښتو ټولنه، ۱۳۶۰ هـ ش کاپ چاپ.
- (۲) ډاکټر شريعت محمد جواد، آئين نگارش، دانش، افغان، ۱۳۶۶ هـ ش دريم چاپ.
- (۳) سر محقق زلمي هيوادمل، فرهنگ ادبيات پښتو، درېيم جلد، ۱۳۶۵ هـ ش کابل.

طنز

طنز د عربي ژبې کلمه ده چې لغوی معنایې فرهنگونډ ناز او کرشمه، پغور، مسخره کول او سرزنش ښودلې ده او په ادبي اصطلاح د هنري ادب له ژانرونو (ژانرو) څخه یو ژانر او د لیکنې ځانګړې لار ده چې اصلي مقصد او هدف پکښې ګوتینو ته (استاد) وي، خودا استاد د شوخۍ په بڼه یا په بله وینا دریشخند او تمسخر په جامه کېږي نغښتی وي. په طنز کې د وینا لحن او انداز ډېر په زړه پورې او د ټوکو ټکالو په څېر وي او زیاتره وخت پکښې مسائل سرچپه (معکوس) مطرح کېږي.

په پیل کېږي خوداسې برېښي چې طنز یوازې د خندا او شوخۍ لپاره دی، مګر بیا وروسته څرګندېږي چې لیکوال د ټولنې له نادودو او بد مرغیو څخه رنج وېي او دې پرځای چې هغه خپل رنج د کیلي یا پند او نصحت په ژبه ووايي د ټوکو ټکالو په کالب کېږي چې وېراندې کوي او په دغه وسیله ناوړه عمل او دهغې عاملین او ځاوندان دریشخند په په کمپینه او ښو ووي، چې د همدغې دندې له مخې طنز تر ټولو ښه ټکوونکی او اغېزمن انتقادي اشرکه لای شو.

ادبپوهان طنز د هجوې له اقسامو څخه ګڼي، خوله هجوې سره یې د اتوپیر په ګوته کوي چې په طنز کېږي د هجوې په څېر صراحت، تندي او تېزي فشته. طنز له کمپېدي سره هم توپیر لري او هغه دا چې په کمپېدي کېږي «خندا» یوازې د خندا او خورشالی په مقصد او منظور مطرح ده، خو په طنز کېږي دا خندا د استهزاء لپاره ده، په دې توګه ویلای شو چې طنز «وسيله» ده نه هدف.

په طنز کېږي معمولاً یې اصلاح غوښتونکی مقصد او غرض نغښتی وي. کله چې په طنز کېږي څرګند تر استاد او ګوزار لاندې نیول کېږي، امکان لري هغه یو فرد وي، یا یو

ټیپ ، یوه طبقه یا بېرېمیت او حتی نژاد یا لیکوال پخپل طنزي اثر کېنې په یو قهرمان (پرسوناژ) باندې تمسخر کوي ، خو هدف یې له ادبي اثر نه بهرنی په ټولنه کې یو ټیپیک خصوصیات وي .

شرخي او مطایبه هغه عناصر او عوامل دي چې په ادب کې ورڅخه په مقابل لوري (لوستونکي، اورېدونکي، لیدونکي) کېنې د څرخېدو او خندا درابنځ ته کولو لپاره استفاد ه کېږي ، ځکه نو لیکوال چې د ټولنیزو مفاسدو او انساني اخلاقو د اصلاح او سمون هیله او غوښتنه لري ، د هغې د افادې او نندارو ته درسولو او ورسېدلو لپاره له طنز نه دیروي اغېزمنې وسیلې په توګه کار اخلي . طنز کړونکي تر هرڅه لوړې دقیق او احساس لېدونکي وي چې تل یې د ټولنې بدلون ته پام وي او د هغې په وړاندې خنډونه او د اجتماعي مفاسدو ، ناوړه اخلاقو او عاداتو اصلي لاملونه او زیانونه یې په ژور توګه درک کړي وي چې هغه بیا ټولنې ته د طنز په بڼه د ستونزې او ربړې په توګه مطرح کوي ، خلکو ته یې ورښيي او له دغې لارې د خلکو په عواطفو کې څرخښت پیدا کوي ، جذبه او احساس یې راپاروي .

نو ویلای شو چې طنز په واقعیت کې له کرکې او غوسې نه ډکه خنداده چې که له یوې خوا مقابل لوري (لوستونکي، اورېدونکي او لیدونکي) خنډوي ، نو په عین وخت کې د « بد » او « ناوړه » په مقابل کې قهر، غوسه او کرکه هم راولاړوي . د طنز لیکنې طریقه داسې ده چې لیکوال پر خپل مطلوب دښمن لفظي برید (جمله) کوي او هغه مخکې تر مخکې ناکام او زبون اعلانوي ، تمسخر او ریشخند پرې کوي او دا ښيي چې مقابل لوري (چې طنز لیکونکي پرې لفظي برید کوي) له بشپړې ماتې سره مخ دی ، نو لازمه ده چې پرې وځانده .

ځینې ادبپوهان د طنز د پېژندنې په لړ کې وايي :

« طنز په واقعیت کې هغه ترخه خنداده چې د ټولنې د خلکو په ناوړه اعمالو، عاداتو،

اخلاق او افکار و باندې کېږي.»

ځینې بیا وای چې په ټولنیزو نادودو، بې لاریو، کڼ لاریو او نذر ناوړه چار چلن او سلوک باندې د ټوکو په جامه کېنې څه لیکلو او ملنډو وهلو ته طنز ویل کېږي.

په غربي ادب کې طنز په دوه ډوله ویشي: (۱) مستقیم (۲) غیر مستقیم. په مستقیم طنز کې خبرې کوونکي لومړنی شخص دی چې ممکن په مستقیمه توګه له لوستونکي سره خبرې وکړي او یا د بل چا په وسیله په اثر کېنې مطرح او اصطلاحاً یې حریف (adversary) بولي.

غیر مستقیم طنز (Varronian Satire) هغه دی چې داثر قهرمان یا قهرمانان خپل ځان، خپلې کړنې او اعمال ریشخندوي، تمسخر پرې کوي او کله کله بیا لیکوال پخپل تفسیر او تعبیر سره جریانات یا حالات د تمسخر په حال او بڼه ښيي.

په پښتو ادب کې د نورو ادبي هنري ژانرونو په څېر طنز د شلمې عیسوي پېړۍ په لومړیو کې دود شوې په کوزه پښتونخوا کې یې ځینو د لیکنې رواجونکي میراجدشاه رضوانی او ځینې یې بیا سید راحت زاخېلي بولي، خو په افغانستان کې یې پیل کوونکي پر هالد عبدالحی حبیبی ګڼل شوي چې د لومړي ځل لپاره یې د «طلوع افغان» په جریډه کې د الهی پیل کړې ده.

ماخذونه:

- (۱) «د تریسیرکس شیمیا، انواع ادبی، تهران، ۱۳۷۰ هـ ش، لومړی چاپ.
- (۲) رفیع جلیش، «زینې څانګې، کامبرېسټوټولن، ۱۳۶۰ هـ ش کال چاپ.
- (۳) ع، ن (مترجم)، «د باره ادبیا، کامبرېس ۱۳۶۳ هـ ش کال چاپ.

ادبي ليکونه

ادبي ليکونه هغه ليکونه دی چې په ځانګړي هنري اوادبي بڼه ليکل کېږي .

دغه ډول ليکونه اوس د هنري نشر د ځانګړي فورم په توګه پېژندل شوي دي .

په ادبي ليکونو کې يو له مهم انتقادي ، سياسي ، فلسفي اوادبي سايل ليکل کېږي خو ژبه يې هنري ادبي او د تخيل رنگ پرې غالب وي ، له استعارو ، کنايو ، تشبېاتو او نورو ادبي صنعتونو څخه پکې کار اخيستل شوی وي ، ژبه يې خوږه او د ليکني طرز يې دومره بڼګلی وي چې لوستونکی يې پر لوستنه نه مې پېږي .

ادبي ليکونه ادبي هانو په دوو کټګوريو ويشلي دي :

۱- هغه ليکونه دي چې د فرضي مخاطب په نوم ليکل کېږي . په پښتو کې د دې ډول ليکونو غوره بېلګې د عبدالرؤف بېنوا د «دېره خواله» ، د دودغ لېونې ، بي بي ناز « او د اجمل خټک په «کچکول» نومي اثر کې خوندي دي .

۲- هغه ليکونه دي چې په عامه توګه د ادیبانو (شاعرانو او ليکوالانو) تر مينځ

تبادلې کېږي . په پښتو کې يې ډېرې بڼې بېلګې د امير حمزه شينواري او جعفر اشکزي تر مينځ تبادلې شوي ليکونه دي چې د «انسان او خدای» په نوم او «مولانا عبدالقادر خطونه» دي چې په کتابي بڼه خپاره شوي دي . په لنډه توګه ويلای شو چې په ادبي ليکونو کې مهم اجتماعي ، سياسي ، تاريخي ، اخلاقي ، انتقادي ، انتباهي سايل په ادبي ژبه انځور کېږي .

ادبي راپور تاژ

د راپور تاژ د عمومي پېژندنې، د ليکنې د چوکاټ او بېلابېلو ډولونو په هکله د دې کتاب د ژورنالستيکو ليکنو په ځانګړي څپرکي کښې بحث شوی دی، دلته ادبي راپور تاژ، د هنري ادبياتو د يو ځانګړي ژانر په توګه درېښتو:

ادبي راپور تاژ له سفرنايسره څه ناڅه نږدې ډېرالی لري، خو دواړه يوشمې نه دي، ځکه چې په سفرنامه کې د سفر ټول حالات ليکل کېږي او په ادبي راپور تاژ کې بيا د سفر له ليدنو ګټو څخه مرتب شوی احساس او برداشت ليکل کېږي. همدارنګه ادبي راپور تاژ له عادي او ژورنالستيکو راپور تاژونو څخه په دې بېلېږي چې په عادي راپور تاژ کې پېښه په عادي توګه انځورېږي خو په ادبي راپور تاژ کې د پېښې تعبير، تفسير او تحليل په ادبي او هنري ژبه شوی وي، په دې معنا چې د راپور تاژ ليکونکي پېښه په دقيق او ژور نظر ګوري له هغه څخه چې کوم بر داشت کوي د تخيل په ملتيا يې په خوږه او هنري ژبه خلکو ته وړاندې کوي.

په پښتو ادب کې ادبي راپور تاژ ليکنه د روانې عيسوي پېړۍ له درېيمې لسیزې څخه پيل کېږي او په دې لړ کې د ادبي راپور تاژونو څو بېلګې د مرحوم عبدالهادي داوې په اثر «کله خان» کې څرګندي دي. او په راوروسته کلونو کې ادبي راپور تاژ ليکنه عامه شوې او ډېر ډېر ادبي راپور تاژونه د کتاب په بڼه خپاره شوي چې د بېلګې په توګه د نصرالله خان نصر د «امې سفر»، د نواز طاير «نايلدلی سوت»، د همېش خليل قيد او بند، «يادونه: ماخذ: د فيض حبيب الله، زرينې څانګې، کابل، پښتو ټولنه، ۱۳۶۰ هـ ش کال.

اووم خپرکی:

ادبي کره کتنه (نقد)

کره کتنې ته په عربي ژبه کېنې (نقد) او په انگرېزي کېنې کريټيسېزم (criticism) وای چې دیوناني ژبې له (κρίνω) کلمې څخه مشتق شوی دی. نقد په اصطلاح کېنې د یو شي بڼې او بدې خواوې معلول، ځان پرې پوهول او کره کول دي.

په عربو کېنې پخوا د نقاد اصطلاح په عامه توګه د اصلي او کوته دینارونو اودرهمونو بېلوونکی اودښه اوبد توپیر کونکي په معنا او په ادب کېنې د وینا دښو او بدو اړخونو (نېګونو او عیبونو) معلومونکي لپاره استعمالېدله.

تنقید محکمه کولو ته وایي، خو په ادبي اصطلاح نقاد هغه چاته ویل کېږي چې د انتقاد په وسیله د ادبي آثارو او دهغو دښه والي یا بدوالي په هکله لوستونکي ته یوه پرېکړه صادروي.

د کره کتنې (نقد) د پېژندنې په لړ کېنې ماتیو ارنولد وایي: کره کتنه د انساني فکر د هر ښه محصول د پېژندنې لپاره یو بې طرفانه کوښښ دی.

ځینې بیا وایي چې نقد هغه هنر دی مونږ ته د اښيي چې ادبي اثر تر کومه سم دی.

لنډه دا چې په عامه معنا نقد یا نقد کونکی هغه څوک دی چې د یو شي ښه اوبد معلوم کړي، خو په ادبي اصطلاح هغه څوک یا څه چې د ځانګړو اصولو له مخې د ادبي آثارو ښه اوبد اړخونه معلوم او وڅېړي پرې او استعداد په وسیله دهغې په هکله یو بې طرفانه او بې غرضانه پرېکړه صادره کړي، ښاغلي او نقد پلل کېږي.

ادبي نقاد د يوادبي اثر د ژورې کتنې او مطالعې په لړ کېنې د هغې تشرېح او توضېح کوي او د اثر د محترې په اصلي روح ، د ليکوال په پېغام او د اثر د رامنځ ته کولو په غرض لوستونکي پوهوي او د نقد د ټاکليو اصولو په رڼا کېنې د هغې ادبي بڼه، بڼېگڼه، عيونه او نيمگي تيا وې بيا نوي. لنډه دا چې ادبي کره کتنه د ادبي اثره اړخ او د ليکوال فکر او غرض په سته او اغېزمنه توگه مونږ ته رابښي .

د نقد ضرورت، اهميت او دنده

سره له دې چې په بېلابېلو وختونو کېنې ځينو ادبپوهانو په نقد او د ناقد په دنده اعتراض لرلې او نقد يې يو داسې څيز گڼلې چې له کتنې بهرې زيان ډېر دی . ځينې وايي چې: نقد د تنگ نظره وي او نقد تعميري نه ، بلکې ير تخريبي عمل دی . څوک وايي چې: نقد د ادبي آثارو د تخليق او رامنځ ته کېدو په مخ کېنې خنډ کړي او ډېر ادبيان له دې وېرې چې نقد به پرې وشي ، ادبي آثار نه رامنځ ته کوي .

ځينې وايي چې: نقد د کرکجن او د خواخوږۍ پر ځای پکېنې د نفرت او بدبيني حس او جذبه زياته وي . څوک وايي چې: نقد دان اصلي مطلب تېر وېر کوي او لوستونکي پرته له دې چې هغه اصلي اثر ولولي په نقد پسې ځي ، ډېر وخت داسې وشي چې اصلي مطلب پاتې شي او نقد لوستونکي پر نور ولاړ وېر کړي . او له دې پورتنيو او داسې نوروا اعتراضونو سره سره هم نقد پخپل ځای ځانگړي ارزښت او اهميت لري ، همېشه ورته اړتيا احساسېږي او کته يې زياته ده . نقد په غور وړه کتنه ده چې حقايق را برسېره کوي . د بشري نيمه پرمخ د انساني تېرلو معنوي او مادي پرمختگونه او موندنې (کشفيات) ټولې د ژورو کتنو پلټنو او ډول ډول تجربو محصول دي .

د ادب پاره د نقد يوه کټه داده چې لوستونکي ته د ادبي اثر روح تشرېح او توضېح کوي ښه او بد اېڅونه يې په گوته کوي ، خامه او خوږ يې بيانوي او حقايق يې مخې ته ښيي .

د ادب پاره د نقد ضرورت ځکه هر وخت احساسېږي چې که نقد نه وي مونږ به د ادبي آثارو ارزښت او مقام ځکه وټاکو . نه به د ادیب سمه روزنه وشي او نه به د ادیب پخپله ښه اړیده پوښي او نه به لوستونکی د ادیب د اثر له پېغام نه په سمه او مناسبه توګه خبر شي .

د نقد يوه بله کټه داده چې مونږ د نقد په وسيله په لنډ وخت کېږي د پېرڅه تر لاسه کولی شو د بېلګې په توګه مونږ نشو کولی د يو ادیب (شاعر-ليکوال) نقد ادبي آثار ولولو او دهغو له مخې په مجموعي توګه د ليکوال يا شاعر د آثارو او افکارو پېغام ځانته معلوم کړو ، ځکه چې دا کار د پېر وخت او پوره مطالعې ته اړتيا لري ، څرګه د همدغه مطلوب شاعر يا ليکوال د ژوند او فن په هکله تر سره شوې کرکتنه ولولو په لنډ وخت کېږي د هغه د آثارو او افکارو په هکله په ډېر څه پوهېد لای شو .

په عامه توګه يوه خبره د يادونې وړ ده او هغه دا چې نقد خپل ځانته اصول او تالکي معيارونه لري او همدغسې نقد کوونکی خپلې ځانګړنې او مواصفات لري ، که نقد د خپلو تالکو اصولو او معيارونو له مخې وشي او که په کره کتونکي (ناقد) کېږي هغه مواصفات چې ورته لازم دي ، موجود وي ، په دې صورت کېږي نقد ګټور او د نقاد کار ارزښتناک دی . د نقد د څو ځانګړتياوې او مواصفات دا دي :

- (۱) نقاد بايد د علم ، پوهې او بصيرت خاوند وي (۲) هيڅ ډول تعصب ونلري .
- (۳) د عدل او انصاف خاوند وي .

د نقد کوونکي لپاره د علم او پوهې ضرورت ځکه د پراخه احساسېږي چې که هغه لري د خپل مسلک (نقد) په اړوند پوهه ونلري اوله اصولو او معيارونو څخه يې خبر نه وي او هم په ادب او په هغو پېرې مربوطو فنونو باندې ونه پوهېږي ، نقد يې نېکمری او علمي ارزښت نه لري ، بلکې يو شخصي او غندي احساس او نظر ګڼل کېدای شي .

کړه کتونکی باید د تعصب، کینې، بدبینۍ او کرکې له مخې د یو ادبي اثر نقد ته اقلیم ونه کړي. هې نه چې د نقد ټول اصول او معیارونه له یوې مخې ډېر او دخپل شخصي تعصب او غرض له مخې پریوړل شوي او د ناوړه (بد) حکم وکړي، بلکې هغه باید د اثر ټولې خواوې هغسې وښايي څلکه چې حق وي. خپل شخصي ذوق، سیاسي عقاید دې یوې خواته کېږدي او بیا دې په نقد لاس پورې کړي.

ناقد باید د کره کتنې په وخت کې له پورې عدل او انصاف څخه کار واخلي، هې نه چې دخوښینې او بېلابېلو اړیکو له مخې له ادب او لوستونکي سره او یا د بدبینۍ او شخصي غرض پر بنسټ له ادیب سره خیانت او زیاتۍ وکړي. نقاد دې په هېڅ صورت کې د انصاف او عدالت تله له لاسه نه لرې کوي.

هرکله چې په نقاد کې دغه پورتنۍ او داسې نور لازم مواصفات موجود وي او د نقد د علمي معیارونو له مخې یې خپله دنده په سمه او مناسبه توګه سرته وچلې وي په واقعیت کې له لوستونکي او هم له ادیب سره مرسته کوي. له لوستونکي سره یې مرسته داده چې د اثر د اصلي پیغام او محتوی تر څنګ ورته دهغې اثر خامیو او خورنې هم په ګوته کړي. او له ادیب سره د مرسته کوي چې دهغه پام خپلو خامیو او نیمګړتیاو ته وړاړوي او هغه بیا مجبور او مکلف دی چې د خامیو او کمزوریو د لرې کولو او دخپل فن د پیاوړتیا او لوړتیا هڅه وکړي.

ادب هم د نورو فنونو په څېر د ښه والي او غوره والي لپاره ځانګړي معیارونه لري او که هرڅوک هرڅه پرته له دې چې ځانګړې او منلې معیار یې په نظر کې ونیسي، ټولنې او خلکو ته د ادب په نوم وړاندې کړي، د اکار په مجموع کې له ادب سره زیاتۍ دی. دا د ادبي کره کتونکو دنده ده چې کره او ناکره آثار یو له بله بېل او د یو ادبي اثر خوږه او کمه لوستونکي ته په ګوته کړي.

دادبي کره کتنې (نقد) ډولونه

ادبپوهان ادبي کره کتنه په عام مفهوم په لومړي سر کې په دوه ډوله بېلوي :

(الف) نظري کره کتنه (نقد) (ب) عملي کره کتنه (نقد)

نظري نقد، یو له اصول او روشونو څخه د هغو په مرسته له هنر او ادب سره د اړوندو مایلو او بحثونو ارزښت پکې ږي، حاجت پکې اخیستل کېږي او د میچونو او چټکولو له لارې د تخلیقي آثارو د معیارونو تجزیه او وېش پکې ږي.

کله چې د نظري نقد د وضع شویو اصولو په رڼا کې اویا د کومې بلې لارې نه دادبي آثارو بنسټګرې او بدګرې وښودل شي، نو دې کار ته عملي نقد وایل کېږي.

نن ورځ په نړۍ کې په عامه توګه د ژوند په هر څانګه فن او مسلک کې او په ځانګړې توګه ادب کې د نقد « ساحه ډېره پراخه ده او په دې برخه کې د نقد بېلابېل ډولونه (روشنه، مکتبونه او سکونه) شته موندلته دهغوله ډلې څخه څو مهم اوستر ډولونه چې نسبتاً منلي، ډېر عام او معیاري دي په لنډه توګه توفیخ کوو :

۱- تاریخي کره کتنه (نقد) :

ددې ډول نقد منظم پیل د اوولسمې میلادي پېړۍ له لومړیو څخه شوی دی او په دې لړ کې د فرانسوي ادبپوه «ایډمونډ شیرن او» «پیلز» نومونه ددې نقد د بنسټګرو په توګه د ځانګړې یا دوې وړ دي. په دې ډول کره کتنه کې پریو ادبیاتو د نقد لپاره د تاریخي حالاتو او شرایطو او د ادیب شخصي ژوند د هغه زمانه او چاپیریال او د هغه وخت د سیاسي، ادبي او ټولنیزو پېښو او مالوماتو او کتنو ضروري ده. د کره کتنې د دې سبک پيروان او پیوليان د آثارو په ارزښت ټاکنه کې پرازې او پرازې تاریخي پېښې کافي ګڼي او په همدغه اصل ټینګار او تاکید کوي

۲- تشریحي او توضیحي کره کتنه (نقد) :

په اولسمه پېړۍ کې د دې نقد بنسټگر « ډرایډن » کښل شوی دی. نوموړي لومړی کره کتنې پېچې پخپل مشهور اثر (*Dramatic posie*) کې یې توضیحي یا تشریحي نقد اصطلاح په عام مفهوم استعمال کړه.

په دې ډول کره کتنه کې نقاد دیو ادبي اثر توضیح او تشریح کوي او په دې له کې د اثر ښکلا ټیټز اړخ خپري. که کتنې هڅه کوي چې د لوستونکي د پوهېدو لپاره د اثر هغه برخې چې بشپړ وضاحت او صراحت ونلري او په اشارو یا کنایو پکې مطالب بیان شوي وي، د هغو ترفیح کوي. په دې ډول کره کتنه کې ناقد کونښن کوي چې لومړی پخپله د اثر په محتوي ښه او ژور پوه شي او بیا هغه په څرگندوونکي کې لوستونکي ته وړاندې کوي.

۳- ښکلا ټیټزه کره کتنه (نقد) :

په معاصر مفهوم د دې ډول کره کتنې بنسټگر او لوی مبلغ « اسکر ډایلو » کښل شوی دی. د نوموړي له نظره په کره کتنه کې د اهمه وه چې که کله پر کوم ادبي اثر نقد کې تر هر څه لومړی باید د اوکټل شي چې پکې د ښکلا مقصد تر کومه حده او په کوم ډول تر سره شوی دی. د دغه کره کتنې د اصولو له مخې څومړی چې په یو ادبي اثر کې ښکلا ټیټز اړخ زیات او پیاوړی وي په هماغه پیمانې اړخ ښه، او « غوره » او ادیب یې بریالی دی. لنډه دا چې په دې ډول کره کتنه کې د آثارو ارزښت او اهمیت د ښکلا پېژندنې له مخې ټاکل کېږي او په هر څه کې یې ښکلا ټیټکار کوي.

۴- استقرایي کره کتنه (نقد) :

د دې ډول کره کتنې بنسټگر پروفیسر « مولتن » کښل شوی دی. نوموړي ادیب ټیټز اصولو کوي او په هغه رنگ یې ټلي. په دې ډول نقد کې ناقد لوستونکي ته د یو اثر خوبه او نیکو تیاوې بېلې بېلې نه په گوته کوي او نه د هغو په هکله خپله رایه څرگندوي او نه د

هښه والي او «بد والي» وجوهات بيانوي، بلکې داهرڅه لوستونکي ته پرېږدي. په دې ډول نقد کتنې د مخکې نه جوړ شوي اصول نشته، دهرادي اثر دکره کتنې لپاره خپل اصول وضع کوي، چې يوازې دهمدغه کره کتنې پر وخت ترې کار اخستل کېږي. په لنډه وينا ويلای شو چې په دغه کره کتنه کې ادب هم دسايئسي اصولو له مخې ارزيايي کوي. دوي عقیده لري چې کره کتنه هم بايد دسايئس په څېرې طرفه دکره کتونکي دنده دانه ده چې دا دښه والي او بد والي په کوته کړي.

۵- حکمي کره کتنه (نقد):

دا کره کتنه د يو لړ داسې اصولو او معيارونو له مخې کېږي چې دمخه وضع شوي وي. کره کتونکي د نقد پر وخت پخواني ټاکلي معيارونه مخې ته ټنډي او دهغو په رڼا کې دادي اثر په هکله خپله حتي فيصله ورکوي. په دې ډول کره کتنه کې له پخوانيو اصولو نه سرغړونه په هيڅ شان نشي منل کېدای. ادبپوهان په دې کره کتنه کې يوه لويه نيمگړتيا ډاگې چې دکره کتنې داروش له هغوا د بيانو سره زياتي دي چې په ادب کې په ارتقاء او بدلون قايل دي او په دې عقیده دي چې لکه هکله چې په ژوند کې بدلون راځي، همدغسې ورسره په ادب کې هم وخت په وخت نوې تبديلي راځي. په لنډه وينا ويلای شو دا ډول کره کتنه په ادب کې دنور لاروچاره درامينځ ته کولو په وړاندې لوی خنډ دی.

۶- نفسياتي يا روحياتي کره کتنه (نقد):

دادي کره کتنې دغه مکتب اولاره ډېره پخوانه نډه او دنوي عصر زېږند ده. زياتره پوهان ددې کره کتنې بنسټ د فريډرېک نيتسچ په ډول کره کتنه کې کله چې کره کتونکي کوم ادبي اثر تر څېرې لاندې نيسي پوهڅرکي چې په هغه کې دليکوال تحت الشعور مطالعه کړي او هغه ټول نفسياتي او روحی عوامل ځانته معلوم کړي چې ددغه ادبي اثر درامينځ ته کېدو سبب گرځېدلي دي.

نفسيا تي يادو حيايي کره کتنه ډېر ستونزوره ده او د کره کتنې پوره غور او ژورې مطالعې ته اړتيا لري. په دې کره کتنه کې کله کله ناقد داش د ليکوال په نفسيا تي او روحي مطالعه کې داسې ژور لارې شي چې د نور اش مطالعه د سطحه پاتې شي او چې په روحيا تي مطالعه کې ورته پوره معلومات حاصل نشي، نو د ادبي اثر په هکله د قضاوت په برخه کې هم په نودولامشري او د کره کتنې چارو کې نيمگړې او بې نتيجې پاتې شي.

يادونه: د کره کتنې په پورتنیو ډولونو سر پرېه يوشمېر نورې طريقې او روشونه هم شته، لکه: مقايصی کره کتنه، تجزيای کره کتنه، رومانتيکه کره کتنه، سوسيالوجيکي کره کتنه، هيومانستي کره کتنه او سپېچ دلتري يوازې د نومونو په يا د لوا کتفاء کوو.

مأخذونه:

- (۱) کره کتنه (مقالو مجموعه)، تدوين اوسر زکمل فضل بکور، کابل، د قونډوقايلو وزارت، ۱۳۶۴ هـ ش کال
- (۲) د کتر نامه د زين پور، برسند سخن، تهران، ۱۳۶۲ هـ ش، دويم چاپ.
- (۳) رفيع جيبش، زرينې څانگې، پښتو ژبه، کابل، ۱۳۶۰ هـ ش کال.
- (۴) سر محقق زلمي هيوادل، د کره کتنې ډولونه (د کينه او ژباړنه)، د افغانستان د ليکوالو کونډ، ۱۳۷۰ هـ ش
- (۵) مومند، قلندر، تنقيده (ژباړه او ليکنه)، پېښور، مکتب سرحد، ۱۹۷۵.
- (۶) رضا افضل، تخليق او تنقيده، پېښور.
- (۷) سحر يوسزى، ادب څه دی؟، پېښور يونيورسټي کتب خانې، دويم چاپ، ۱۹۸۰ هـ ش کال.
- (۸) حضرت امين حضرت، تنقيدي ادب او فصاحت و بلاغت، (ليکچر نوټس)، پېښور، تاج کتب خان.
- (۹) اعظم محمد اعظم، پښتو افسانه، تحقيق او تنقيده، پېښور، ۱۹۷۶ م کال
- (۱۰) رسا سيد رسول، ادبي تنقيده، پېښور، ۱۱۱۰، داکتر زرين کوب، نندارې (جلد اول و دوم)، تهران

اتم خپرکی:

د خپرنې (تحقیق) فن او اصول

«تحقیق» په لغت کې د حقیقت او واقعیت پلټنې، سپړنې او موندنې ته وايي او په علمي او ادبي اصطلاح د لیکنې په یو خاص او ځانګړي علمي روش سره د یو نامعلوم او پټ حقیقت پلټنې او سپړنې ته د خپرنې او تحقیق فن وايي. د خپرنې په یو بل تعریف کې ویل شوي دي: خپرنه (تحقیق) د یوې ټاکلې موضوع په باب رښتینې، ژوره او عالمانه پلټنه ده چې په هغې کې حقایق، واقعیتونه او مسایل تحلیل او تفسیر کېږي.

نومالی لیکوال جان بیست، چې داسې راپېژني: خپرنه (تحقیق) د لیکنې د علمي میتود له تحلیل څخه په دقیق او سیستماتیک ډول استفادې کولو ته وايي.

خپرنه په لومړۍ سر کې په دوه ډوله بېلېږي: نوښتي خپرنه - تفضیلي خپرنه
الف: نوښتي یا ابتکاري خپرنه: د دې ډول خپرنې ستره ځانګړنه داده چې خپرونکی (محقق) به له نښت او ابتکار څخه کار اخيستی وي او یوه نوی موضوع یې خپرلې وي؛ په دې معنا چې یوه داسې موضوع یې رابرسېره کړې وي چې تر اوسه یې یوه زیاده برخه په تیاره کې پټه وه.

ب - تفصيلي يا تاثيري څېړنه : په دې ډول څېړنه کېږي څېړونکي د يوې موضوع په اړه د نورو پېر څېړنو يوه تاثيري او يا څه ناڅه تفصيلي کتنه کوي وي د موضوع په سپړنه او راڅرگندونه کېږي يوڅه زياتوالی هم کوي ، خوله يوي مخې پکې ځانگړي نوښت او ابتکار نه ليدل کېږي .

د څېړنې ارزښت او اهميت

څېړنه او تحقيق د بشري پوهې په وده، انکشاف او پرمختيا کې ستر ارزښت او ټاکونکي اهميت لري . انسان د خدای (ج) ورکړي فکري ځواک او استعداد په وسيله د خپلو تجربو ، مشاهدو ، پلټنو او څېړنو په نتيجه کې د پرمختګ اوسني پېر او ته رارسېدلی اوله يوې ورځې نه بلې ته مخ په وړاندې روان دی . د بشري تاريخ په اوږدو کې دا دود ؤ او دی چې هر لومړی نسل خپله پلټنه او تجربو ، څېړنو او پلټنو د نتيجه په توګه راتلونکي او وروستي نسل ته پرېږدي چې هغو ورسره خپلې تجربې او څېړنې ملګرې کوي ، راتلونکې ته يې لېږدوي او همدا لړۍ له بابا آدمه رانه تر دې دمه روانه ده .

ديوي علمي څېړنې ځانګړتياوې

- څېړنه بايد د يوې ټاکلې مسلې پر شاوخوا وڅرخېږي .
- په څېړنه کې بايد خامخايو ډول ابتکار او نوښت موجود وي .
- څېړنه بايد له يو آزاد فکر سره پيل شوې او خاص علمي مقصد او غرض ولري .
- د څېړنې مقصد به د حقايقو او واقعيتونو رابرسېره کول وي .
- په څېړنه کې به خامخا د علت او معلول پلټنه او سپړنه کېږي .
- ټول حقايق او واقعيتونه بايد په منظمه او سيستماتيکه توګه څېړل شوي وي .

د څېړنې لارې (میتودونه)

د څېړنې لارې او میتودونه ډېر ډولونه لري، خو په عمومي ډول لاندېنې درې میتودونه تر ټولو اساسي او عام گڼل کېږي:

- ۱- تاریخي میتود ۲- سروی ۳- تجربی میتود
- ① تاریخي میتود: هغه میتود دی چې څېړونکی د هغې په وسیله د تېرو پېښو په څېړنې سره اوسنۍ پېښې او حالات روښانه کوي. درې څانګې لري:
- ۱- تاریخي ۲- قانوني ۳- اسنادي

- ⑤ سروې (Survey): هغه میتود دی چې اوسنۍ وضعه څېړي او هڅه کوي چې د څېړنې د موضوع څنګه والی او څرګوالی ځانته معلوم کړي. پنځه ډوله دی:
- ۱- تشریحي ۲- تحلیلي ۳- ثبتونه ۴- انتقادي پېښه ۵- د عواملو تحلیل

- ⑥ تجربی میتود یا (Experimental): هغه میتود دی چې د پېښو تر مینځ اساسي اړیکې څېړي او په دې وسیله د راتلونکو پېښو په باب احتمالي پېښګوي کوي. په څلورو څانګو ویشل کېږي:

- ۱- ساده تجربې نڅېنې ۲- ډېرلوښتونکی تحلیل ۳- د حالاتو ګټنه ۴- پېښګوي
- برسېره پر پورتنیو میتودونو: فلسفي میتود، تشریحي میتود، تخلیقي میتود
- سوسیولوژیکي میتود او ... هم دیادونې وړ دي.

د څېړنې بېلابېل پړاوونه (مرحلې)

د دې لپاره چې یوه علمي څېړنه بشپړه او مطلوبې نتیجې ته ورسېږي خو بېلابېل پړاوونه باید ووهي، دلته هر پړاو په لنډه توګه درې پېژنو:

لومړۍ - د موضوع ټاکل :

د موضوع ټاکنه د خپلې لومړنۍ پې او دی . دیوې موضوع د خپلې ضرورت په خامخا د ورځني ژوند د اړتیاؤ له مخې وي او یا به د بشري پوهې ذهني ودې او د علومو، فنونو، هنر او فرهنگ په برخه کې د حقایقو او واقعیتو د موندنې او پلټنې پر بنسټ ولاړه وي . پر خپلې نوي لازمه ده چې د موضوع ټاکنې پر وخت له یوې خوا خپله علاقه ، تخصص ، مسلک ، معلوماتي پانگه امکانات او وسایل اوله بلې خوا د ترخپلې لاندې موضوع ارزښت او نور ته ګټه په پام کې ونیسي او په نړیو معلوماتو د خلکو پوهه ور زیاته کړي . که د خپلې لیکنې چوکاټ مقاله وي ، موضوع باید لنډه او توضیحات باید د ځانګړي محدودو په احاطه کې وي او که کتاب یا رساله وي بیا نو د نسبتاً ډېرو پراخو موضوعاتو د خپلې او سپړنې ګنجایش لري ؛ څومره چې د یوې خپلې موضوع محدوده وي هغومره یې د خپلې لمن لنډه او تنګه وي . لیکوال باید چوکاټ په پام کې ونیسي او هغسې دې د موضوع په باب معلومات ټولنې ته ښاندې کړي .

خپلونک باید د موضوع ټاکنې پر وخت لاندې ټکي په پام کې ونیسي :

① تر خپلې لاندې موضوع باید د علومو او فنونو له ودې او پراختیا سره مرسته وکړي .

② د خپلې موضوع باید څرګنده او محدوده وي .

③ خپل ونکی باید د خپلې پر موضوع بشپړ حاکمیت ولري او د پورې مینې له مخې

په خپلې لاس پورې کړي - په دې معنا چې موضوع باید د خپلې پوهې او

تجربې په خاصه څانګه کې ځانته ټاکلې وي .

④ ترخپلې لاندې موضوع باید خامخا سر ته ارزښت او اهمیت ولري او

څېړونکي يې بايد د مخه په اهميت او ارزښت ښه پوه وي . د موضوع ټاکنې پر وخت بايد له ځانه وپوښتي چې د دې څېړنې نتيجه د چا ، څنگه ، چېرته او کله به درځي .

⑤ د څېړنې موضوع بايد د علمي اصولو له مخې د څېړنې او سپړنې وړ وي ، مثلاً که يو څوک د کائناتو د پيل او پای په باب څېړنه کوي دا کار د انساني پوهې او ځواک له چوکاټه بهر دی او انسان د علمي ميتود له مخې دا کار نشي کولی .

دويم - د معلوماتو راغونډول :

لکه څنگه چې يوه د داندې له اړوندو موادو (خښتې ، ډبرې ، سميت ، لږکي او ...) څخه نشي جوړېدای ، همدا ډول يوه علمي څېړنه هم يې له معلوماتو او د څېړنې له موادو سرته نشي رسېدلای . د يوې څېړنې علميتوب او د څېړونکي برياليتوب تر هر څه د مخه د معلوماتو او شواهدو په راټولولو او د هغو په سم تحليل او تفسير کېنې نغښتی دی . هر څومره چې يو څېړونکي د معلوماتو په راټولونه کېنې له غور او دقت څخه کار واخلي په هماغه پيماڼه يې ليکنه معقوله او مقبوله کېږي .

واقعيتونه او شواهد په يوه څېړنه کېنې بنسټيز حيثيت لري چې له هغو پرته د مطلوبې نتيجې او تحليل شته والی ناشونی (ناممکن) کار دی . د يو ادب دوينا له مخې : « کوم څېړونکي چې د نيمکې و او نامربوطو موادو په واسطه خپله څېړنه پر مخ بيايي هغه انځورگر (نقاش - رسام) ته ورته دی چې د گلونو د سرو پاڼو د انځورولو پر ځای له شنو يا زېږو رگونو څخه کلو اخلی . » نو څېړونکي بايد دومره فکري ځواک ، استعداد او ذکاوت ولري چې مربوط او نامربوط مواد يوله بله بېل کړي او د موادو د تصنيف او ترتيب په وخت کې يې پوره غور څخه کار واخلي .

هرڅې ونکې چې غواړي د موضوع په اړوند بشپړ معلومات تهيه کړي
پري لازمه ده چې ټول مطلوب معلومات له معتبرو ماخذونو څخه ترلاسه کړي.
په دې برخه کېنې اړکېنې چې په پيل کېنې هغه کتابونه او مقالې چې په
موضوع پورې اړه لري ، ومومي . د دې کار لپاره هغه مجبورېږي چې
کتابونو او د څېړنو علمي مرکزونو ته مراجعه وکړي او هلته مطلوب معلومات
د آثارو د مطالعې او يا له اشخاصو سره د مرکو له لارې ترلاسه کړي .
کله چې د مطلوبو معلوماتو د ترلاسه کولو په هيله کتاب مطالعه کېږي بايد
دالاندې څو ټکي په پام کېنې ونيول شي :

① خپله اړونده موضوع دې په پام کېنې ونيول شي او په پوره دقت دې مطالعه
پيل شي .

② د مطالعې پر وخت لازمه ده چې اړوند مهم مطالب په نښه اوله ځان
سره يا د داشت شي .

③ د معلوماتو ماخذونه بايد له ټولو ځانگړو مشخصاتو سره يادداشت او د
عمومي ليکنې پر وخت پخپل ځای راوړل شي .

④ له بېلا بېلو منابعو څخه راټول کړي معلومات بايد په غور سره مقايسه
شي ، غوره او ثقه معلومات چې د موضوع په بڼه څېړنه ، سپړنه او د
لوستونکي په ژر پوهېدنه کېنې مرسته کوي ، راپېل او د څېړنې پر وخت
هلته چې ورته اړتيا ليدل کېږي په منظمه توگه له ماخذونو سره وليکل شي .

درېم - د معلوماتو تحليل او تفسير:

د تحليل او تفسير د څېړنې وروستۍ پړاو دی چې د همدې تحليل او
تفسير له مخې څېړونکي لوستونکي ته د خپلې څېړنې په باب يوه جامع نتيجه وړاندې کوي .
څېړونکي بايد په دغه پړاو کېنې چې دېر اساسي او ارزښت ټاکونکي پړاو دی

له پاڅه اړقوي استدلال څخه کار واخلي. په دغه مرحله کښې بايد پوځ منطق کام پر کام لار ښوونه وکړي، که نه نو څېړنه به درندو په څېر لوري او لودن ورک کړي او بيا ورڅخه هغه هدف او مطلوبه نتيجه نشي ترلاسه کېدلاي چې د يوې اړتيا پر بنسټ ورڅخه د څېړونکي هيله وي.

د معلوماتو د تحليل او تفسير پر وخت بايد دالاندې ټکي په پام کې ونیول شي:

① د معلوماتو تحليل او تفسير بايد د څېړنې د موضوع رښتينی مفهوم او معنا توضیح کړي.

② تفسير او تحليل بايد د څېړنې نتيجه په کورته کړای شي.

③ د معلوماتو تفسير بايد د څېړنې د موضوع ارزښت وټاکلی شي.

④ د معلوماتو تحليل او تفسير بايد د موضوع د څېړنې او سپړنې پر

کړونکې او بشپړونکې وي او د اصلي موضوع په شاوخوا وڅرخېږي.

⑤ که د څېړنې موضوع تردې پخوا هم خپرل شوې وي په نوې څېړنه

کښې بايد د معلوماتو د تحليل او تفسير پر بنسټ پر پخواني څېړنې د اوسني

څېړنې تفوق او نوبت د پرتلنې (مقایسې) له مخې وښودل شي.

عمومي يادونه:

د پېر ځله داسې کېږي چې څېړونکي د موضوع په اړونده له بېلابېلو

منابعو څخه ښه او په زړه پورې معلومات راټول کړي، خو تحليل او تفسير

يې په سمه توګه نشي کولی، نو ځکه يې څېړنه بې خونده، بېکه او مطلوبه

نتيجه ورڅخه نشي ترلاسه کېدای.

ککړين فرائډ وايي چې: «څېړونکي د پېر دي، خود تفسير کوونکو

شمېر لږ دي.» ځنې څېړونکي چې د معلوماتو د تفسير او تحليل له مخې

ارزښت نشي ټاکلی او د تحلیل او تفسیر پر وخت د واقعیتونو تر مینځ منطقي رابطه نشي قایمولی ، نو ځکه یې څېړنه کمزورې او نیمګړې وي او د مناسب ارزښت او باور وړ نشي ګڼل کېدای .

د معلوماتو د تحلیل او تفسیر پاره کوم ټاکلي قواعد نه دي وضع شوي دامثله تر ډېره حده د څېړونکي په مهارت ، استعداد ، علمیت ، ذکاوت او د استدلال او منطق په ځواک پورې اړه لري ، چې څنګه کولای شي د اړتیاو ګډو معلوماتو له تحلیل او تفسیر وروسته لوستونکي ته د څېړنې مطلوبه نتیجه وپېژاندې کړي .

ماخذونه :

- (۱) داکتر احمد رنجر ، روش تحقیق و ماخذ شناسی ، تهران ، ۱۳۶۸ هـ ش لومړۍ چاپ .
- (۲) څېړنوال روحی محمد صديق ، د څېړنې لارښود ، کابل - پښتو لټونه ، ۱۳۵۴ هـ ش کال چاپ .
- (۳) داکتر احمد شکیب اټلف - محمد شفيق وجدان (ترجم) ، روش تحقیق ، طه سار ، کابل - ۱۳۶۲ هـ ش چاپ .
- (۴) محمد صابون صبا (مؤلف) - محمد زبير حسرت (ترجم) ، د تحقیق فن ، اداره فکر دان ، ۱۹۹۲ (م) کال چاپ .
- (۵) زبان و نگارش فارسی (داکتر حسن احمد - داکتر اسماعیل ماکي - داکتر تېرې شمس - داکتر محمد طباطبائي ، تهران ، ۱۳۶۹ هـ ش ، دویم چاپ .
- (۶) داکتر نادر دزین پور ، برکنه سخن ، تهران ، ۱۳۶۷ هـ ش دویم چاپ .
- (۷) داکتر محمد جعفر یاحقی - داکتر محمد مهدي ناصح ، راهنما نگارش و دبیرایش ، مشهد ، ۱۳۷۰ هـ ش نهم چاپ .

نهم خپرکی :

د ژباړنې (ترجمې) فن

ترجمه عربي کلمه ده چې لغوي معنایې اړول او تکلول دي، او په ادبي اصطلاح له یوې ژبې څخه بلې ته د مفاهمو، معناؤ او مطالبو اړولو او لېږدولو ته د ترجمې فن وایي .

د ژباړنې ارزښت او اهمیت :

د بشري نړۍ پرمخ او لږسونه او ملتونه د ذهني او مادي انکشاف له مخې په بېلابېلو پوړیو کې واقع دي ؛ ځینې ډېر پرمختللي ، ځینې د پرمختګ په حال کې او ځینې لا د بېلابېلو عواملو له مخې له دغه کاروانه ډېر وروسته پاتې دي ، د یادونې وړ پرمختګ او انکشاف یې نه دی کړی .

د هرې ټولنې ذهني او مادي پرمختګ تر ډېره حده یو په بل پورې تړلی او سر لازم او ملزوم وي . د یوې ټولنې ذهني پرمختګ او انکشاف له دې نه معلومېږي چې د تاریخ په اوږدو کې یې د بېلابېلو علومو او فنونو، فرهنگ او ثقافت په برخه کې څومره بریالیتوبونه ترلاسه کړي او د پرمختګ په کومې پوړۍ کې واقع دی .

هغه هېوادونه چې په ذهني او فکري لحاظ وروسته پاتې دي او غواړي چې په عقیدوي، فکري او علمي لحاظ د هغو هېوادونو پیروي وکړي

چې په دغو ساحو کې پر مخ تللي دي، نو ورته لازمه ده چې لومړی د هغو ژبه نږدې کړي او په دې توګه د هغوی عقايد، افکار، خيالات، د علومو او فنونو په بېلابېلو برخو کې تجربې، نظريات او اختراعګانې د خپلو خلکو لپاره پخپله ژبه راواړوي او ځان پرې پوه کړي.

دغه د افکارو تبادله او يا په بله وينا د نورو د عقايدو، علومو او فنونو له تجربو څخه زده کړه او د پوهې تر لاسه کول له ترجمې څخه پرته امکان نلري. نو د همدغه ضرورت له مخې ترجمه يا ژباړنه د بشري پوهې په پرمختيا، پراختيا او د بشري ذهني انکشاف کې د يادوونې وړ ارزښت او اهميت لري.

د بشري نړۍ ټول هېوادونه او اولسونه د ټولنيز شتون په جريان کې په يوه يا بله بڼه د بېلابېلو مقصدونو لپاره په لږه يا ډېره پيمانه دې ته اړکېږي چې د بل هېواد او بلې ژبې د خلکو په فډهنگ او خيالونو ځان خبر کړي او د دې کار لپاره يوازې غوره او اغېزمنه وسيله له د نورو د ژبې نږدې کړه او بيا د څخه خپلې ژبې ته د مفاهمو او معانيو اړونه او لېږدونه ده.

د ځينو ادبپوهانو په عقیده ژباړنه تر تصنيف او پخپله ژبه کې تر ليکنې ستونزور او مشکله ده او دا ځکه چې ليکوال چې پخپله ژبه کې ليکنه کوي، پخپله ليکنه کې بشپړ اختيار لري، خو په ژباړنه کې پر ژباړونکي لازمه ده چې هم پر هغه ژبه چې ژباړنه يا ترجمه ورڅخه کوي سبه وپوهېږي، ترڅو د ليکوال مفاهيم او مطالب په مناسبه توګه خپلې ژبې ته راوړي. دولاى شي او هم بايد پخپله ژبه کې دومره وړاندې وي چې په ځانګړي مهارت د هغولپاره پخپله ژبه کې داسې معادل

الفاظ پيدا کړي چې هم بشپړه معنا افاده کړي او هم د ليکوال فکر او غرض ته رسېدو په لار کې د لوستونکي لارښود واقع شي .

د ژباړنې (ترجې) ډولونه

ژباړنه په عمومي توګه په دوه ډوله ده :

الف - آزاده ژباړه : دغه ډول ژباړه په نظم او نثر د واپړونې دود (سراج) ده . په دې ډول ژباړنه کې ژباړن تر ډېره حده پر ځان لازمه نه ګڼي چې له بلې ژبې څخه خپلې ته د متن ټول مفاهيم ټکي په ټکي راوژباړي بلکې د خپل ځانګړي ذوق ، سليقې د وينا د اداء د طرز او ځينو مجبوريو له مخې پکې څه ناڅه تصرف کوي .

د ادبي او هنري ليکنو په ځانګړې توګه د شعر په شعر باندې ژباړه کې ژباړونکي د ادبي فنونو ، اصطلاحاتو او الفاظو د استعمال له مخې دې ته اړ کېږي چې څه ناڅه تصرفات (کمونې - زياتونې) پرې وکړي ، ترڅو د ژباړونکي پخپله ژبه کې ورڅخه شعر جوړ شي .

د شعر لفظ په لفظ ژباړه کې اصلي متن خپله معنا له لاسه ورکوي ، خو په علمي ليکنو کې ژباړن مجبور دی چې ټول مفاهيم او مطالب له يوې مخې راوژباړي ، ترڅو د ليکوال حق تلف نشي او علمي امانتداري رعايت شي .

ب - مېخانيکي يا ټکي پر ټکي ژباړه : په دې ډول ژباړنه کې ژباړن ټول مفاهيم د ژباړن په وسيله له يوې مخې خپلې ژبې ته راغځوي . ميخانيکي ژباړې عموماً په علمي او تحقيقي موضوعاتو کې کېږي . په دغسې ژباړو کې ژباړن ځان ته د هيڅ ډول تصرف حق نه ورکوي او که په اصلي متن کې کومه اشتباه يا غلطې هم په مخه ورځي ، هغه هم راژباړي ، البته په دغسې

موارد وکښې د ليکوالۍ د اصولو له مخې ژباړونکي (مترجم) دا حق لري چې هغه غلطۍ يا اشتباهې برخه په متن کې د ځانگړې نومې يا ستوري (*) په وسيله په مخښه او بيا يې په لمن ليک (پاورقي) کې اصلي او سمه معنا توضيح او تشرېح کړي. که د علمي او تحقيقي ليکنو د اصلي متن په ژباړه کې ژباړونکي د اکار و نکړي د ليکوال د ليکنې اصلي مفهوم زيانمن کېږي. نو په دې برخه کې ډېر غور پکار دی چې ژباړن ټول مفاهيم د هغوله ټولې محتوي سره چې په لومړنۍ (اصلي) ژبه کې دي وژباړي او علمي امانتداري پکې په بشپړه توگه رعايت کړي.

د ژباړنې په هکله ځنې عمومي لارښوونې او پاملرنې

- ① د ژباړنې په هکله تر هرڅه دمخه داپوښتنه رامنځ ته کېږي چې څنگه يې وژباړو؟ د دې پوښتنې په ځواب کې بايد ووايو:

دمخه تر دې چې له بلې ژبې څخه را وژباړو لازمه ده چې لومړی هغه متن يوځل او که لازمه وبلل شي څوځله په پوره غور او دقت ولولو او د ليکوال پر اصلي مقصد او د ليکنې په محتوي باندې ځان ښه پوه کړو، داسې چې هيڅ اړخ او پټکي يې راته مبهم او کړمک پاتې نشي.
- ② ښايي چې ژباړونکي پخپله ژبه کې د ليکوالۍ په فن کې د پوهې، تجربې او ځانگړې مهارت خاوند وي او دخپلې ژبې له گرامري قواعدو او اصولو څخه خبر وي.
- ③ له هغې ژبې څخه چې ترجمه کېږي ژباړن بايد پر هغې ښه پوه وي

اود هغې ژبې محاورې، اصطلاحات او تلوونه ورته پوره معلوم وي اوسم د خپلې ژبې له اصطلاحاتو، محاورو او متلونو سره پوره اشنا او پیاوړې لغوي پانگه ولري چې د هغو معادل په خپله ژبه کښې په اسانه وموندی شي.

④ له یوې ژبې څخه بلې ته ټکي په ټکي ژباړه یا د لغت د معناله مخې ژباړنه بڼه نه راځي، پر ژباړونکي لازمه ده چې د بلې ژبې له الفاظو بشپړ مفهوم واخلي او دخپلې ژبې د وینا او لیکنې په چوکاټ کښې یې واچوي اولوستونکي ته یې په داسې بڼه وړاندې کړي چې له عامې محاورې او ژبني معیار سره برابر وي.

⑤ د خاصو نومونو، اشخاصو او ځای نومونو ژباړنه پکار نه ده، هغه باید کټ مټ را نقل کړای شي. که یو څوک له کوم عربي یا فارسي متن څخه «امام نافع» د الفاظو د معنا له مخې په «گټور امام» او - پزکستان» د «ترکو ځای» باندې وژباړي څومره ستره غلطی کښل کېږي.

⑥ تر ژباړنې لاندې موضوع باید د ژباړونکي په فن او مسلک پورې اړونده (مربوطه) وي او پر هغې پوره علمي حاکمیت ولري. تر څو دخپلو معلوماتو او تجربو په ساحه کښې یې له ژباړنې څخه بریالی راوځي، ځکه چې هر فن او مسلک یولي ځانګړې اصطلاحات او ژبني محاورې لري که ژباړن پر هغو ونه پوهېږي د ژبې د لغاتو له فرهنگ څخه هم مطلب استفاده نشي کولی.

⑦ په ادبي او هنري مسایلو، په ځانګړې توګه د شعر او ادبياتو په ژباړنه کښې خپله ژباړنه تر ډېره د الفاظو په معنا پورې مه مقید بلکې هڅه وکړئ چې د شعر او ادبي توکمې معنا او په هغې کښې نغبتی شعر

هنري او ادبي کيفيت او تخيل خپلې ژبې ته راوړئ. په دې برخه کې به خامخا ځنې تعديلات (کموې او زياتونې) رامېنځ ته کېږي، ترڅو د هغې بلې ژبې تخيل او شعري معنا او کيفيت په خوندي توگه ژبې ته راوېږدي البته دغه تعديلات د شعر په نثر او شعر په شعر ژباړه کې توپير لري که ژباړونکي شعر په نثر ژباړي د لفظي تصرفاتو پيما نه او د آزادۍ ساحه يې تنگه وي، خو که شعر په شعر ژباړي، بيا نو د اېتيا له مخې څه ناڅه د زيات تصرف او آزادي ژباړې حق لري، ترڅو د اسرار او عبارات و مومي چې د معنا د افادې لپاره يې مطلوب تخيل کارول شوی وي، خو دده په ژبه کې ورڅخه شعر جوړ شي.

⑧ د يوې بڼې ژباړې صفت دادی چې اصلي مطلب پکې ټول راشي خو لوستونکي پرې د ژباړې کومان ونکړي، بلکې د خپلې ژبې مضمون ورته ښکاره شي.

⑨ د ترجمې ژبه بايد ساده، اسانه او روانه وي، داسې چې لوستونکي ترې پوره مطلب په اسانۍ سره واخيستلای شي. د متن لمن بايد له ابهام څخه پاکه وي.

⑩ په ژباړه کې کټ مټ لفظاً د بلې ژبې له اصطلاح او لغت نه معنا اخيستل سم کار نه دی، ځکه چې لغات او اصطلاحات زياتره په جمله کې د موقعيت او حالت له مخې ځانته بېله معنا ايډېجېټې او په بله ژبه کې ورڅخه د محاورې له مخې هماغه معنا نه افاده کېږي. د بېلگې په توگه: د دري ژبې «لب دريا» ترکيبي کلمه که په پښتو ژباړه و «لب = شونډه» او «دريا = سيند» سره معادل دی، خو که ژباړونکي هغه په متن کې «د سيند شونډه» ترجمه کړي څومره به بې خونده او له

عامي محاورې څخه لرې وېرېښي، ځكه چې په پښتو كې د دري د دغه تركيبي
كلمې معادل « د سيند غاړه » ده او كه همدغه، د سيند غاړه « بيا په
دري څوكه لفظاً « گردن دريا » وژباړي د دري د عامي محاورې له مخې
بدېي څومره لويه غلطې كړې وي .

(۱۱) د ښې ژباړنې يوه علمي ځانگړنه داده چې د معنا او محتوي له مخې
له اصل سره سمه وي ؛ په دې مفهوم چې د اصلي مضمون د مطلب كومه برخه
له ژباړنې پاټې نشي او د ليكوال د علمي امانتدارۍ حق پكېنې په
بشپړه توگه رعايت شي .

(۱۲) د يوې ښې ژباړې تر ټولو مهمه ځانگړنه داده چې د ژبې له
محاورې سره برابر وي . له محاورې څخه وتلې ژباړه د ادبپوهانو
په نظر، يو بې ارزښته مال كڼل كېږي .

ماخذونه :

- (۱) «دکترانه د فزین پور» برسمند سخن، تهران، ۱۳۶۷ هـ ش، دویم چاپ .
- (۲) پوهاند رښتین صدیق الله، ژب بنودنه، کابل، ۱۳۴۳ هـ ش کال .
- (۳) د ژباړې څرنگوالی او ارزښت، (مقالې کابل مجله، ۱۲۰۰ لکند، ۱۳۵۶ هـ ش)، (د قاهرې ژباړه) ۱۹۹۰ هـ ش
- (۴) «دکتر حسن حمزوي» - «دکتر اسمعيل حاکمي» - «دکتر سيد محمد طباطبائي» - «دکتر غلام غفراني»
سازمان مطالعه و تدوين کتب علوم انساني دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۶۹ هـ ش دویم چاپ .

لسم څپرکی :

ژورنالستيکي ليکنې

ژورنالستيکي ليکنې په عامه معنا او مفهوم هغه ليکنې دي چې د عامه پوهې خبروې او دا ذهانو د روښانوږي لپاره ليکل کېږي او د ډله ايزو ارتباطي او اطلاعاتي وسايلو له لارې خپرېږي .

په ډله ايزو عامه اطلاعاتي وسايلو کېږي : راډيو ، تلوېزيون ، اخبار (جريده - ورځپاڼه) مجله ، بولتن ، کاریکاتور ، اطلاعاتيه ، فلم کت ، کمپيوټر او شامل دي . چې هر يو يې د معلوماتو او مفاهيمو د خپرولو او انتقالولو په وسيله د پوهوږي او خبروږي دنده سرته رسوي .

ژورنالېزم د محتوي له مخې دوه ډوله ژانرونه لري :

الف : اطلاعاتي ژانرونه

ب : تحليلي ژانرونه

په اطلاعاتي ژانرونو کېږي : خبر ، مرکه (مصاحبه) راپورټاژ ، اعلان او ... راځي او په تحليلي ژانرونو کېږي تبصره ، تحليل ، سرمقاله ، او ... شامل دي .

دلته موږ د اطلاعاتي ژانرونو له جملې څخه د خبر ، مصاحبې ، اوراپورټاژ او د تحليلي ژانرونو له ډلې څخه د تبصرې د ليکني فورم او د جمعېښت د اساسي برخو په هکله بحث کوو .

تبصره

تبصره عربي کلمه ده چې لغوي معنایې فرهنگونو بیا کول، یوڅه واضح کول او روښانول ښودلې ده. په اصطلاح کې د ژورنالېزم له مهمو څېړنیزو او تحلیلي ژانرونو څخه یو ژانر دی چې د ډله ایزو اطلاعاتي ارتباطي وسایلو او څېړونو (راډیو، تلویزیون، ورځپاڼې، جرېدې او مجلې) لپاره دیرې مهمې ټولنیزې او سیاسي موضوع دڅېړنې، تحلیل او روښانولې په منظور لیکل کېږي.

تبصره د یکنې فورم له مخې دیرې مقالې ښه لري چې په یکنې چوکاټ کې یې سریزه اصلي موضوع، پایله او نتیجه شامله ده، چې توضیح او تشریح یې د مقالې یکنې په عمومي چوکاټ کې راغلې ده.

په یوې ټاکلې ټولنیزې او سیاسي موضوع تبصره لیکنه کې سیاسي هدف او غرض نښتی وي، لیکوال غواړي چې له دغې لارې د لوستونکو او اورېدونکو فکر او ذهن د مطلوب سیاسي او ټولنیز هدف او غرض ته واړوي. لیکوال چې په دغه بهیر کې کوم کوم معلوماتي مطالب وړاندې کوي په منظمه، مستنده، مدله توګه لږ ډېر یو په بل پسې راغلي او کلکه فکري او معنوي تړون سره لري.

په تبصره کې معمولاً د یوې مهمې موضوع، پېښې یا مسئلې په هکله لوستونکي یا اورېدونکو ته په لنډه یا مفصله توګه معلومات ورکول کېږي. په تبصره کې لیکوال د موضوع په اړه یو لږ داسې پوښتنې مطرح کوي چې د موضوع له اصلي حقیقت څخه یې شپږمه نیولې وي او همدغه پوښتنې په واقعیت کې لوستونکي یا اورېدونکي ګټه راوړي او هدف ورڅرګندوي چې له اصلي حقیقت سره سروکار لري، د بېلګې په توګه د دې موضوع په هکله

چې: « په ملګرو ملتون کې د افغانستان د قضیې په اړه ونډه خبرې اترې پیل شوې »
 د تبصرې لیکوال د خپلې تبصرې په ترڅ کې پوښتنې مطرح کوي چې: « د افغانستان خلک
 له دې ډول خبرو څخه څه هیله کولی او لرلی شي؟ آیا دا ډول خبرې د افغانانو ستونزه حل
 کولی شي؟ د سلې او ستونزې د حل لار کومه ده؟ او ...؟ » لیکوال خپلې مطرح کې
 پوښتنې د خپلې پرمې، بصیرت په رڼا کې د پاڅه منطق او قوی استدلال په وسیله ځوابي
 او خپل فرض د څېړنې او تحلیل په جریان کې په لازمه او مناسبه توګه ځایوي او بیا یې په
 پایله او نتیجه کې لوستونکي او اوږدونکي ته په بشپړه توګه وړاندې کوي.

لارښوونې او پاملرنې

- ۱- د تبصرې لیکوال باید هڅه وکړي چې په پرمختګ کې د تبصرې لپاره یوه موضوع وټاکي.
- ۲- د مایلو په څېړنه او سپړنه کې باید په قوی استدلال او پاڅه منطق انګاه وشي.
- ۳- څومره چې تبصره لنډه، خو جامع وي، په لوستونکي او اوږدونکي یې اغېزناک وي.
- ۴- د لایل باید قانع کونکي او پرېکنده (قاطع) وي.
- ۵- تبصره کونکي باید د موضوع په اړوند کافي او ښه معلومات ولري، څو ټول اړخونه وڅېړي شي.
- ۶- تبصره باید د ډېر حد په علمي اصولو ولاړه وي، وچه او ستغه پر و پاڅنده او پوښي
 کلیشه یي خبرې نه وي، ځکه د دغې لیکنې لپاره نورثانونه په ځانګړې توګه باید
 له مقالې څخه استفاده وشي.
- ۷- د تبصرې پرمختګ لوستونکي یا اوږدونکي په پام کې نیول ضروري دي، که تبصره د هغوی هیلو
 غوښتنو او پوښتنو ته ځواب ونشي ویلای، مطلوب هدف نشي ترسره کېدای.
- ۸- که غواړئ چې د وښمن د دښمنانه نظر د رد او بې اغېزې کولو لپاره تبصره ولیکو،
 نو لازمه ده چې لومړی هغه مخالف نظر د خبرو په پیل کې اقتباس او یادونه وکړو
 او بیا د حقایقو په رڼا کې د لوستونکي یا اوږدونکي پاملرنه اصلي مطلب او واقعیت ته واړول شي.

ماخذونه: (۱) آرژند هرفان، ژانر ژورنالستیک راڅپونه، (ترجمه د ژس، کابل،
 اتحادیه ژورنالستان، ۱۳۶۵ هـ ش، غزلب.

مرکه (مصاحبه)

مصاحبه (مرکه) په لغت کېنې هم صحبتی، کډې ناستې او یو له بل سره د مرستې او همکارۍ په معنا دی او په اصطلاحي لحاظ یې د پېژندنې په لړ کېنې نا لاندې تعبیرونه او تحلیلونه شته:

* مرکه (مصاحبه) هغه خبرې اترې دي چې د یو ټاکلي هدف په رڼا کې د یو او باري معلوماتو در اغونډولو لپاره له یوه یا د ډېرو کسانو سره د هغوی د فن، سلک او تخصص په ساحه کېنې کېږي.

* مرکه د معلوماتو د تر لاسه کولو لپاره د یو لړ پوښتنو ټولګه (مجموعه) ده چې د مخه طرحه شوې او په نظر کېنې نیول شوې وي.

* مرکه هغه ژورنالستیک ژانر او صنف ګڼېږي چې د ډیالوګ په بڼه ترتیبېږي؛ په دې معنا چې مرکه کړونکی پوښتنه کوي او مقابل لوری (چې مرکه ورسره کېږي) ځواب یې. مرکه یا مصاحبه د پراوې د تاریخ لړۍ چې لرغونتیا یې پخواني یونان تر رسېږي دغه فن په ابتدايي بڼه د یوناني عالم او فیلسوف «سوکرات» له خوا را منځ ته شوی نوموړي به هڅه کوله چې مقابل لوری (حریف) له دغې لارې مات کړي او هغه په دې پوه کړي چې په هیڅ هم نه پوهېږي.

د مرکې (مصاحبې) ضرورت او اهمیت

مرکه یو ژورنالستیک ژانر (صنف) او د بېلا بېلو هدفونو او مقصدونو لپاره تر سره کېږي، خو بېشک غرض پکېنې د معلوماتو راغونډول دي. د مرکې په وسیله تر لاسه شوي معلومات چې معمولاً د سوال او ځواب په بڼه ترتیب شوي وي

د دله ايز ارتباط په وسايلو کښې کټ مټ پخپله بڼه خپلېږي او يا د هغې پر بنسټ -
راپور تاژ يا تحقيقي کار بشپړېږي .

د دله ايز (جمعي) ارتباط په وسايلو کې د معلوماتو راټولولو او خلکو ته د
وړاندې کولو لپاره حکم له مرکې (مصاحبې) څخه کار اخلي چې يو خوږ نياتو
پېښې په غير مترقبه او يونانځاپي توگه پېښېږي او بل دا چې ځينو غوندو او
محلونو ته ور تگ يولې محدود ديته لري ، نو دغسې يو ثرو ناست يا
خبريال نشي کولی چې هره پېښه په خپله وويني ، يا هرې غونډې او مجلس
ته ورشي او مطلوب معلومات تر لاسه کړي . نو له همدې امله هغه اړکي
چې د پېښې او غونډې په هکله مؤثق او باوري معلومات له عيني شاهدانو او
کتونکو او يا له هغه چا څخه چې په دې ارتباط بشپړ او دقيق معلومات لري د
مرکې په وسيله تر لاسه او د دله ايز ارتباط د وسايلو او خپرونو له لارې يې تر
ته وړاندې کړي .

کله کله د راپور تاژ ته يه کړونکی د مرکو له لارې معلومات تر لاسه کوي او د
هغو له مخې راپور تاژ ليکي . همدارنگه د علمي او تحقيقي وسايلو په څېړنه او
سپړنه کې څېړونکی (محقق) دې ته اړ وې چې اړوندو اختصاصي او مسلکي وسايلو
او موضوعاتو ته هکله له مسلکي ، تجربه لرونکو علمي او فني شخصيتونو سره مرکې
وکړي او دغسې خپله معلوماتي پانگه اضافه او څېړنيزه (تحقيقي) چار بشپړه کړي .
همدارنگه په ادارو او مؤسسو کښې د مرکو په ذريعه کارپوهان ، مامورين او
ډول ډول فني او مسلکي اشخاص استخدا مېږي . برسېره پر دې په عامه توگه د مرکې
په وسيله د کار ، لياقت ، استعداد او فني مهارت ارزښاتي کېدای او عامه خوښتې او هيلې ډېر
بڼې څرگندېدای شي . نو ويلای شو چې د معلوماتو د راټولولو لپاره مرکه تر ټولو بڼه
او اغېزمنه وسيله ده .

د مرکې په هکله عمومي پاملرنې اولارښوونې

- مرکه (مصاحبه) د پېژندنې لپاره د معلوماتو د ترلاسه کولو په برخه کې ترټولو ستره او مهمه اطلاعاتي - معلوماتي منبع گڼل کېږي. دغه ژورنالستیک ژانر یو لږ ټاکلي اصول او قواعد لري چې که له هغو سره سمه ترسره شي اغېزمنتیا به یې ډېره وي. دلته د هغوله جملې څخه د څو لارښوونو او پاملرنو یا دودنو کوو:
- ۱- د مرکه کونکي په توګه تر هر څه لومړی داسې شخص وټاکئ چې په اړوندې موضوع کې د عيني مشاهدې، پوهې، مطالعې او تجربې خاوند، د مسلک له مخې په بشپړه توګه وارد او د زياتې معلوماتي پانګې نډبرمن وي.
 - ۲- د مرکې لپاره ښه او مناسب ځای وټاکئ، مرکه مو باید تر ډېره حده د یو مجلس بڼه ولري، که امکان ولري له تېلفوني مرکې څخه ډډه وکړئ.
 - ۳- له هغه چا سره چې مرکه کوئ هڅه وکړئ لومړی د ډېرو ارزښتناکو عمده او د خپرېدو وړ حقایقو او مسایلو په هکله پوښتنه وکړئ او پرمخ لاړئ.
 - ۴- د مرکې لپاره مو باید مهمې او ضروري پوښتنې مخکې تر مخکې له ځان سره یادداشت کړې وي، بیا چې د مرکې په جریان کې ځینې نورې ضمني او توضیحي پوښتنې راولاړېږي هغه پخپل مناسب ځای کې مطرح کوئ.
 - ۵- د مرکې په جریان کې تل انتقادي تبصرې په پام کې ونیسئ، لږ څه چې همدغه انتقادي ټکي له تاسې سره دراتلونکو پوښتنو په برخه کې مرسته کوي.

- ۶- که چېرې د هغه چا، چې له تاسې سره مرکه کوي، د توضیحاتو او معلوماتو په وړاندې کولو او څرګندولو پوره پوه نشئ، یو ځل بیا هغه په مناسبه توګه وپوښتئ، مطلوب معلومات ترلاسه او ځان ښه پوه کړئ.
- ۷- د خپلې مرکې هدف په بشپړه توګه په پام کې ونیسئ او که مقابل

لوري (چې مرکه ورسره کوي) د ترضيحاتو پر وخت د موضوع نه لري او بلې خړا ته لار شي، په مناسبه توګه مداخله وکړي او اصلي موضوع ته دهغه پام واړوي.

۸- د مرکې په وخت کښې په ځانګړې توګه شمېرې او دا شخصو يا ځايونو نړمونه په دقيقه توګه يادداشت کړي، ځکه چې بيا د خپرېدو په صورت کښې کې په دغو برخو کې ډېره لږ غلطۍ او اشتباه هم لوستونکو ته څرګند شي، ستاسو په ټولو معلوماتو شکمن او بې باوره کېږي.

۹- چې له چا سره مرکه کوي تر هر څه لومړۍ ورته د مرکې علت او هدف بيان کړي.

۱۰- د مرکې لپاره د مقابل لوري نه وخت واخلي او پخپل وخت د مرکې په خاطر حاضر شي.

۱۱- له هغه چا سره چې مرکه کوي ټولنيز موقف او شخصيت يې په پام کې ونيسي او د مجلس او خبرو اترو اداب په بشپړه توګه مراعات کړي.

۱۲- د مرکې په پای کې بايد بشپړ تفاهم برقرار شي او دواړه خواوې بايد په ښه او پوره توګه درک کړي چې مطلوبه نتيجه تر لاسه شوې ده او څه بې ويلو نه دي پاتې.

ماخذونه:

- (۱) مهدي ماهوزي، گزارش نويسي و آئين نگارش، ايران، انتشارات اساطير، ۱۳۶۶ هـ. ش.
- (۲) خېرنوال روهي محمد صديق، د څېرې لارښود، کابل، پښتو ټولنه، ۱۳۵۴ هـ. ش.
- (۳) دکتور حسن احمدی کيوي، دکتور اسماعيل حاګي و...، زبان و نگارش فارسي، سازمان مطالعات دین و کتب علوم انساني دانشگاه ها، ايران، چاپ دوم، ۱۳۶۹ هـ. ش.
- (۴) نادر محمد اکرم، ارتباطات، پروگرام تربيه قراي بشري، پېښور، ۱۳۷۰ هـ. ش.
- (۵) ارنولد هوفمان، شان شريف نالیکد راچکونه بايد نوشت، کابل، اتحاد نوزدالتا، ۱۳۶۵ هـ. ش.

خبر

خبر عربي کلمه ده چې د پوهې، خبرتيا او خبرې معنا لري. په اصطلاحي توګه يې د پېژندې په لټ کېنې ډېر تحليلونه او تعبيرونه شته:

خبر په عامه محاوره کېنې له هغو معلوماتو څخه عبارت دی چې د ټولنې وګړي يې د خپل ټولنيز ژوند په باب لاس ته راوړي.

و، ج، بلاير امريکايي ورځپاڼه ليکونکي په خپل اثر ورځپاڼه ليکنه «کڼې خبر دهغې روانې پېښې او موضوع په حيث تعريفوي چې زه راښکونکي او د خلکو د پاملرنې د رااړوونې لپاره په مطبوعاتو کېنې خپور شي.

ميچل وي چارنلي په «خبر ليکنه» نومي اثر کېنې ليکي: «خبر د يوې پېښې مناسب لنډ او ژور بيان دی، خو پخپله پېښه نه ده.»

په يوه بله پېژندنه کېنې يې لولو: خبر د يوې نړۍ مخې يا د اوږد وټکو او لوستونکو د علاقې وړ يوې پېښې، يو حالت، يو جريان يا يو فکر په باب رپورټ دی. کوي پوښتنې چې معمولا د يوې پېښې په باب انسان ته پيدا کېږي هغه له: «څه؟ - څوک، چا؟ - کله؟ - چېرې؟ - څنګه؟ - ولې؟» څه عبارت دي، چې په ترتيب سره د پېښې د نړۍ، فاعل، د پېښېدو وخت، د پېښې دځای، د پېښې د حالات او د پېښې د علت په باب د معلوماتو پوښتنې وي.

په پورته شپږو پوښتنو کېنې لومړيو څلورو پوښتنو (څه - چا - کله - چېرې) ته خبر يالان، پنځمې پوښتنې (څنګه؟) ته رپورټاژ ليکونکي او شپږمې پوښتنې (ولې؟) ته تحليل ګران د تبصرو په ترڅ کېنې ځواب وايي.

د خبر ارزښت او اهميت : خبر ډېر ډېر او پېژندل شوی اطلاعاتی ژانر (صنف)

ځان خبر د ارزښت ټاکنې په برخه کې دې خبرې ته پاملرنه لازمي او ضروري ده چې هر پېښه خبري حیثیت او ارزښت نه لري . دیو څه ، یا پېښې خبري ارزښت په په واقعیت کې هغه اهمیت او اعتبار دی چې خلک او ټولنه وړته قایلېږي .
د خبر د ارزښت ټاکنې په باب یو شمېر معنوي ځانګړي نېشته چې اوس تقریباً په ټوله نړۍ پلورل شوي دي ، هغه دادي :

- (۱) انساني علاقه (۲) تازګي او نوښت (۳) شخصي یا تنوع (۴) غیرمادي والی (۵) مهموالی او مشهوروالی (۶) اغېز (تأثير).

د خبر ډولونه : په عامه توګه خبر دالاندې ډولونه لري :

- الف - د پېښې د پېښېدو دوخت له نظره : (۱) له پېښې څخه وروسته خبر (۲) د پېښې دوخت خبر (۳) له پېښې نه مخکې خبر .
- ب - د پېښې د پېښېدو ځای له نظره : (۱) سیمه ایز خبر^(منطوي) (۲) ملي خبر (۳) نړیوال^{خبر} یا په لنډه وینا کورنی خبر او بهرنی خبر .

- ج - د پېښې د پېښېدو احتمال له نظره : (۱) د اټکل وړ خبر (۲) اتفاقي او پړناځا خبر.
- د - د پېښې د رپېټ د هدف له نظره : (۱) معلوماتي خبر (۲) توضیحي خبر (۳) تائیدی او تردیدي خبر (۴) انتقادې خبر (۵) تحقیقي خبر (۶) تفسيري او تبلیغاتي خبر.
- ه - د پېښې د نوعیت له نظره : (۱) طبیعي پېښې خبر (۲) د غیرطبیعي ناوړه پېښې خبر (۳) د غوښتو ، کنفرانسونو ، او بېلابېلو مراسمو خبرونه .
- و - د خبر د پاڅول او اغېز له نظره : (۱) الجدي خبر (۲) عاطفي خبر
- ز : د مطالبو د لنډوالي او اوږدوالي له نظره :

(۱) لنډ خبر

(۲) مفصل خبر

د خبر ليکني لارې (طريقتي)

د ژورنالستيکو څېړنو پوهانو د خبر د ليکلو لپاره واخلو د طريقتي په کوټه کې ګڼ:

(۱) د سرچې (مکروس) هرم طريقت (۲) د تاريخونو بيان طريقت (۳) د کانوني جوړښت

طريقت (۴) د منطقي شرحي طريقت.

دلته هره طريقت په لنډه توګه توضيح کوو:

لومړۍ - د سرچې هـرم طريقت:

د خبر ليکني دغه لار اوس په نړۍ کې ډېره عامه او مقبوله ده. په دې ډول خبر ليکنه

کېږي د خبر ليکونکي هڅه کوي چې په لومړۍ پرګراف (lead) کې د خبر لنډه خلاصه لوستونکي

ته وړاندې کړي. له دې وروسته بيا خبريال د نورو موضوعاتو په باب غږېږي، داسې

چې لومړۍ اصلي جزئيات يا هغه موضوعات چې ډېر اهميت لري را وږي او بيا پر ترتيب

سره د فري جزئياتو يا دونه کېږي. د ليکني دا طريقت په دوو علتونو غوره ده:

الف - د لوستونکو له سروې څخه معلومېږي چې زياتره لوستونکي دوخت دکمښت او نورو

ملحوظاتو له مخې يوازې د خبر عنوان، لومړۍ او دويم پرګراف لولي، نو ځکه ښه داده چې د پېښو

بشپړه خلاصه لومړۍ وړاندې شي.

ب - کله کله د ځای دکمښت له امله د خبرونې مسوول اړ کېږي چې وروستی څخه حذف کړي، نو

په دې صورت کېږي به مهم موضوعات خوندي پاتې شي.

۲- د تاييخواڼ لکني طريقت:

د ليکني دا طريقت پخوا په اروپا کې ډېره عامه وه، اوس لږه کارول کېږي. په دې ډول خبر

ليکنه کېږي به خبريال د يوې پېښې خبر داسې جوړ او چې په ترتيب سره به يې د پېښې د پيل کېدو

ادامي، جريان او بالاخره پای ته رسېدو بيان او توضيح وړاندې کوله.

۳- د کانوني جوړښت خبر ليکني طريقت:

د خبر جوړونې د دې طريقت په کارونې سره خبر ليکونکي د پېښو او مطالبو په کالونو

کښې نوي اوله شوه ډک روح پيدا کوي؛ داسې چې د موضوع يا پېښې په يوه برخه ډېر تمرکز او تاکيد کوي، په دې و سيله د خلکو تر ياده پاملرنه مطلوب ټکي او خبرې ته وړاوېي. له دې ډول خبر جوړې وېي څخه معمولاً دا اعلانا تو مؤسسې او خپريه ټولنې زيات کار اخلي. دا خبر جوړونه داسې کېږي چې: په لومړي قدم کې د ليکنې لپاره يوه افتتاحيه ليکل کېږي، په دويم کام کې د اکرچنې موضوع له اصلي موضوع سره تړل کېږي. په درېم کام کې د اصلي موضوع شرحه او تفصيل راځي. په څلورم کام کې ليکونکي يو قطع ټاکي او د لوستونکي يا اورېدونکي د پاملرنې (کرکې، قهر، عاطفې، زړه سوي او...) لپاره هماغه د پيل تاکيد ي برخه يا خبره بيا تکراروي.

۴- د منطقي شرعي ليکنې طريقه:

په دې ډول خبره ليکنه کې ليکونکي د پېښې د هر جز او توکي راولو څخه وروسته دهغې شرح او منطقي ترخيغ وړاندې کوي. دا کار ليکونکي د لوستونکي او اورېدونکي د پوهې او ابهام له منځه وړلو لپاره کوي. دغه طريقه معمولاً د داسې موضوعاتو د بيانولو لپاره کارول کېږي چې دهغې باب د نظر اختلاف موجود وي او خبريال غواړي په هر څه کې د اذعان دروښانولو لپاره مخالف يا موافق نظر وړاندې کړي.

د يوښه خبر حاشيې

- (۱) د يو حقيقت بيان وي. (۲) چې حقايق په سمه او متوازنه توگه بيان کړي (۳) بې غرضه وي يو انې او بيانې پر واقعيت ولاړ وي (۴) بشپړ وي (۵) مطالب يې په لنډه توگه بيان کړي وي. (۶) د فهم، درک او پوهېدني وړ وي. (۷) په زړه پورې وي (۸) پخپل وخت وي؛ په دې معنا چې د پېښې له خبرتيا څخه وروسته سمه ستي خپرونه شي.

ماخذونه:

- (۱) د مجله، ۶۶-۶۷، کنه، ژورنالستيکي د رسونه - خبر پېژندنه مقاله.
- (۲) دعزت او جهاد پوهنتون دا جتاعي علومو ډېرنيځي د ژورناليزم د څانگې د کسي لوفونه.
- (۳) اساسيات ژورناليزم، د خالد روبان ژباړه، کابل، ۱۳۴۲ هـ ش کال.

راپورتاژ

راپورتاژ د لاتینی کلمې (Report) څخه مشتق شوی او په اصطلاح کې راپورتاژ لیکنه هغه فن دی چې د هغه په وسیله لوستونکي ته د پېښو، مایلو او عواملو په هکله معلومات او نتایج په منطقي، مدله، منظمه او مرتبه توګه په اسانه سره وړانتولایږي.

یا په لنډه وینا راپورتاژ هغه پیغام دی چې په چټکۍ سره په سمه، څرګنده او رښتینې توګه لوستونکي ته ورلېږدول کېږي.

په یوې بلې پېژندنه کې لوی، راپورتاژ هغه لیکنې فن دی چې د هغه په وسیله کولی شو د یوې موضوع په باب مطالب په منظمه او مرتبه بڼه له هدف او نتیجې سره یوځای پرته له کوم ابهام او نیمګړتیا څخه ولیکو.

په عام مفهوم د راپورتاژ اصطلاحي معناده کله چې یو څوک د کوم ماموریت یا چارې د سرته رسولو، یا دیوې پېښې او مسألې په هکله د معلوماتو ترلاسه کولو لپاره یوځای بدلېدل کېږي، نو هغه شخص د چارې یا ماموریت د اجراء او معلوماتو ترلاسه کولو وروسته د خپلو کارونو یا لیدلي کلي حالت او وضعیت په هکله شفاهي یا لیکلي بڼه گزارش (راپور) وراندي کوي.

د راپورتاژ لیکنې اهمیت او ارزښت

لکه چې د پېژندنې په برخه کې مو یادونه وکړه د راپورتاژ هدف لوستونکي ته په چټکۍ، سمه او څرګنده توګه د پیغام (معلوماتو) رسول دي، نو د راپورتاژ لیکنه

مجبور او مکلف دی چې معلومات په اصلي بڼه پرته له کموالي او زیاتوالي څخه لوستونکو ته داسې اغېزمنه توګه پخپله لیکنه کې انځور کوي چې د هغو په ذهن کې پرمختګ شکل نقش شي .

مونږ د ویلو، اورېدلو، تېلفون، راډیو، ټلوېزیون، سینما، تیاتر، اخبار، مجلې، کتاب، وینا، خطبات او نورو په وسیله معلومات تر لاسه کوو او یا نورو ته معلومات ورکوو، که دغه وسایل نه وي معلومه خبره ده چې په ناڅرګنده او ناپوهه کې پاتې کېږو. راپور تاز هم د اطلاعاتو او معلوماتو د لېږدوونې لپاره یوه اغېزمنه وسیله ده او زیاتره ادارې، سازمانونه او د هغوی مسؤلین او چلونکي زیاتره تصمیمونه او کړنې هغه وخت تر سره کوي چې د خپلواکۍ یا مؤسسو د قیمت پرمخ څخه د کار او اجرائیو راپور تاز تر لاسه کوي .

د راپور تاز برابرول او لیکل د هر ستونز وړکار دی او که په دې برخه کې لغور او دقت څخه کار وانه خيستل شي، معلومه خبره ده کوم تصمیمونه چې د راپور تاز د معلوماتو پر بنسټ نیول کېږي له نیمګړتیا او کمزورتیا څخه به خالي نه وي، چې په نتیجه کې نه یوازې دا چې اصلي پیغام لوستونکي ته نه شي رسېدلی بلکې نه جبران کېدونکي زیان او ستړه اشتباه هم را منځته کولی شي .

د راپور تاز ډولونه

راپور تاز دوه ډولونه لري چې له مخې پر دوه ډوله دی :

- الف - لیکلی راپور تاز : په دې ډول راپور تاز کې معلومات په لیکلې توګه وړاندې کېږي . د دې راپور تاز ګټه داده چې تر ګاونډیو کورنۍ پایښت کولی شي . د دې ډول معلومات وړاندې کوي .
- ب - شفاهي راپور تاز : راپور تر په شفاهي توګه اېښودل کېږي ، شخص یا یو ټولې یا غونډې د یوې موضوع ، وضعیت او حالت په باب خپله معلومات وړاندې کوي . بېګڼه یې دوه چې د راپور وړاندې کوونکي دوخت ، شرایط او د اړوندو ټکو د اهمیت سره سم د راپور په مطالبو

کې تناسب (کموالي يا زياتوالی) راوستی شي او دخپل راپور په تاييجو فوراً پوهېدای شي.

راپورتاژ د موضوع له مخې د لاندې ډولونه لري :

۱- اطلاعاتي راپورتاژ : معمولاً د نويو پېښو، موضوعاتو او جريانونو په هکله تهيه

کېږي. سره ځانگړنه يې داده چې که په خپل وخت تهيه او خپور شي، اغيز له لاسه ورکوي.

۲- معلوماتي راپورتاژ : د غير خبري موضوعاتو په هکله برابري او معمولاً پکې کوم

تبليغاتي هدف نغښتی وي.

۳- تحليلي راپورتاژ : چې هدف پکې د يرې پېښې او موضوع اهميت ښودنه وي. په دې

ډول راپورتاژ کې حقايق سر پر تله کېږي، د دوی تر مينځ اړيکې او يو پر بل برتري ښودل کېږي.

په تهيه کولو کې يې معتبرو ماخذونو او معلوماتي منابعو ته مراجعه ضروري ده.

۴- تحقيقي راپورتاژ : دا راپورتاژ د نورو راپورتاژونو پر خلاف د پېښو او وسايلو

ظاهري او سطحي اړخ ته ډېر پاملرنه نه کوي، بلکه د پېښو د دلايلو ژور پلټنه کوي.

يا په بله وينا تحقيقي راپورتاژ د پېښې د داخلي عواملو او دلايلو ژور وڅېړنه او سپړنه کوي.

همدارنگه راپور تاژونه د جمعي ارتباط د وسايلو له مخې په «سمي» او «بصري» او

د راپور ترانود شمېر له مخې په «انفرادي» او «ډله ايز» (جمعي) راپورتاژونو باندې ويشل کېږي

چې دلته يې په دې لنډه تگه ليکنه کې توضيح او تشرېح نه ځاېښي.

د راپورتاژ ليکنې پړاوونه

د راپورتاژ په ليکنه کې تر هر څه لومړی دې لاندې دې ټکيو ته پاملرنه ضروري ده :

الف : د راپورتاژ موضوع څه ده ؟ ب : اخیستونکي يې څوک دی ج : د راپورتاژ د

تهيه کولو هدف څه دی.

د يو علمي او اکاډميک راپورتاژ د برابرولو او ليکلو پر وخت بايد د ا څلور پړاو

په پام کېښي ونيول شي :

۱- د برابرولو يا تدارک پرېلو (له ليکلونځه دمخه فکر کول) : دمخه تردې

چې د راپورتاژ ليکونکى په ليکنه پيل کوي بايد د راپورتاژ د موضوع په اړوند معلومات، حقايق او عوامل په ذهن کېنې راگرځوي. نو بايد فکر وکړي چې هدف يې څه اولوستونکى يې څوک دى، د مطلب په هکله څه معلومات چې له دغه سر سرسته وکړي، او کوم معلومات ترلاسه کړي چې نتيجه ته درسيږي او لارې ورسره سرستند وي شي، د ليکنې په کومه برخه کې کم مطلب او مقصد خاى او درستۍ رسولو بڼه او غورځ لار يې کومه ده.

۲- د مطالبو د منطقي اړيکو طرحه : امکان لري چې ځينې راپور

ساده وي، په ذهن کېنې طرحه کېدای او د افکارو او نظرياتو فهرست برابرولو ته اړتيا ونه لري، خو زياتره راپور تاژونه د مطالبو د منطقي اړيکو طرحې ته اړتيا لري چې د راپورتاژ ليکوال يې دخپل فن، ليکنې تجربې او مهارت په وسيله کولى شي. ليکوال پخپل ذهن کېنې مطالب په منطقي توگه په بېلابېلو برخو ويشي او بيا د ضرورت له مخې يوه په بلې پسې تشرېح کوي. نوموړي په دغه پړاو کې معلومات او نظريات راټول او يې له کمرالى او زياتوالى څخه ليکل کېنې چې پد ليکلو پر وخت د اړتيا سره سم معلومات انتخابېږي.

دغه پړاو د راپورتنر لپاره بنسټيز اهميت لري چې ودرسته دهغې پر بنسټه ليکنه پيل کوي. دا پړاو په واقعيت کېنې د ليکنې لپاره د پيلاې او سرينې حيثيت لري.

۳- د ليکنې لارښوونکى پړاو : دا هغه وخت چې ليکوال پر موضوع او په هغې

پورې اړوند معلومات تر فکر کولو ودرسته راټول، د هغو د منطقي اړيکو د طرحې له پړاو راوتلى، مطلوب معلومات يې ټاکلي او ليکنې ته برابر کړي وي بايد چې د ليکنې چارې تر سره شي. د ليکنې په پړاو کېنې د ليکوال لپاره د ځانگړنې ته پاملرنه پکار ده چې په هغې کېنې د ژبې د کرامري قواعدو بشپړ رعایت، فصاحت، بلاغت، په ساده او روانه ژبه د حقايقو بيانول، پخپل خاى د ليکنې څښتن استعمال، موضوع په بېلابېلو پړاوونو کېنې په مناسبه توگه ويشل، له پيل نه تر پايله د معنا او فکر منطقي تسلسل او نور شامل دي.

۴- بیا کتنه اوسونه : داد راپورتاژ دیکټې وروستی پرلوه

لنډه ده چې راپورتاژ تر لیکلو وروسته یو ځل او که لازمه وي څو ځله په غور او دقت سره وکتل شي، په دغې لوستنې سر کېدای شي، هغه څه چې د لیکنې پر وخت هېر شوی او پاتې شوي وي پخپل ځای کېنې له نورو معلوماتو سره ولیکل شي، او که څه زیات، بې ضرورت او لیکنه یې لازمه نه بولي، حذف کړای شي. دغسې - راپورتاژ پوره کېدای شي. په دې برخه کې غوره داده چې راپورتاژ کوم خواخوږ او همکار ته د کتنې اوسونې په منظور ورکړل شي. د راپورتاژ بیا کتنه باید په پوره آرامه فضا کېنې وشي چې نيمکېتیا وي او کمزور تیا وي یې راته په ډاگه شي.

عمومي لارښوونې او ضروري پاملرنې

- ۱- د راپورتاژ موضوع او هدف تشخیص کړئ (۲) ټول لازم اطلاعات او معلومات راټول او د حل ممکنه لارې یادداشت کړئ او بیا د حل بېلابېلې لارې وازمائی، او د حل وړتیا لار وټاکئ او بیا لیکنې ته اقدام وکړئ. (۳) لیکنه مو باید پر واقعیت ولاړه او بې غرضانه وي. (۴) د خبرو له بې ضرورت او بې ډولۍ نه ډډه وکړئ (۵) په لیکنه کې معیاري حد مه هېروئ. (۶) د مطلب او مقصد د بیان لپاره له پوره صراحت څخه کار واخلئ (۷) مطالب مو باید منطقي ترتیب سره ولري، مهم مطالب لومړی بیان کړئ او همداسې نور ترتیب رعایت کړئ (۸) خپل لوستونکی یا اورېدونکی له پامه غورځوی (۹) د راپورتاژ په سریزه کې د هدف لنډه یادونه وکړئ (۱۰) تکرار او اضافه برخې حذف اوله بې ځایه تفصیل څخه ډډه وکړئ (۱۱) د موضوع په هکله له مبالغې څخه کار مه اخلئ (۱۲) د راپورتاژ په پای کې باید لیکونکی خپل نوم ولیکي (۱۳) د راپورتاژ په پیل کې د اړوندې موسسې نوم او د راپور د تهیه کولو نېټه ولیکي (۱۴) د معلوماتو منابع او ماخذونه په څه ټه کړئ.

ماخذونه: (۱) گزارش نویسی در آیین نگارش، جمعی ماموزی (۲) بر سنده سخن، دکتر نادر زین پور

(۳) تراژوژ، نیک رابا یېکونوژ نشت، ارنولد عرفان (۴) آئین نگارش احمد سمیع گیدانی

(۵) دین مجله، د پخوانی څه مقاله

یولسم څپرکی:

تحصیلی رسالې

(مونوګراف، د ماسټرۍ او دوکتورا تیس)

د مخه ته دې چې د لسانس دورې مونوګراف، د ماسټرۍ او دوکتورا د تحصیلي دورې د رسالو په هکله څه وایر لازمه ده چې لومړۍ رساله « وېژنو:

رساله هغه بشپړ لیکلی راپور دی چې محقق یې د یوې علمي موضوع په هکله چې څه یې د سرته رسولو شرمه کړې وي، وړاندې کوي، خو په دې شرط چې په دې راپور کې به د مطالعې او څېړنې ټول پړاوونه د موضوع له ټاکنې څخه نیولې بیا ترتیبي پورې پرمختله او مستدله توګه وړاندې شي.

هغه تحقیقي رساله چې محصلین یې د لسانس تحصیلي دورې په پای کې لیکي « مونوګراف » ورته وایي او هغه رساله چې د ماسټرۍ او دوکتورا دورې له سرته رسولو وروسته یې لیکي « تیس » بلل کېږي.

تحصیلي رسالې د جوړښت له مخې کوم ځانګړې توپیر نلري او ټولې هغه برخې چې د یو علمي اکاډیمیک تحقیقي اثر لپاره لازمي او ضروري دي (لکه: د مطالبو فهرست، سرینه، اصلي موضوع یا متن، تعلیقات، نښلیک، ماخذونه او...) د تحصیلي رسالو په چوکاټ کې شاملې دي؛ خو د موضوع د اهمیت، څرګندوالي او څومره والي له مخې لږ وږ توپیر سره لري. البته دایره خبره په ټولو کې سره شریکه ده چې د هرې دوه تحصیلي رساله باید پر یوې داسې موضوع ولیکل شي چې نوې، د تحقیق وړ او پراخه سلګ او فن کې د علومو په پاڼه کې یو څوکوره او په زړه پورې اضافه وي.

د لسانس د تحصيلي دورې په پای کېنې چې محصل پکې مه موضوع رساله (مونوگراف) ليکي هغه معمولاً يوه داسې تحقيقي موضوع وي چې څېړنه او سپړنه يې د ماسترۍ او دوکتورا په پرتله لنډه او ډېره سترنزه او کړاو نه غواړي، ځکه د داسې چا لپاره چې د مسلکي - زده کړې لومړنۍ پړاو يې د ستره رسېدلو په حال کېنې وي، د تحقيق او ليکنې له لارو چارو سره په بشپړه توګه اشناي نه لري، نو ځانګړا بايد د څېړنې او ليکنې لپاره د يواستاد تر لارښوونې لاندې داسې موضوع وټاکي چې له عهدې څخه يې بريالي ووتلی شي.

د مونوگراف ليکنې هدف، مقصد او ګټې په لنډو الفاظو داسې بنودلی شو:

لومړۍ: دا چې محصل له بېلا بېلو منابعو څخه د حقايقو، نظرياتو او معلوماتو په راټولولو او بيا د موادو په تاليف کولو او دهغې د څېړنې په نتيجه کېنې نوي معلومات لاس ته کړي.

دويم: د مونوگراف ليکنې يوه ستره ګټه داده چې محصل په دې وسيله د څېړنې او تحقيق له فن سره اشنايي حاصلوي، ليکنه تجربه يې زياتېږي او په راتلونکې کېنې د لویو او مهمو څېړنو لپاره چمتو کېږي.

درېيم: د تحصيلي رسالې په ليکلو سره د اثابتهېږي چې محصل په خپله تحصيلي څانګه او مسلک څه علمي تسلط لري، هغه څه چې د زده کړې په جريان کېنې ورنه شوي پرې پرېکېږي.

پر لارښود استاد لازم دي چې:

- ۱- د ليکنې، څېړنې او د اړوندې موضوع په هکله د راټولو کړو موادو د تنظيم او ترتيب په برخه کېنې د محصل بشپړه لارښوونه وکړي.
- ۲- د مطلوبو معلوماتو منابع ورته په ګوته کړي.
- ۳- د محصل کار سم او په پوره غور ارزيايي کړي او هغه خپل نيمګړتياو او کمزوريو ته متوجه کړي.

د ماسترۍ او بيا ورسې د دوکتورا تحصيلي رسالې معمولاً د زده کړې د داسې دورو په پای کېنې ليکل کېږي چې د محصل (د سند تر لاسه کوونکي) د مطالعې او پوهې

په لسانس د دورې په پرتله پراخه، لیکن تجربه یې زیاته او د تحقیق د فن په لارو چارو
 د نښتیا او پیاوړتیا پوهېږي او د خپلې علمي او معلوماتي پایځي له مخې د پېچلو او پیچلو
 په موضوعاتو له څېړنې او سپړنې پرېن راوتلی شي، نو ځکه یې د موضوع څېړنه
 اهمیت، څرنگوالی او څرمنه د لسانس د دورې له رسالې سره څرگند تر پېر لري.
 د ماستر په اوږدو کې تر څو رسالې هم د پېر استاد تر لاندوونې لاندې لیکل
 کېږي او دواړه رسالې هم سره لږ و ډېر تر پېر لري او هغه دواړې په
 د ماسترۍ د تېسې ستر هدف د ادبي څېړنو د لړۍ کې د اړینې دورې څېړنې
 دوه کاله وي، په واقعیت کې د ډوکټورا د سند د ترلاسه کولو لپاره د مقدسې او
 پېچلې کړنې حیثیت لري (البته په ځینو هېوادونو کې د ماسترۍ او ډاکټرۍ تر مینځ
 د پام فلز په نړۍ د زده کړې پر بل دوه کلن کورس هم شته) مجمل د لارښوونې
 لپاره مشوره او لارښوونه پر یوې داسې موضوع خپله څېړنه کوي چې نوی او د پېر
 فن او مسلک په علمي او معلوماتي پاڅېدو کې پوره پوره پیاوړتیا او اضافه وي.
 د ډوکټورا د معلوماتو او فنونو په پورې یوې برخې او ساحې کې د زده کړې وروستی
 پړاو دی، نو د تحقیق په ساحه کې هم غوره او معتبرو معلوماتو متابعت او نښتیا هراړخیز
 او ژوره څېړنې ته اړتیا لري. د زده کړې په دغه پوړ کې باید مجمل د خپل څېړنیزې
 رسالې او اثر په وړاندې کولو سره د اوښي چې د خپل مسلک په ساحه کې سترې او

اړوندېتیا کې علمي چارې سر ته رسولې شي. د لارښوونې په لړۍ کې

د مونوگراف، ماسترۍ او ډوکټورا د تحقیق

د تحقیق رسالو لیکنه معمولاً دوه پړاوونه لري:

۱- ادبي پړاو: د ادبياتو، تاریخ، فلسفې او تحقیق پړاو

دغه پړاو په لاندې توګه تر څو دقیقې کړنې د پېر له خوا

۱- اداري پړاو: کله چې محصل د تحصيلي دودې په پای کې د پېژندگراف، يا تيس په نوم رساله ليکي، نو تر هرڅه لومړی مجبور او مکلف دی چې اړونده مسلکي تحصيلي مؤسسې يا ادارې له لورې مقام څخه د يو غوښتنليک په ترڅ کې د يوې ټاکلې موضوع درسما ثبتولو احکام تر لاسه کوي او بيا د موافقې له مخې ځانته دا سې څرک دلارېږد استاد په ترڅه ټاکي چې دلایې له مخې په علمي او اکاډميکو معيارونو او شرايطونو وي. (کله کله دا سې هم وي چې لومړی دلارېږد استاد موافقه تر لاسه کړي، محصلونو د استاد په مشوره سټاکي او بيا يې درسما ثبت لپاره د پېژندنې مربوطه مرجع ته غوښتنليک وړاندې کوي.)

۲- علمي او تحقيقي پړاو: دا پړاو د اداري پړاو تر پاي ته رسېدو وروسته چې موضوع ثبت او دلارېږد استاد وټاکل شي، پيل کېږي. په دې برخه کې درسالې ليکونکی (محصل) هڅه کوي چې لومړی د اړونده موضوع معلوماتي منابع او ماخذونه (کتابونه، مجلې، رڼپاڼې او...) ځانته معلوم او مطالعې يادداشت اخيستی او په مربوطه فن او مسلک کې له متخصصينو او پوهانو سره د مرکو، يا نورو ليدنو کتنو او سمې - بصري وسايلو له لارې مطلوب معلومات راټول او بيا يې دلارېږد استاد سره په مشوره تنظيم او ترتيب او د څېړنې د اصولو له مخې يې د متن ليکنه بشپړه کړي.

پوهانو د څېړنې لپاره دالاندې درې علمي لارې چارې ښودلې دي:

۱- د څېړنې (تحقيق) لپاره د يوې موضوع ټاکل.

۲- د اړوندې موضوع په هکله له معتبرو منابعو او ماخذونو څخه د حقايقو او مطلوبو معلوماتو راټولول.

۳- د حقايقو تر مينځ د علت او معلول د اړيکو موندنه (پېژندنه) او د ترسره شوې مطالعې او شاهدي څخه يوه منطقي نتيجه تر لاسه کول او وړاندې کول.

د تحصيلي رسالې مناقشه او دفاع

د تحصيلي رسالو له جملې څخه يوازې د لسانس دورې رساله (مونوگراف) مناقشې او دفاع ته اړتيا نه لري او يوازې د لارښود استاد په تائيدې نظر د منلو وړ کړځي او د ماسترۍ او دوکتورا رسالې چې کله بشپړې شي محصل مجبور او مکلف دی چې د ممتحنه هيات او د هغه غونډې د گډون کوونکي په وړاندې چې په همدې مناسبت جوړه شوې وي، له خپلې رسالې څخه دفاع وکړي.

د ماسترۍ او دوکتورا درساو د ارزيا په پلان معمولاً د لارښود استاد په گډون درې تنه ټاکل شوي دي، خو تر پيل يې دادی د ماسترۍ درساو د ارزيا په پلان ممتحنه هيات د پوهنځي استادانو د مجلس له خوا او د اکتزۍ درساو په پلان د پوهنځي رئيس درې کسيزه هيت تعيينوي چې دا تر دفاع او مناقشه ارزيا يې کړي.

د مناقشې او دفاع مراسم داسې وي چې محصل د حاضرينو په وړاندې ودرې په لومړۍ قدم کې د موضوع اهميت او ضرورت ته يوه څښتنه کتنه کوي او بيا په دويم پړاو کې د دې موضوع په هکله د نورو حقيقتاتو (که د مخه شوي وي) يوه لنډه يا دويمه کتنه او پر هغو د خپلې څېړنې نوي والي او برتري په گوته کوي. په دويم قدم کې درساو د بحث او د موضوعاتو د ویش (فصل بندي) په هکله د نا اچوي او په څلورم پړاو کې د موضوع تاريخچه پس، منظر او نتيجه حاضرېنوته په لنډه، خو د واضح او جامع توگه بيا نوي. بيا حاضرین پوښتنې او گوتنيزې کوي او محصل تر ضيحات او ځوابونه ورکوي. کله چې د دفاع او مناقشې جريان ختم شي، ممتحنه هيات ارزيا يې کوي، درجه (اعلی، عالي، ښه) ټاکي او په ليکلي توگه يې صلاحيت لرونکی مرجع ته وړاندې کوي.

ماخذ: ۱) د دوکتورا د سند شلبي، د روش تحقيق رڼا، د لای ماکس هاکسري، ترجمه د جهان، کابل، ۱۳۶۷ ش. کال.
۲) د دوکتورا د وین پور، برسند سخن، ایران، چاپ دوم، ۱۳۶۷ ه. ش.

د ليکوالۍ د پلټنې د مخ پر مخ بېرته راوړنه د دې ليک په لاس راوړنه ده.

د شخصي ليک چوکاټ

د ليکوالۍ د پلټنې د مخ پر مخ بېرته راوړنه ده.

دا ليک په لومړۍ برخه کې د ليکوالۍ د پلټنې د مخ پر مخ بېرته راوړنه ده. د دې ليک په دويمه برخه کې د شخصي ليک چوکاټ په اړه ليکي. د دې ليک په درېيمه برخه کې د شخصي ليک چوکاټ په اړه ليکي. د دې ليک په درېيمه برخه کې د شخصي ليک چوکاټ په اړه ليکي. د دې ليک په درېيمه برخه کې د شخصي ليک چوکاټ په اړه ليکي.

- ۱- خطاب ۲- سريزه (مقدمه) ۳- اساسي مطلب ۴- داساسي ټکيولونيز
 - ۵- وروستنی هيله ۶- وروستنی خطاب ۷- لاسليک
- د دې ليک په درېيمه برخه کې د شخصي ليک چوکاټ په اړه ليکي. د دې ليک په درېيمه برخه کې د شخصي ليک چوکاټ په اړه ليکي. د دې ليک په درېيمه برخه کې د شخصي ليک چوکاټ په اړه ليکي.

په دغه برخه کې د مقابل لوري نوم، تخلص او معنوی اجتماعي مقام يادېږي.

او د دې ليک د نوعيت له مخې ورته اېږند. کله لیکل کېږي؟ لکه: گران وروڼه، مهربان پلار، مهرباني مور، خواخوږی دوست او...

۲- سريزه (مقدمه):

په مقدمه کې لیکونکی لومړی خپل سلامونه، احترامونه وړاندې کوي او د مقابل لوري د روغتيا، خونې، هوساينې او برياليتوب هيله څرگندي او ضمناً د خپلې روغتيا، واده وړکړي.

په پاڼه کې د مخه تر دې چې لیکوال سريزه په بشپړه توګه پای ته ورسوي او د ليک په اساسي مطلب پيل وکړي. د دې ليک په دويمه برخه کې د شخصي ليک چوکاټ په اړه ليکي. د دې ليک په درېيمه برخه کې د شخصي ليک چوکاټ په اړه ليکي.

داسې الفاظ پيل او پای ته رسېږي چې د دواړو برخو (مقدمې او اصلي مطلب) ترمنځ فکري او منطقي ارتباط قايم کړي .

۲- اساسي مطلب :

د ليک هغه برخه ده چې ليکونکي يې مقابل لوري ته د يو فکر او معنا لېږدوونې ته اړکړی او يا د ليکنې اساسي هدف دی چې غواړي لوستونکي پرې پوه کړي .
په اساسي مطلب کې چې هر څو مهمې موضوعاتې وي هره يوه په يو ځانگړي پراگراف کې بيانېږي . د هر پراگراف وروسته جمله بايد د راتلونکي پراگراف سره د نځيرکې په څېر مربوطه ولري .

دا چې اساسي مطلب د ليک دېره مهمه برخه ده بايد په ډېر دقت او صراحت سره وليکل شي او مطالب داسې بيان شي چې مقابل لوری يوازې او يوازې هغه مطلب او مفهوم ترې واخلي چې د ليکونکي مراد وي ، اوله هر ډول اشتباه څخه يې راوگرځوي .

۴- د اساسي ټکيو لنډيز :

د ليک په دغه برخه کې د اساسي مطلب ټول مهم مطالب چې د مخه په څو پېرگرافونو کې راغلي او د ليک زياته برخه يې نيولې په څو محدودو جملو کې په لنډيز سره راوړل کېږي ، ترڅو له يوې خوا په دغه تکرار او د الفاظو په لنډيز سره د لوستونکي پاملرنه اصلي مطلب ته راوگرځوي اوله بلې خوا پر هغې د پوهېدنې او خپلې غوښتنې د تعميل او قبلو په برخه کې په مقابل لوري ټينگار او تاکيد وکړي .

۵- وروستی هيله :

د ليک په وروسته برخه کې يو ځل بيا مقابل لوري ته د رڼاوی وپاندې کېږي اوله هغه نه د خپل احوال د ژوند شرر رالېږلو او د هغه نور و خپلوانو او دوستانو ته د سلامونو او احترامونو د ور رسولو هيله کوي او همدارنگه

د مقابل لوري نه غوښتنه کوي چې که دۀ ته کوم خدمت او يا چارې دسره رسو ضرورت وي ، د خپل توان او ځواک په انډول د چمتوالي ژمنه کوي .

۶- وروستي خطاب :

په وروستي خطاب کې ليکونکي له مقابل لوري سره په ډېرو خوښ و کلمو لکه : ستاسې ورور ، ستاسې زوی ، ستاسې ملګری او ... خدای پاماني کوي او بيا له معفول سره سم د «والسلام» په «درناوی» ، په «احترام» ، په «مينه» او ... خپل ليک پای ته رسوي .

۷- لاسليک :

تر «والسلام» په درناوی او ... وروسته ليکونکي خپل نوم ليکي ، او بيا لاسليک کوي او تر لاسليک وروسته د ليکونېته اوځای ذکر کېږي .
بيا دونه : ځينې ليکونکي د ليک تر لیکو دمخه د کاغذ د پاڼې پر کيڼه اړخ او څنګ کې خپل نوم ، د ليکونېته اوځای ليکي .

۳- اصلي او اساسي مطلب :

دا د غوښتنلیک اصلي او اساسي برخه ده . په دې برخه کې غوښتونکی خپله غوښتنه او مطلب مقابل لوري ته لیکي . غوښتونکی باید هڅه وکړي چې په لیکنه کې موضوع په لنډو، خو په واضحو الفاظو مقابل لوري ته افاده کړي له بې ځایه توضیحاتو څخه باید ډډه وکړي .

که په اساسي مطلب کې څو موضوعات شامل وي او عارض غواړي مقابل لوري پرې وپوهوي ، کوښښ دې وشي چې هر مطلب په ځانګړي پراګراف کې دا مکان تر حده په لنډیز سره ولیکل شي چې مقابل لوري ته مطلب په سمه او اسانه توګه افاده کړي .

۴- هیله او غوښتنه :

په دغه برخه کې عارض له مقابل لوري څخه د هغوی د قانوني صلاحیتو سره سم د خپلې ستونزې حل او یا د خپل قانوني حق د ترلاسه کولو لپاره د غور پوښتنې ، مرستې او فیصلې په هکله مربوطه څانګو مرجعو او ارګانونو ته د اجراء توپیر هکله دا حکامو او هدایا تو د صادرولو هیله او غوښتنه کوي .

۵- وروستی خطاب :

تر هیلې او غوښتنې وروسته عارض د « والسلام » یا « په درنښت » کلمو سره خپل غوښتنلیک پای ته رسوي .

د « والسلام » یا « په درنښت » د کلمو تر لیکنې وروسته عارض خپل لاسلیک کوي او نېټه لیکي .

د مکتوب ليکنې چوکاټ

مکتوب عربي کلمه ده چې لغوي معنا يې ليکل شوی ، او په ادبي اصطلاح کې پر هغه ليک اطلاق کېږي چې معمولاً په رسمي يا شخصي ادارو کې د پوهې ، خبروې ، هدايت غوښتنو او يا ورکولو لپاره ليکل او لېږل کېږي .

په مکتوبونو کې د موضوعاتو له مخې د ډاډ او اطمينان حاصلوې ، پوښتنې ، غوښتنې ، مطالبې ، موافقې او نور مسايل شامل دي چې معمولاً د ادارې په داخل کې له پرته مقاماتو تر څنګ بنګه ته د احکامو د تعميل لپاره اوله بنګه تر پورته مقاماتو ته د هدايت غوښتنې او د احکامو د تعميل په باب د ډاډ ورکولو په منظور او همدارنګه د دولت او ځانګړو بېلابېلو ادارو او مؤسسو تر مينځ د اړوندۍ د اړيکو د ټينګښت او يا د کومې لازمې اړتيا له مخې د مقابل لوري د پوهې او خبرې لپاره ليکل کېږي او لېږل کېږي .

د يرمعياري مکتوب په چوکاټ کې دا لاندې برخې شاملې دي :

۱- سرليک (سرنامه) ۲- سرېزه يا پيلامه ۳- اصلي موضوع ۴- پای

دلته هر برخه په لنډه توګه تشرېح کوو :

۱- سرليک (سرنامه) :

د رسمي مکتوب دغه برخه معمولاً د مخه چاپ شوې وي چې پکې د مکتوب د صادر وټکې يا لېږ وټکې مرجع (مؤسسې ، ادارې ، څانګې ...) نوم ، آدرس ، د تليفون نومره ، او نور هغه مسايل چې د ادارې د پېژندنې لپاره لازمي او اړوند وي ، ليکل شوي وي .

بيادونه : که يو رسمي اداره پرې څانګې او برخې ولري په پيل کې د ادارې -

عمومي نوم او ودرېسې در تې لومړۍ مقام له مخې د هرې څانګې يا برخې نوم ليکل کېږي
لکه : د لوی و او مسلکي تحصيلاتو وزارت

د عوت انجما د پوهنتون

د) پوهنځي

د) څانګه

۲- پيلامه (سريزه) :

داد مکتوب هغه برخه ده چې د مکتوب لېږونکي (صادرونکي) مرجع د مقابل لوري (چې مکتوب ورلېږي) د ادارې او مسؤل مقام درسمي لقب د يادونې په ترڅ کې د درنښت مراتب په ځای کوي ، لکه :
د ... ښاغلی رئيس ، آمر ، مدير صاحب !

۳- اصلي موضوع :

داد مکتوب هغه برخه ده چې مقابل لوري ته د يو مفهوم د افادې ، پوهنې او خبرونې لپاره دهغې پر بنسټ مکتوب ليکل کېږي .

د مکتوب دغه برخه د پيل د خطاب ، سلام او احترام وروسته په نوي پرکړل کې پيل کېږي . په دې برخه کې هغه مفکره يا معلوماتي موضوع شامله ده چې مقابل لوري ، لوستونکي يا اړونده مرجع او مقام ته ورلېږدول کېږي .

ددې برخې د ليکنې پر وخت پر کاټ (ليکونکي) لازم دي چې دالاندې څو ټکي په پام کې ونيسي :

الف : هڅه دي وکړي چې مطالب او موضوعات په لنډو او واضحو الفاظو وليکي ؛ داسې نه چې په لوی لاس معنا په الفاظو کې ورکه کړي او لوستونکي څه سمه افاده ونکړي .

ب : که په يو مکتوب کې له يوې څخه زياتې موضوعات شاملې وي نو

يوه بايد په ځانگړې پراگراف کښې وليکل شي

ج : که په يو مکتوب کښې څو موضوعات خواره واره (تیت-پرک) راغلي وي لازمه ده چې د هرې موضوع او مطلب لنډيز د اصلي متن په وروستۍ برخه کښې په ځانگړې توگه په لنډو الفاظو وليکل شي. دا کار د مقابل لوري په ښه اوږد پوهېدنه کښې د پوره مرسته کوي.

د : که لازمه ولیدل شي د تاکید، ټينگار او پاملرنې لپاره مهم ټکي د مکتوب په متن کښې په غځېدنه کوي. دا کار معمولاً تر مطلوبې برخې لاندې د خط په کښولو سره کېږي.

۴- پای :

د مکتوب په وروستۍ برخه کښې يو ځل بيا د «والسلام» ، په درنښت، په احترام دکلمو په راوړلو سره د درنښت مراتب په ځای کېږي او ورسې د لږ وږ ټکي مرجع د اداري مقام د مسئول شخص دولتي رتبه، نوم او لاسليک راځي. بيا دونه معمولاً په هغو مکتوبونو کې چې له پوره مقاماتو څخه ښکته څانگو او اړوندو مرجع ته د هداياتو او احکامو د تعميل او يا کومې لازمي خبرتيا په منظري صادرېږي، د بيا د داشت په ترڅ کښې هغو ټولو اړونده څانگو ته د مکتوب د کاپي د ورکړې نې لارښوونه او سپارښتنه کېږي.

ماخذ: محمد اکرم نثار، ارتباطات، پېښور، پروگرام تربيه قورښي، ۱۳۷۰ ل.

THE ART OF WRITING

Sayed Mhaiuddin Hashemi

Lecturer Faculty of Letters and Social Sciences,
University of Dawat and Jihad.

Published by: Darul Uloom
Dehliware, Pakistan
(1994, January)